Ephemeris Philosophica Theologica-Philosophicae
Facultatis in Vytauti Magni Universitate

LOGOS

FILOSOFIJOS ŽURNALAS

XIV
1934
2 Nr.

Redaktorius
PROF. PR. DOVYDAITIS

Leidžia Vytauto Didžiojo Universiteto Teologijos-Filosofijos Fakulteto Filosofijos skyrius.

KAUNAS — — — — — — — — — — — — — — 1934

Turinys — Sommaire

Ephemeris Philosophica Theologica-Philosophicae Facultatis in Vytauti Magni Universitate

LOGOS

FILOSOFIJOS ŽURNALAS

XIV
1934

nr. 2

Redaktorius
PROF. PR. DOVYDAITIS

Leidžia Vytauto Didžiojo Universiteto Teologijos-Filosofijos Fakulteto Filosofijos skyrius

KAUNAS — — — — — — — — — — — — — — 1934

Turinys — Sommaire

Psichologijos reikšmė mokslui ir gyvenimui

Dr. M. Reinys, Vilkaviškis.

Žmogus turi nenugalimą linkimą žinoti ir pažinti. Kiti, šitą mintį išreikšdami, sako, kad žmogus turįs žinojimo instiktą. Kad tokis noras ir linkimas žmoguje yra, tą parodo pakankamai konkretaus gyvenimo faktai: susitikę žmonės vieni kitus tuojau klausinėja, kas naujo, kas girdėti, yra linkę pasakyti svarbią naujieną, didžiuojasi turimomis svarbiomis žiniomis, graibsto naujienas.

Iš linkimo žinoti eina ir mokslo kultivavimas, nes mokslas siekia pažinti tiesą, t. y. tai, kas iš tikrųjų yra, o tiesos pažinimas tenkina norą žinoti. Tiesa pasiekti, pažinti yra kiekvienam mokslui kapitalinis dalykas ir vyriausias tikslas. Kadangi toksai pažinimas nėra lengvas, atvirkščiai, net dažnai būna sujungtas su dideliu atsidėjimu, kruopščiu darbu, kartais net milžinišku pasiaukojimu, tat, aiškėja, kiek žmogus brangina tiesą.

Įsižiūrėjus į bet kurį mokslą matyti, kad jisai yra gimininingas kai kuriems kitiems mokslams, kad pasinaudoja jų išvadomis ir patarnavimu, kad mokslų tarpe yra priklausomybė ir kad būtų klaidinga bet kuriam mokslui pareikšti savo absoluti nepriklausomybė nuo kitų mokslų. Kaip atskiras žmogus negali apseiti be kitų žmonių patarnavimo, kaip gamtos reiškiniai pareina nuo vieni kitų, taip lygiai ir mokslų tarpe yra priklausomybės.

Mokslų kultivavimas pirmon galvon eina tiesos sumetimais; tiesos žiūrima, ją ja vadovaujamasi; tačiau mokslo panaudojimas žmogaus reikalams, praktiškoji, gyvenimiškoji nauda taip pat yra protingai pamatuotas reikalavimas, kuris, kita vertus, visai nieko nekenkia mokslo darbo metodams, tikslui, objektivumui ar nešališkumui. Dar daugiau. Mokslų istorijoje randame faktų, kad gyvenimiškoji nauda ar kasdienio gyvenimo reikalavimas yra sukėlęs tąja kryptimi mokslo tyrimus, kurie buvo pagaliau apvainikuoti gražiausiu pasisekimu. Vadinasi, kasdienis reikalas buvo pažadinimas atsirasti.

Akivaizdoje čia suminėtų sumetimų keldami psichologijos reikšmės klausimą, turėsime galvoje iškelti aikštėn mokslinį psichologijos pasitarnavimą kitiems mokslams ar mokslininkams ir kasdieniam gyvenimui.

Psichologiją suprantame kaip mokslą, kuris empiriniu ir protautiniu būdu nagrinėja psichinę realybę, vadinasi, visa, kas psichikos srityje ran-

dama reiškinio ar substancijos pavidalu. Psichologija yra nepaprastai turiningos, labai gyvos realybės mokslas, pasiekęs šiais laikais nepaprastai aukšto išsiplėtojimo laipsnio, taip jog vienam mokslininkui nebegalima ir aprėpti visų jo sričių.

Psichologijos mokslas verta arčiau pažinti, nes jisai mums atskleidžia artimiausią dalyką, bet mažiau žinomą, kaip kurie išorinio pasaulio dalykai. Kodėl mažiau žinomas, jei jau artimiausias dalykas? Mat, kad pažintum psichinį gyvenimą, yra reikalinga daryti refleksija į save, vadinasi, ypatingos pastangos nukreipti dėmesį į savo vidaus gyvenimą; tuo tarpu kai išorės dalykus pastebėti yra labai lengva, nes mūsų pojūčių organai, esą organizmo periferijoje, visai naturaliai ir tiesiog patiria išorę, su jąja supažindina, traukia į ją mūsų dėmesį.

Kodėl mes laikome psichinį gyvenimą mums artimiausią? Visa, ką mes žinome, eina per mūsų psichiką. Be psichikos nieko negalėtum žinoti. Visa, kas mus jaudina, negali kilti mumyse be psichikos dalyvavimo. Visi mūsų veiksmai gauna pradžią mūsų psichikoje. Visi mūsų organizmo judesiai yra tam tikrame santykyje su mūsų psichika. Ar visa tai nerodo artimumo?

Kai kurie mokslininkai, pav., W. W u n d t' a s, visus mokslus skirsto į dvi dideles grupes: gamtos mokslus ir dvasios mokslus. Iš šito skirstymo jau galima nuvokti, ką suprantame dvasios mokslų terminu. Psichologija yra dvasios mokslų pagrindas, nes tikrai visa žmogaus kūryba gauna pradžią žmogaus psichikoj, kaip antai, galvosenoj, noruose, pasiryžimuose, jausmuose, entuziazme. Iš to eina išvada, kad reikia paveikti žmogaus psichika, jei norima paveikti to žmogaus kūryba bet kuria kryptimi.

Kartais tenka išgirsti pasakymų, kad gamtos mokslai, technika, ir bendrai sakant, visi vadinamieji eksperimentiniai mokslai nesiinteresuoja psichikos dalykais, kad jie nesą rekalingi psichologijos nurodymų, patarimų ar, juoba, korektivų. Toksai pasakymas visiškai prasilenkia su tiesa. Nėra nei vienos gamtos mokslų žinutės, nei vieno davinio, nei vieno eksperimento, nei vienos teorijos ar sistemos, pagaliau, nėra nei vieno mokslo, kuris būtų susikūręs be žmogaus psichikos ar per ją neperėjęs. Trumpai, kiekvienas mokslas susikuria žmogaus psichikoje, o mokslo kūrybai reikiama medžiaga gali būti ir anapus psichikos ribų, arba išoriniame pasaulyje.

Ne tik šie bendri sumetimai rodo psichologijos mokslo reikšmę, bet yra ir atskirų faktų, kurie parodo, kad nuo psichologijos pareina tų faktų tikslus nustatymas. Čion ir reikia atkreipti ypatingas dėmesys.

Psichologija daug patarnauja gamtininkui. Dirbdamas savo darbą, siekdamas mokslo tikslą, stebėdamas gamtos reiškinius gamtininkas nau-

dojasi pojūčių organais. Ar jisai turi pagrindo gamtos dalykus laikyti tokius, kaip jie pojūčiams atrodo, jei jisai neturėjo galimumo bandymą ar stebėjimą pakartoti? Jei jisai pasiliks tik prie gamtininkiško nusistatymo, nekreips dėmesio į psichologiją, jisai neturės po kojomis tvirto pagrindo teigti, nes stebėjime ar eksperimente galėjo būti iliuzijų, o iliuzijų dalykas yra svarstomas psichologijos, ne gamtos mokslo. Gamtininkas, kuris nepaiso psichologijos, gali patekt į visokias iliuzijų ir halucinacijų pinkles. O jų esti labai daug. Štai pavyzdys. Gamtininkas žiūri į smarkiai besisukantį diską, kuris atrodo juodai pilkas. Ar, iš tikrųjų, diskas tokios spalvos ir yra? Psichologas žinos, kad diskas, pirma, gali būti juodai pilkas arba, antra, gali būti sudarytas iš trijų įvairaus didumo sektorių, kurių vienas yra raudonas ir 153° didžio, antras žalias 157°, trečias mėlynas 50°, arba, trečia, diskas gali būti iš dviejų sektorių, katrų vienas yra baltas 84°, o antras — juodas 276° (Cfr. J. F r ö b e s, Lehrbuch der experimentellen Psychologie, III Aufl. I Bd. 53 Seit. 1923 Freiburg, Herder). Šis pavyzdys pirštu prikišamai parodo, kaip reikia paisyti psichologijos.

Gamtininkas yra linkęs manyti, kad padidėjus akcijai, turės proporcingai padidėti ir reakcija. Negyvoje gamtoje taip ir yra. Tačiau visai kitoki santykiai susidaro, kai paliečiama psichologijos sritis. Čia tarp akstino ir jutimo yra kitoks santykis, kurį fizikas ir psichologas T h. F e c h n e r' i s mėgino kiek galima tiksliau nustatyti, sakydamas, kad akstinas eina didyn geometrine progresija, o tuo tarpu jutimas eina didyn tik aritmetine. Kadangi gamtininkas visuose bandymuose ar stebėjimuose plačiai naudojasi jutimais ir be jų net negali nė vieno bandymo padaryti, tai aišku, kad tenka paisyti psichologijos davinių. Esti ir daugiau panašių dalykų, pav., kad vidutiniai akstinai geriau jutimą sukelia, kaip persilpni ar persmarkūs, kad iš pastebėtų spalvų raudona yra lengviau atsiminti, kad skaitmuo 5 taip pat lengviau atsiminti, kaip 6, 7, 8, 9. O juk gamtininkas labai daug naudojasi atsiminimais.

Psichologija labai daug pagelbsti medicinai. Mūsų laikais šitas artėjimas vis eina didyn. Ir nepertoliausia praeitis tą pat sako. Antai XIX-to šimtmečio tokios mokslo garsenybės, kaip J. M ü l l e r, H. L o t z e, W. W u n d t, G. E. M ü l l e r, W. J a m e s, iš fiziologų bei medikų pasidarė psichologais.

Esti faktų, kurie rodo psichologijos patarnavimus medicinai. Prie auskultacijos gan daug reikšmės turi dėmesys, nuo jo tinkamo pritaikymo daug pareina, o visas dėmesio dalykas yra iš esmės psichologijos klausimas. Dabartiniu laiku prie gydymo vis daugiau reikšmės įgyja sugestija, o ji — grynai psichologijos dalykas. Tas pat tenka pasakyti ir dėl hipnotizavimo. Nuovargis yra psichologinis reiškinys, o kaip šis klausimas yra svarbus higienai! Šitokių faktų akivaizdoje yra visai nenuostabu, kad 1931

m. Hamburge psichologų kongrese Bonn'os universiteto fiziologas U. Ebbecke, kalbėdamas apie psichologijos ir fiziologijos santykius, yra pareiškęs, kad nėra žmogaus organizme organo, kuris nebūtų žmogaus psichikos įtakoje ir kuris pats nedarytų įtakos tai pačiai psichikai, kad psichologijoje ir kasdieniame gyvenime yra labai daug svarbių dalykų, kurie visai neprieinami griežtiems fiziologiniams ir eksperimentiniams metodams, kad mūsų laikų medicina pradeda lyg iš naujo sielą atrasti, kad jaučiame gilią prasmę seniai ištartų žodžių „ką padės žmogui, jei jis laimėtų visą pasaulį, o savo sielai turėtų nuostolį", kad, pagaliau, griežtai pripažindamas psichologijos reikalingumą fiziologui, sako: „So geht es der Physiologie wie den anderen Wissenschaften, die heute hier zu Wort gekommen sind, auch: wir brauchen die Psychologie". (F. Krueger, Die Aufgaben der Psychologie an den deutschen Hochschulen. 54 p. 1932, Jena G. Fischer).

Ypatingu būdu reikalingas psichologijos žinojimas psichiatrams. Garsusis vokiečių psichiatras E. Kraepelin'as psichologiją vadina psichiatrijos pagrindu. Šitas pasakymas visai nėra perdėtas. Ne kitaip žiūri į dalyką ir kitas žymus psichiatras, Hamburgo univ-to prof. W. Weygandt'as. Štai jo mintys. Šiandien yra reikalas ne tik rūpintis ligos procesu ir sergančiu organu, bet ir visu nesveiku žmogumi, jo individualybe. Be galo daug ligų formų visai negalima pažinti, jei nekreipiama dėmesio į psichinius reagavimo būdus. Ypač tai liečia nerviškus liguistumus, psichinį pakrikimą, nelaimingų atsitikimų sukrėtimus. Todėl Weygandt'as stato reikalavimus: 1) visi medikai privalo išklausyti psichologijos kursą ir išlaikyti egzaminą, 2) psichiatrai privalo iš pagrindų susipažinti su psichologija, 3) psichiatrinės klinikos turi turėti psichologijos laboratorijas. Baigdamas reikšti savo nusistatymą Weygandt'as sako: „Wachsende Einsicht der verschiedenen Fachvertreter, der gesamten Fakulteten und auch der Behörden muss endlich dahin zielen, dass die Psychologie die gebührende Stellung in der Ausbildung der Mediziner, insbesondere der Psychiater, und im Betriebe der Kliniken und grossen Institute einnimmt, zum Segen der Psychiatrie und der gesamten Medizin". (F. Krueger, op. c. 68 p.).

Kalbotyra taip pat nemažai pasinaudoja iš psichologijos. Vaiko psichologija nagrinėja kalbos atsiradimą ir plėtotę. Šitos žinios labai pravartu kalbotyrai. Be to, ir pati kalbos psichologija nepaprastai rūpi kalbininkui, nes joje randa iškeltų ir sprendžiamų labai įdomių klausimų apie santykį tarp kalbos ir mąstymo, apie afazijas, garsų susidarymą, veiksmažodžių atsiradimą, ritmą. Šitais svarbiais klausimais prancūzų „Journal de Psychologie" išleido kelis numerius drauge, pavadintus kalbos psichologijos vardu (Psychologie du langage, 496 p. 1933, Paris, F. Alcan).

Daug kas iš psichologijos panaudojama dailiojoje literaturoje. Juk piešiamieji tipai yra psichologiškai tikri ar ne, visa kūrinio eiga ar yra suderinta su psichologijos reikalavimais ar ne. Tipai ir eiga — vis tai psichologiniai momentai. Susidaryti supratimas apie rašytojo stilių yra ne kas kita, kaip įgauti tam tikras psichologines sintezes, kurias rašytojas dažnai pavartoja. Jei turima reikalas su rankraščiu, tai jame daug kas atsispindi iš rašytojo psichikos: jo būdo, gabumų, optinio pastabumo.

Meno dalykai nėra įmanomi ten, kur nėra nusivokimo apie psichologiją. Ne iš kur kitur, tik iš psichologijos imamas supratimas apie gėrėjimąsi, ir jo didinimą, gilinimą, turtinimą, išplėtimą, apie meniškąjį įsijautimą, apie subjektiviais meno sąlygas. Nors patsai grožio nusakymas, kaip jį išreiškia G. Schulemann'as — dalių harmonija, visumos suvedimas prie vienybės, pasiliekant įvairumui, savyje ramybė, pakilimas ir atsipalaidavimas nuo žemos aplinkos — sumini objektivius elementus, tačiau jų supratimas ir įvertinimas reikalauja psichologinių momentų dalyvavimo (žiūr., jo veikalą „Aesthetik", 37—8 p. 1930, Breslau, O. Borgmeyer). Be to, yra mene dalykų, kurie sudaro vien psichologinį žaidimą. Tačiau, galų gale, mene pasireiškiantis grožis, kaip teisingai sako Louvain'o univ. prof. M. De Wulf'as, nepareina išimtinai nuo daikto, kaip tai manė graikai, nei vien nuo pačio besigėrinčio subjekto, kaip tai mano kai kurie modernieji, bet drauge nuo objekto ir subjekto. (Žiūr. jo veikalą „Initiation à la philosophie thomiste, 188 p. 1932. Louvain, Institut Supérieur de Philosophie).

Nuo seniau jau žinoma, kad psichologija daro įtakos istorijos mokslui ir jame žymų vaidmenį vaidina, jei pati istorija yra imama ne kaip sausų faktų registracija, bet gyvas vaizdavimas, kad ir visai objektivus, pereitojo gyvenimo. Juk istorijos objektas yra žmonių veiksmai, jų tarpusaviai santykiai, jų kūrybos vaisiai. Visa tai yra tokia medžiaga, kurioje žmogaus dvasia gyvai pasireiškia. Pirmaeilis vokiečių istorininkas K. Lamprecht'as († 1915), kuris iš pagrindų nagrinėjo istorinio metodo klausimą, akademinių istorijos studijų pobūdį ir įnešė į istorijos dalyką daug kulturinių ir dvasinių momentų, šalip jau iš seniau žinomų reikalavimų nušviesti politinius ir ekonominius faktus, jisai aiškiai nurodė gyvą psichologijos studijų reikalą kiekvienam istorininkui. O Hamburgo univ. istorininkas prof. J. Hashagen'as tiesiog sako, kad istorijos mokslas gali tarpti tik artimai susijęs su psichilogija (Žiūr. F. Krueger, o. c. 59 p.). Iš tikrųjų, nėr ko stebėtis tokiais pasakymais, nes mūsų laikais pradėtas plačiai vartoti istorijos moksle sociologiškas psichologiškas metodas yra davęs gražių rezultatų.

Visai neseniai imta nagrinėti liudininko psichologijos klausimas. Šitas dalykas turi svarbos ne tik teismuose, bet ir istorijos moksle. Juk istorijos dalykai labai daug kur remiasi liudininkų pasakymais, pareikštais

žodžiu ar raštu. Čia ir kyla visas klausimas. Seniau istorinio metodo buvo žiūrima ir reikalaujama, kad liudininkas žinotų tą dalyką, apie kurį jisai pasakoja, ir tikrai norėtų pasakyti ir sakytų, vadinasi, kad jisai būtų patikimas. Psichologija reikalauja daugiau: ji tiria, ar liudininkas nepadaro klaidų nesąmoningai, kai ką pamiršdamas, būdamas perdaug lakios fantazijos, pasiduodamas kieno nors įtaigai, drovėdamasis neįprastoje situacijoje ir t.t. Kaip matome, psichologija padidino reikalavimus liudininkams, kad būtų galima drąsiau jų pareiškimais pasitikėti, tuo būdu ji ir prisidėjo istorijos mokslą padaryti patikimesnį.

Psichologijos reikšmė pedagogikai yra labai didelė. Tam įsitikrinti pakanka pažvelgti į pačius faktus. Pedagogikos metodai yra padarę didelę pažangą pareinamai nuo psichologijos, kuri pamokė, kad reikia bemokinant prisitaikyti vaiko psichikai, kuri gerokai skiriasi nuo suaugusio žmogaus psichikos, kad reikia tiekti pavaizdumo, nes vaikas nėra įpratęs į atitrauktą galvojimą, kad reikia kelti vaiko aktivumas bei iniciativa, nes mokinio „tik klausymas“ neduos gerų vaisių, jo neišmokins.

Vaiko atmintis plėtojasi, apie 14 amžiaus metus ji pasidaro pati geriausia. Iš čia eina išvada pedagogijos organizavimui, kad mokinys nebaigtų mokslo prieš 14 metų savo amžiaus.

Eksperimentinė psichologija įrodė, kad ritmas ir rimas daug palengvina teksto išmokimą. Šiąja tyrimų išdava, be abejo, gražiai galėjo pasinaudoti mokymo mokslas.

Vienas iš svarbesnių dalykų pedagogikos moksle yra mokinio inteligentiškumas, arba sugebėjimas orientuotis naujoje padėtyje. Inteligentiškumui ištirti psichologai panaudojo daug laiko, darbo, jėgų, sumanumo ir kantrumo, ką įsakmiai parodo prof. W. S t e r n' o ir jo bendradarbio O. W i e g m a n n' o didelis veikalas, kuriame yra bandoma suminėti ir paaiškinti metodai, sukurti vaikų ir jaunuolių inteligentiškumui tirti (žiūr. Methodensammlung zur Intelligenzprüfung von Kindern und Jugendlichen. 514 p. III Aufl. 1926 Leipzig, J. A. Barth).

Mokinio gabumų klausimas yra didelės svarbos dalykas pedagogikoje. Diferencinė psichologija ėmė nagrinėti psichinius vaikų ir jaunuolių skirtumus lyties, temperamento, gabumų ir dorovinio tipo atžvilgiais, tuo būdu ir pasitarnavo pedagogikai mokinių gabumų reikalu.

Mokinys suinteresuoti, sudominti yra viena žymiausių priemonių mokymo ir auklėjimo moksle, nes tą gerai išmoks ir žinos, kuo mokinys susiinteresuos; mat, susiinteresavimas sukelia dėmesį. Žinoma, susiinteresavimas nėra vienodas, jisai pareina nuo mokinio amžiaus. Ženevos psichologas E d. C l a p a r è d e' a s nurodo penkis kūdikio, vaiko ir jaunuolio susiinteresavimo periodus. Pirmas periodas trunka pirmuosius kūdikio gyvenimo metus, kuriais kūdikis interesuojasi vien pojūčių dalykais, pojūti-

niu pažinimu. Antrame periode, nuo 1 iki 3 metų, kūdikis domisi kalba. Trečias periodas trunka nuo 3 iki 7 metų. Šitame periode kūdikis reiškia bendrą susiinteresavimą: jisai klausinėja apie viską, kad ir kritiškumo neparodo, nes pasitenkina bet kokiu atsakymu. Ketvirtame periode, nuo 7 iki 12 metų, vaikas, jau anksčiau įgijęs bendras pastabumo, judesių ,kalbos savybes, jau interesuojasi specialiniais dalykais, kaip antai, gyvuliais, augalais, mineralais, įvairiomis kolekcijomis ir tuose dalykuose ieško ne sau pasitenkinimo, kaip kad anksčiau būdavo, bet objektivaus tikslo ir pasisekimo jį pasiekti. Pagaliau, penktame periode, trunkančiame nuo 12 iki 18 metų, vaikas ir jaunuolis rūpinasi interesuojasi socialiniais ir doroviniais reikalais: jisai ieško savo jausmams išeities, siekia idealų, rūpinasi pagarbos įgijimu. Žinoma, šitie interesų periodai nereikia imti eksluziviškai, vadinasi, sužymėtieji interesai tik predominuoja nurodytais periodais šalia kitų antraeilių interesų. Psichologija plačiai tiria vaikų ir jaunuolių interesų sferą ir tuo pasitarnauja pedagogikai (Žiūr. L. D e t a i l l e, La pédagogie contemporaine, tome I: pédagogie expérimentale, 81—83 p., 161—2 p. 1932, Bruxelles, M. Lamertin).

Mokymo organizavimas normaliai eina tais nurodymais, kuriuos yra išdirbusi psichologija. Mokinant siekiama, kad mokinys įgytų reikiamas žinias, kad išplėtotų savo sugebėjimus, kad sukeltų ir išlavintų savyje susiinteresavimą kai kuriais bendrai vertingais mokslo ar gyvenimo dalykais. Šitų tikslų besiekdamas mokinys susiduria su kliūtimi, būtent, nuovargiu. Nuovargio dalyką psichologija yra plačiai nagrinėjusi ir priėjusi išvadų, kad matematika, gimnastika ir dainavimas sukelia didesnį mokinio nuovargį, kaip kurie kiti mokymosi dalykai. Antroje eilėje eina kalbos, trečioje — gamta. Turint galvoje mokomųjų objektų sunkumą ar lengvumą, reikia iš to daryti išvados skirstant pamokas, tačiau nereikia pamiršti, kad pirmajai pamokai negalima skirti sunkiausių dalykų, nes pirmoje pamokoje dar tik prasideda prisitaikymas mokinimuisi, kad į pamokų galą tenka imti lengvesni dalykai. Psichologinis mokymosi tyrimas taip pat parodė, kad išmokus vieną dalyką reikia daryti pertrauką 10 ar 15 minučių ir tik tada galima imtis kito dalyko. Mat, išmokus vieną pamoką ir užvertus knygą dar nesibaigia išvidinis asociacijų stiprėjimo procesas, todėl ir reikia laiko asociacijoms „susitupėti“.

Psichologija nurodė reikalą pritaikyti mokymą įvairiems mokinių tipams pareinamai nuo jų pastabumo, dėmesio, gabumų, sugestivumo inteligentiškumo, ištvermės; be to, psichologija ištyrė, kad sėkmingiausia yra mokyti mokinius ne pavienius, bet nedidelėmis klasėmis, kuriose galima realizuoti mokytojo sugestija, kontrolė, o iš mokinių pusės mokslinis bendravimas ir lenktyniavimas. Drauge su šitais klausimais išaiškėjo ir kitas dalykas, būtent, kuriuos dalykus mokiniai ar mokinės daugiau mėgsta ir kodėl.

Kaip matome, psichologija daug padėjo pedagogikai. Plačiau apie tai galima rasti H. Münsterberg'o veikale (Grundzüge der Psychotechnik. II Aufl. 528—601 p. 1920, Leipzig, J. A. Barth.).

Psichologijos reikšmė teisių mokslui yra nepaprastai didelė; ji yra didesnė, kaip daugelis juristų tą įmato, kurie tenkinasi nemoksliniais pastebėjimais iš psichologijos klausimų srities. Iš tikrųjų. Teismas turi reikalo su žmonių veiksmais, kurie eina iš žmogaus psichikos. Nuo tos psichikos pareina, kaip vertinti veiksmai, nes nuo žinojimo, motivų, laisvumo pareina veiksmų vertė. Nežinant psichinės eigos prarandama kriterija įvertinti veiksmui, kurį teismas turi svarstyti.

Katalikų mokslinė tradicija, ypač nuo Tomo Akviniečio laikų, siejo teisę su dorove, dorovę su psichologija. Kaip sako prof. M. Barbado (žiūr. jo Introduction à la psychologie expérimentale, 453 p. 1931, Paris, P. Lethielleux), domininkonas J. I. Baptista savo veikale „Commentaria et disceptationes in Primam Secundae Angelici Praeceptoris Ecclesiae Sti Thomae Aquinatis" (Lyon, 1648) paskyrė net 562 pusl. in folio valingam aktui išnagrinėti, kad tuo būdu tvirtą pagrindą padėtų doroviniam akto vertinimui.

Teismo praktikoje iškilo daug psichologinių klausimų, kaip antai tardytojo, teisėjo, prisiekusiųjų, advokato, valstybės gynėjo, kaltinamojo, liudininkų psichologija. Pav., teisėjui susidaro pavojus nesąmoningai šališkai daryti sprendimą prieš asmenį, kuriam teisėjas simpatizuoja ar nesimpatizuoja vienais ar kitais sumetimais; iš čia eina reikalas pavojų įsisąmoninti ir imtis priemonių — sukelti atitinkamų motivų — jam išvengti. Bet ypatingu būdu imtasi nagrinėti liudininko ir kriminalisto (kaltinamojo) psichologija ir šiais klausimais atsirado gan daug literaturos.

Garsus vokiečių kriminologas Berlyno prof. Franz v. Liszt'as († 1919) pradėjo didelį judėjimą, kad reformuotų vokiečių baudžiamąjį kodeksą iš 1871 m. Jisai įkūrė 1881 žurnalą „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft". Fr. v. Liszt'as įrodinėjo, kad juristui būtinai reikia gerai susipažinti su psichologija, kad tinkamiau pažintų kaltinamojo psichiką ir geriau nustatytų metodus kovoti su nusikaltimais. Hamburgo univ. prof. E. Schmidt'as, kriminologas, nurodo pavojus, kurie kyla iš diletantiško nusikaltėlių traktavimo; jis tiesiog sako, kad tokie pavojai tegal būti pašalinami baudžiamosios teisės mokslui artimai bendradarbiaujant su moksliškąja psichologija (žiūr. F. Krueger, o. c. 65 p.).

Arčiau įsižiūrėjus į nusikaltimų įvykius ir jų traktavimą visose instancijose, nesunku pastebėti, kad atsiskleidžia visa eilė psichologinių klausimų.

Žmogaus valios laisvės klausimas, ryšium su moraline ir teismine atsakomybe, gyvai rūpi juristams, nes jisai su visu aktualumu iškyla kuoįvai-

riausių sutarčių ir nusikaltimų proga: kas nors padaryta sąmoningai ar nusigėrus, susijaudinus, sugestijoje, hipnozės įtakoje, ar tyčia ar iš apsileidimo ir t.t. Jei žmogus, padaręs ką nors negera, pajunta sąžinės priekaištus, pasiduoda atgailos jausmui, tai šitokių faktų ir veiksnių negali neimti dėmesin teisių mokslas ir panaudoti tinkamų priemonų, kurios apsaugotų nuo nusikaltimų darymo. Jei jau nusikaltimas įvyko ir reikia gauti reikiamų žinių apie nusikaltėlį, patį įvykį, apystovas, tai čia taip pat gali daug patarnauti psichologija, kuri palengvina surasti pėdsakus, šiaip jau kitiems asmenims vargiai pastebimus.

Daug reikšmės turi psichologija ir ūkio mokslui arba, bendriau sakant, politikos ekonomijai. Turint galvoje ūkį iškyla ištisa eilė klausimų, susijusių su psichologija, kaip antai darbo prielaidos ir priežastys, palydovai, pasėkos.

Atliekant žemės ūkio darbus svarbus yra dalykas psichologiškai nustatyti, turint galvoje darbo našumą, pav., kasančio darbininko veiksmus, kaip antai: kastuvo didumas, keliančios rankos atstumas kastuvo kote, kastuvo kėlimo aukštis, kastuvu keliamos žemės kiekis, kasimo judėsių greitis, kasančio darbininko kūno pozicija, darbininko sveikata, nuovargis, poilsis. Darbo našumui visi šitie klausimai turi didelės svarbos, nes, suracionalizavus darbą, galima pasiekti kelis kartus geresnių rezultatų, kaip tai yra įrodęs taylorizmo sistemos pritaikymas Amerikoje.

Žemės ūkyje panaudojamas ne tik žmogus, bet ir visokiausi gyvuliai. Iš darytųjų bandymų paaiškėjo, kad psichinis karvės jaudinimas atsiliepia jos pienui, kad šuo ėda ir nemėgiamą maistą, jei jisai bus kaulo pavidalu sudarytas. O jau visi gerai žino, ką gali padaryti gyvulių dresura, kuri remiasi psichologijos dėsniais apie asociacijas.

Industrijos gamyba taip pat nemažiau yra reikalinga psichologijos pagalbos. Čia pirmoje eilėje iškyla darbininko tinkamumo arba jo gabumų klausimas. Vadinasi, ar jisai iš prigimties turi tam darbui reikiamų savybių. Joms nustatyti patarnauja psichotechnikos biurai. Toliau eina pačio darbo psichologija ryšium su reikalingų žinių ir praktikos įgijmu, su pačiu darbo atlikimu, su nelaimingų atsitikimų išvengimu. Pagaliau, suskirstymas ir įvertinimas. Šitie ir tolygūs klausimai yra iš pagrindų išnagrinėti Dr. W. Weber'io veikale (Die praktische Psychologie im Wirtschaftsleben. 418 p., 1927, Leipzig, J. A. Barth).

Pagaminti turtai pradeda keliauti pačiame juos pagaminusiame krašte ar į užsienį. Kas nusprendžia kelionių kryptis?

Ar tik vien ekonominis reikalas, o gal ir kiti veiksniai, kaip mada, nuotaika, reklama ir kiti tolygūs dalykai? Atsakymas tegali būti: ne vien ekonominiai, bet ir psichologiniai veiksniai. Tokio fakto paisyti gamybai yra laba svarbu, todėl ir nenustebsime, jei randame literaturos, kuri kelia aikš-

tėn psichologijos patarnavimą prekybai, kaip tai matyti iš R. Michels'o veikalo (Das psychologische Moment im Welthandel. 113 p. 1931, Leipzig, Deutsche Wissenschaftliche Buchhandlung.).

Mūsų laikais prekyba nevyksta be reklamos. Yra tad reikalo susipažinti su reklama. Tenka, taigi išsiaiškinti, kad žmogaus sielos gyvenimas gali būti išorinių veiksnių įtakoj. Konstatavus šį faktą tenka nustatyti pačios reklamos sąvoka, veikimas, vertė. Toliau, eina klausimas, kuriais būdais reklama gali pasireikšti. Visų pirma, reklamos veikimas žodžio pavidalu. Antra, — reklama gali pasireikšti raštu, spauda laikraščiuose, kalendoriuose, šiaip leidiniuose, lapeliuose, iškabose, įstaigose ir kitais tolygiais būdais. Trečia. Spausdinta reklama gali būti jungiama su įvairiais vaizdais ir paryškinama įvairiais dažais ar garsais, kad gyviau veiktų žmogaus akį, klausą. Pagaliau, reklama gali pasireikšti ir įvairiais simboliniais dalykais, kaip fabriko ženklu, šūkiais, kombinuotais manekinais ir t.t. Kaip toli siekia psichologijos momentai reklamoje, galima matyti iš Dr. Ch. von Hartungen'o veikalo (Psychologie der Reklame. 352 p. 1926, Stuttgart, C. E. Poeschel.).

Jei atkreiptume akį į atskirus darbo klausimus, tai pastebėtume, kad psichologiniai veiksniai veikia labai galingai šalip fizinių. Pavyzdžiui, ritmo klausimas. Kaip žinoma, ritmas labai žymiai didina darbo našumą, nors jokių naujų fizinių jėgų nereikalauja. Vadinasi, vien psichologinis momentas keičia našumą. Kitas pavyzdys. Kai darbas yra įsakytas ir griežtai prižiūrimas, tada kiekio atžvilgiu daugiau padaroma, bet kokybiniu atžvilgiu darbas yra menkesnės rūšies. Mat, tokiame darbe nėra įdėta sielos, yra tik darbo išorinė prievarta. Trečias pavyzdys. Darbo įtempimas ir gerumas svyruoja ne tik dienos įvairiose dalyse, bet ir savaitės dienomis. Taip, pirmadienį menkiau dirbama, kaip antradienį. Mat, trūksta įsitraukimo į darbą, o antradienį prisitaikymas jau įvykdytas, nuovargio dar nėra, tad ir darbas vaisingesnis.

Psichologija yra didelės reikšmės dalykas teologijai. Mat, psichologija svarsto kuoįvairiausių asmenų psichinį gyvenimą, kaip antai, vaiko, jaunuolio, suaugusiojo, senio, civilizuoto, primitivaus, normalaus, psichopato, kriminalisto, atskirai ir minioje veikiančiojo ir t.t. Su visų šitų rūšių asmenimis tenka turėti reikalo ir teologui, rūpinti jų dvasios reikalus, kartais net ir intimiškiausius. Kad tinkamai aprūpintų, reikia juos pažinti; tam ir patarnauja psichologija. Pažinę psichikos išorines apraiškas, išvidinį veikimą, geriau pažįstame ir pačią žmogaus dvasią. Psichologija įpratina mus rūpestingai ir tiksliai stebėti, vengti niekuo neparemtų ir tuščių konstruavimų, ieškoti sąryšio tarp įvairiausių iš psichikos kylančių dalykų.

Kai kalbame apie teologiją, tai turime galvoje mokslą apie žmogaus

santykį su Dievu. Šitokią teologijos sąvoką vaizdžiai išreiškia protestantų teologas Berlino prof. W. G r u e h n' a s, sakydamas: „Jegliche Theologie hat es in erster Linie mit den Beziehungen Gottes zum Menschn zu tun. „Deum et animam scire cupio. Nihilne plus? nihil omnino" formuliert Augustinus genial das theologische Problem". (Žiūr. F. Krueger, o. p. 56 p.).

Teologijoje yra objektivi pusė — doktrina ir subjektivi pusė — išgyvenimas doktrinos bei jos priėmimas tam tikrais motivais. Psichologija plačiai atskleidžia ir nušviečia subjektivią pusę ir tuo būdu sustiprina teologinį pažinimą. Sakytasai prof. G r u e h n' a s net sušunka: „Wer könnte heute guten Gewissens Theologe, Seelsorger sein, dem die Ergebnisse der modernen Psychologie und Religionspsychologie fremd sind?" (ibid.). Iš tikrųjų, šių laikų teologui reikia žinoti psichologijos ir religijos psichologijos dalykai.

Psichologijos reikšmė teologijai dar eina didyn, kai atkreipiame dėmesį į teologinę praktiką, kaip antai, į religijos mokymą, pamokslus, pastoracijos darbą, tikslingą administravimą, išpažinčių klausimą, vadovavimą sąžinėms. Čia kunigui tenka sugebėti suvokt ir atskirt psichologinius, fiziologinius ar socialinius veiksnius, nustatyti dorovinės atsakomybės laipsnį, duoti išmintingus patarimus, kaip elgtis ir kaip išvengti atkritimo į buvusias klaidas ar net nusikaltimus, kada dvasiniu gyvenimu susirūpinusios sielos kreipiasi į kunigą, ieškodamos nurodymų kartais labai painiais sielos klausimais. Psichikos nepažinimas gali sudaryti didelių dvasinių nuostoliu ar net kartais ir tikros žalos. Čia negalima aiškintis, kad sveikas protas, gyvenimo patyrimas ir teologijos žinios galės viską atstoti. Taip manyti būtų klaida. Kaip logikos mokslo negali atstoti sveikas protas, taip ir psichologijos neatstos, kad ir platus gyvenimo patyrimas. Jisai gali duoti daug medžiagos, atskirų pastabų, bet neduos sistemos, kuri yra reikalinga planingam darbui dirbti ar painiems klausimams spręsti.

Katalikų teologas ir filosofas Ev. P r z y w a r a, svarstydamas psichologijos santykius su teologija, kelia aikštėn mintį, kad žmogus, jau esant įvykusiam Dievo Apreiškimo faktui krikščionybėje, yra buvęs Dievo išaukštintas, buvo nupuolęs ir yra išgelbėtas, todėl gali susidaryti ir teologiškoji psichologija, jei bus kalbama apie psichinį ir religinį gyvenimą aktualaus žmogaus, svarstomo krikščionybės mokslo šviesoje. Čia keliamoji mintis yra pamatuota, jei teologiškos psichologijos terminu norėsime išreikšti kataliko ar krikščionies psichologijos dalyką, lygiai kaip gali būti lietuvio ar vokiečio psichologija. Bet kaip faktas, kad kiekvienas žmogus yra būtinai kurios tautos ar padermės narys, netrukdo susidaryti bendrajai, t. y. suaugusio, normalaus, kulturingo žmogaus psichologijai, taip panašiai ir priklausymas kuriai religijai nekliudo susiformuoti ir bendrajai psicholo-

gijai. Todėl nebūtinai kiekvienas psichologijos svarstymas turi jungtis su religija, kaip jisai nebūtinai turi jungtis su tauta ar paderme.

Bendroji psichologija, aišku, liečia psichinio gyvenimo reiškinius, dėsnius ir jų pagrindą — sielą. Čia turima galvoje psichinio gyvenimo turniys paprastas, kasdienis. Bet gali būti ir kitokio turinio, tada, žinoma, ir pati psichikos išvaizda yra kitokia, kad ir bendrieji psichinės eigos dėsniai pasilieka tie patys. Kitoks psichikos turinys pareina nuo asmens pašaukimo, interesų, ypatingų išgyvenimų. Pav., kunigas turi ypatingų uždavinių religijos srityje, vadinasi, toje srityje, kuri žmonių gyvenime vaidina ypatingai svarbų vaidmenį. Iš čia ir suprantama, kad psichologija pasvarsto ir kunigo psichinį gyvenimą, kaip tai rodo Al. Pichler'io veikalas (Seelenkunde des Priesters, 344 p. 1929, Missionsverlag St. Ottilien-Oberbayern.). Tokių specialinių psichologijų, atsiradusių iš sąryšio su teologija, gali būti daug.

Psichologija turi daug reikšmės filosofijai. Kalbant šituo klausimu tenka pažymėti, kad psichologija susiformavo kaip viena iš filosofinių disciplinų ir taip gyvavo ilgas amžius nuo Aristotelio laikų. W. Wundt'ui įkūrus 1879 m. psichologijos laboratoriją Leipzige ir pradėjus vartoti psichologijos eksperimentams metodus, paskolintus iš gamtos mokslų, ir tuo būdu ilgainiui susilaukus gan gražių rezultatų eksperimentinės psichologijos srityje, kilo kai kam įspūdis, kad psichologijos mokslas yra suvestinas prie eksperimentinės psichologijos ir perkeltinas iš filosofijos disciplinų eilės į gamtos mokslų sritį. Šituo klausimu kilo didelis ginčas mokslninkų tarpe XX-jo pradžioje. Išdavoje vis dėlto psichologija pasilieka filosofijos mokslų fakultetuose. Šitokia išdava dabar darosi vis daugiau suprantama ir pamatuota, kai dabartiniu laiku gyvename metafizikos mokslo pakilimą, stiprėjimą, nes vis daugiau įsitikrinama, kad ji sudaro mokslų pagrindus. Todėl ir vis daugiau aiškėja, kad eksperimentinė psichologija neišsemia visų klausimų, kurie yra iš psichologijos srities, kad, be eksperimentinės psichologijos, dar yra ir metafizinė, arba racionalinė, psichologija, kuri atbaigia tyrinėti psichiką, pradėtą nagrinėti jau eksperimentinės psichologijos. Labai gražiai eksperimentinės psichologijos santykį su filosofija nusako garsus filosofas Hamburgo univ. prof. E. Cassirer'is. Jo pasakymą, dėliai ypatingos svarbos, žodis žodin paduodu. Jisai rašo: „Die Psychologie kann freilich versuchen, ihre Verbindung mit der Philosophie zu lösen und sich als eine reine empirische Einzelwissenschaft zu konstituieren; aber so oft sie dies getan hat, so oft hat sie gezeigt, dass sie damit zu einer „Psychologie ohne Seele" zu werden drohte. Und eine Philosophie, die ihrerseits das Band, das sie mit der Psychologie verknüft, gewaltsam zerschneiden wollte, geriete damit immer in Gefahr, gewissenmassen zu einer „Philosophie ohne Körper" zu werden.

Sie würde sich zuletzt in abstrakten Spekulationen verlieren und den Blick für die unmittelbare phänomenale Wirklichkeit verlieren". (F. Krueger, op. c. 51 p. E. Cassirer'o str. „Psychologie und Philosophie".).

Šituo pasakymu E. Cassirer'is pasakė dvi gilias tiesas. Pirma. Eksperimentinė psichologija, visiškai atsiskyrusi nuo filosofijos, atsisakiusi nuo sąryšio su ja, vadinasi, ir nuo metafizinės psichologijos, patampa „psichologija be sielos", ergo prieštaravimu sau, nes svarsto psichiką, o sielos, be kurios psichika negali egzistuoti, nepripažįsta. Antra. Kai filosofija nutraukia santykius su psichologija, tada ji patampa „filosofija be kūno", pražūva abstrakčiose spekulacijose ir nebeturi suvokimo gyvajai realybei, kurią tiesiog nurodo psichologija. Šeštąjį gyvenimo kryželį bebaigiančio garsaus E. Cassirer'io sakytasai pareiškimas, padarytas 1931 m. vokiečių psichologų kongrese Hamburge, yra de facto nukreiptas prieš fenomenalistinę psichologiją ir prieš idealistinę gnoseologiją; be to, aš nuo savęs pridėčiau, prieš patį jaunesnįjį Cassirer'į, kuris, būdamas neokantistas, logicistas, mano supratimu, nusidėjo abstrakčiomis spekulacijomis, nebodamas eksperimentinės psichologijos nurodomos tikrovės, kurios įvertinimas priklauso, žinoma, gnoseologijai.

Filosofija yra vidaus gyvenimo, žmogaus galvojimo išdava. Galvojimas panaudoja visą medžiagą, įgytą pažinimu. Taigi, svarbu pirmiau pažinti psichologijos mokslas, kuris mums nušviečia, kaip vyksta pažinimas, kaip atsiranda ir veikia norai bei jausmai, trumpai tariant, kaip reiškiasi vidaus gyvenimas. Žinoma, galvojimas arba protinis pažinimas, vyksta logikos nustatytais dėsniais, pažinimo vertę tiesos ar netiesos atžvilgiu svarsto gnoselogija, o psichologija svarsto pačią eigą, konstatuoja faktus, neįsileisdama į turinio nagrinėjimą, ar jisai logiškai sugrupuotas ar ne. Šitomis sąlygomis psichologiją statant filosofijos pradžioje išvengiama klaidos psichologistų, kurie žiūri į psichologiją kaip į tiesos šaltinį ir visų mokslų pagrindą, suplaka į viena du visai skirtingu dalykų: aktą ir turinį; be to, jie neskiria turinyje dalykų, kurie turi būti skiriami, kaip antai faktinas turinys, galimybė kitaip būti logikos dėsniais ir pati vertė tiesos atžvilgiu.

Filosofijos šakos, kaip logika, etika, estetika, atatinka mąstymą, norus, jausmus. Šitas psichines apraiškas kaip tik svarsto ir psichologija, nagrinėdama jų susiformavimą ir eigą.

Turint galvoje visus psichologijos bei filosofijos santykius, aiškėja, kad psichologija paruošia dirvą filosofijai.

Psichologija turi nepaprastai daug svarbos praktiniam žmogaus gyvenimui: nėra tos dienos ar tokio darbo, kuriame jisai nesinaudotų psichologijos patarimais.

Jei atkreipsime, pav., akį į žmogaus apsirėdymą, jo kambario sutvarkymą, į artimiausią gyvenamajam namui gamtą, kurią žmogus savotiškai

pertvarko, į žmonių suruošiamas iškilmes, visur pastebime, kaip žmogus daug dėmesio kreipia į spalvas, jų veikimą ir reikšmę, o visas šitas pažinimas ir panaudojimas yra atremtas į psichologijos tyrimus spalvų klausimu. Štai W. K o c h'o veikalas apie spalvų reikšmę: Psychologische Farbenleh-re. Die sinnlich - sittliche Wirkung der Farben (325 p. 1931 Halle a. S. C. Marchold).

Nori numatytąją profesiją pasirinkti, kreipiesi į patariamąjį psichologijos biurą ir gauni nurodymų, ar tavo psichologine struktura tinka sakomajai profesijai.

Kas nori savyje išplėtoti maksimalinį darbingumą, tas turi pritaikyti sau psichologijos nuostatus, kaip išvengiama sugaišties, kaip normuoti poilsis, kaip sumažinti nuovargis, kaip pakelti energija ir išdavoje susilauks pageidaujamų rezultatų.

Šeimoje tėvai nori gerai išauklėti vaikus; psichologija pritaikyta ugdymui palengvins sunkųjį uždavinį atlikti ir leis susilaukti gerų ugdymo vaisių.

Nori kitiems daryti įtakos kalba, gestais, vaizdais, spauda, šūkiais, iškilmėmis, pats turi kreiptis į psichologiją bendrąją, minios, pritaikomąją ir ten rasi faktų, kurie nušviečia tau rūpimųjų dalykų eigą.

Gal sielvartai varsto tavo širdį, gal tu kenti fizinį ar moralinį skausmą, gal tau gyvenimas visai pesimistiškai atrodo? Net ir šitose skaudžiose valandose gali rasti psichologijoje faktų ir dėsnių, kuriais pasinaudojęs galėsi žymiai nutildyti skausmų aštrumą, praretinti tamsius debesis, kurie uždengia gyvenimo giedrą. Tik reikia mokėti gyvenimas stebėti, psichologijos veikalų lapai sklaistyti ir susiorientuoti, kur dalyko esmė.

Tiesa, psichologija nėra visam kam panacėja, bet vis dėlto gausus aruodas žinių apie galingus gyvenimo veiksnius, kuriais galima, sumaniai pasinaudojus, labai daug kas padaryti.

Kaip kitų mokslų istorijoje esti svyravimų, bangavimų, taip ir psichologijai tenka patirti savotiškos krizės. Mat, pradėjus plačiai nagrinėti psichologijos klausimus, atsirado labai daug medžiagos, drauge ir įvairių pažiūrų bei krypčių. Prof. H. H e n n i n g' a s savo veikalėlyje „Psychologie der Gegenwart" ([2]1932 Leipzig, A. Kröner) sumini tokias psichologijos kryptis bei rūšis: tautų, teismo bei kriminalistinę, kalbos, ūkio bei psichotechniką, meno, doros, religijos, matematikos, diferencinę, individualinę, masių, visuomenės, kulturos, vertės, gyvulių, vaiko, plėtotės, pedagoginę, medicinos, patologinę psichologiją, geopsichologiją. Tai vis iš pritaikomosios psichologijos sričių, o kur dar kitos sritys? Kitas psichologas, E m. S a u p e savo veikale „Einführung in die neuere Psychologie" ([4]1931, Osterwieck am Harz, A. W. Zickfeldt) nurodo dar kitokių psichologijos krypčių bei rūšių, kurios nebuvo Henning'o suminėtos, būtent, pavidalo

(Gestalt), eidetinę, asociacionistinę, deterministinę, dvasios mokslų (Geisteswissenschaftliche), gyvenimo, personalistinę, mokytojo, charakterologinę psichologiją. Kaip matome, susiskaldymas pažiūrų ir krypčių yra nepaprastai didelis, todėl ir nenuostabu, kad jisai įnešė kiek chaoso į psichologijos klausimus ir terminus.

Vienos universiteto prof. K. Bühler'is parašė veikalą „Die Krise der Psychologie" ([2]1929, Jena, G. Fischer), kuriame ėmesi kritikos, kad išnagrinėtų kai kurias psichologijos mokyklas, kryptis bei sąvokas ir kad tuo būdu išvengtų tikros krizės psichologijoje. Uždavinys, be abejo, pagirtinas; tik, jo siekiant, reiktų turėti daug tvirtos atramos, kuri be metafizikos vargiai yra įmanoma. Juk susiskaldymas įvyko todėl, kad, viena, pamiršus ar pametus racionalinę psichologiją, imtasi vien eksperimentinės ar empirinės psichologijos; antra, perdaug pasitikėta tyrinėtojo asmenybe, visai nežiūrint bendrumo, kurį turėjo turėti prieš akis. Tik vengiant šitų, susiskaldymą gimdančių, sąlygų, tegalima pasisaugoti krizės ir pavojų pačiam psichologijos mokslui.

Psichologijos krypčių gausumas iš dalies ėjo iš to, kad nebuvo laikomasi psichologijos terminų, ir savo ruožtu didino terminijos krikimą. Mat, daugelis tyrinėtojų, ieškodami savitumo ir originalumo, nesilaikydavo jau priimtos terminų prasmės, juos ėmė vartoti kita prasme, savaip. Iš to pasidarė taip pat didelis psichologinės terminijos pakrikimas. Visiems buvo aišku, kad tai yra žalinga, nes vieni kitų pradėjo nebesuprasti. Susirūpinta, kaip dalykas taisyti.

Kaip kiti reikšmingi sąjudžiai, taip ir psichologijos mokslo pakilimas, juo susidomėjimas sukėlė reikalą šaukti psichologijos kongresus, tautinius ar internacinius. Pirmasis toks kongresas įvyko München'e 1896 m. Kuriam laikui praslinkus, 1909 m. internaciniame psichologų kongrese Ženevoje Claparède'as ir Baldwin'as referavo psichologijos terminų klausimą ir buvo nustatyta eilė taisyklių, kaip daryti su terminais. 1932 m. kongrese Kopenhagoje terminijos klausimas vėl buvo keliamas, nes visi skundėsi jos dideliais trūkumais. Tačiau ikšiol nieko esmingo nepadaryta jiems pašalinti.

Berods, Europos kontinente išleista keletas mažų psichologijos žodynėlių, kuriuose paaiškinami įvairūs terminai, aparatai. Toki yra: Fr. Giese, Psychologisches Wörterbuch ([2]1928, Berlin, B. G. Teubner) ir Zeddies, Wörterbuch der Psychologie (1934, Hamburg, Siemens); tačiau šie žodynėliai nedaug pagelbsti dėliai savo nedidumo ir dalinumo. Gal kiek daugiau gali padėti, kad ir bendresnis, filosofijos A. Lalande'o žodynas: Vocabulaire technique et critique de philosophie (3 vol. IV édit. 1932, Paris, F. Alcan), nes čia yra gan precizuoti svarbesnieji terminai su jų įvairiais atšešėliais. Bet vis tik psichologinės terminijos klausimas tuo neišsprendžiamas, tik gal kiek lengvinamas.

Šalia įprastosios psichologijos formuojasi mokslas, kuris vadinamas metapsichika, arba parapsichologija. Jis nagrinėja okultizmo, telepatijos ir tolygius klausimus. Šitoje srityje yra nepaprastai daug neaiškumo, nesiderinimo su įprastais psichologijos metodais; bet, iš kito šono, joje padaryta daug tyrimų ir iškelta kai kurių neginčijamų faktų. Šitiems klausimams nušviesti ir psichologijos reikšmei kaip ir atbaigti tinka garsaus biofilosofo ir psichologo H. Driesch'o veikalėlis: Parapsychologie. Die Wissenschaft von den „okkulten" Erscheinungen. Methodik und Theorie. (149 p. 1932, München, F. Bruckmann).
1934-XI-26.

IŠ BIBLIOGAFIJOS PSICHOLOGIJOS REIKŠMĖS KLAUSIMU:

Jos, Fröbes, Lehrbuch der experimentellen Psychologie. II Aufl. I Bd 1923, II Bd. 1929. Freiburg im Br. Herder.

W. Wundt, Logik. Bd. III, 144—299 p. 1921 Stuttgart, F. Enke.

F. Krueger, Die Aufgaben der Psychologie an der deutschen Hochschulen. 1932, Jena, G. Fischer.

M. Barbado, Introduction à la psychologie experimentale. Traduction française de Ph. Mazoyer. 1931. Paris, P. Lethielleux.

M. De Wulf, Initiation à la philosophie thomiste, 1932. Louvain, Institut supérieur de philosophie.

Th. Erismann, Di Eigenart des Geistigen. 1924. Leipzig, Quelle u. M.

W. Weber, Die praktische Psychologie im Wirtschaftsleben. 1927. Leipzig, J. A. Barth.

R. Michels, Das psychologische Moment im Welthandel. 1931 Leipzig, Deutsche wissenschaftliche Buchhandlung.

H. Münsterberg, Grundzüge der Psychotechnik. [2]1920, Leipzig, Barth.

H. Henning, Psychologie der Gegenwart. [2]1932, Leipzig, A. Kröner.

W. Koch, Psychologische Farbenlehre. Die sinnlich sittliche Wirkung der Farben. 1931. Halle a. S. C. Marhold.

W. Stern u O. Wiegmann, Methodensammlung zur Intelligenzprüfung von Kindern und Jugendlichen. 1926. Leipzig, J. A. Barth.

K. Haase, Die psichologischen Strömungen der Gegenwart. 1922. Leipzig, Jaeger.

W. J. Ruttmann, Methoden der pädagogischen Psychologie, 1930. Halen. S. C. Marhold.

Psychologie du Langage iš Journal de Psychologie. Numéro exceptionnel 1933. Paris, F. Alcan.

L. Detaille, Pédologie expérimentale. 1932. Bruxelles, M. Lamertin.

V. Zienkovskij, Problema psichičeskoj pričinnosti. 1914. Kijev. (rusų k.).

A. Wallon, Principes de psychologie appliquée. 1930. Paris, A. Colin.

G. W. Crane, Psychology applied. 1933 Chicago, Northwestern Univ. Press.

M. Picard, Das Menschengesicht. 1929. München, Delphin—Verlag.

E. R. Jaensch, Die Lage und die Aufgaben der Psychologie. 1933. Leipzig, J. A. Barth.

Psichinė realybė ir jos ypatybės

Dr. J. Pankauskas, Kaunas.

1. Psichinė realybė kaipo materialinis psichologijos mokslo objektas. 2. Psichinės realybės supratimas ir įvairios psichologijos srovės. 3. Psichinės realybės ypatybės: a. Pirmoji netarpiškai suvokiamoji realybė; b. Neerdviškumas; c. Subjektivumas; d. Individualumas. e. Visumas; f. Prasmingumas. 4. Psichinės realybės supratimas ir pichologijos mokslas.

1. Kiekvienas mokslas tyrinėja bet kurią realybę, turi savo materialinį objektą. Fizikos mokslo objektas yra fizinė realybė, visuomenės mokslo-socialinė realybė, psichologijos mokslo — psichinė realybė. Pasitaiko, kad vieną kurią realybę tyrinėja ne vienas, bet keli mokslai. Jie vieni nuo kitų skiriasi tuo atžvilgiu, kuriuo jie tą realybę tyrinėja, būtent, savo formaliniu objektu.

Tiriamoji bet kuri mokslų realybė apsprendžia tų mokslų kryptį ir pobūdį. Todėl, pradedant bet kurį mokslą, pirmiausiai reikalinga, kad ir bendrais bruožais, išsiaiškinti to mokslo tiriamąją realybę. Tatai išsiaiškinus paaiškėja to mokslo pobūdis, jo kryptis ir iš dalies tyrinėjimo metodai. Bet suprasti bet kurio mokslo tiriamosios realybės esmę, nėra taip lengvas dalykas. Šitos realybės esmė paaiškėja dažniausiai ne mokslinių tyrinėjimų pradžioje, bet, atvirkščiai, gale, kaip ilgo tyrinėjimo rezultatas. Taigi, faktinojoj bet kurio mokslo evolucijoj jo tiriamosios realybės supratimas yra ne pradedamasis to mokslo momentas, bet ilgų tyrinėjimų išdava, pats to mokslo tikslas.

Taip yra dažniausiai faktinojoj bet kurio mokslo evolucijoj. Kitoks kelias būtų pageidautinas, kuriant bet kurį mokslą, metodologiniu atžvilgiu. Daug paklydimų ir visokių neaiškumų kiekviename moksle būtų išvengta, jei, kuriant bet kurį mokslą, daugiau būtų nusimanyta apie šito mokslo objektą — jo tiriamąją realybę. Nevykusi bet kurio mokslo hipotezė tiriamosios realybės atžvilgiu gali niekais paversti ilgų tyrinėjimų rezultatus. Daug ginčų ir įvairių nesusipratimų sukeldavo bet kuriame moksle, net pačių to mokslo atstovų tarpe, dažiausiai kaip tik nevienodas atskirų mokslininkų nusistatymas tiriamosios realybės atžvilgiu.

Kas čia pasakyta apie įvairius mokslus apksritai, tai ypatingai pasitaiko psichologijos moksle. Nė viename tikslesniųjų mokslų istorijos bėgyje ir dabar nėra buvę ir, man rodos, nėra tiek įvairių srovių ir tiek vienų ki-

tiems priešingų savo tiriamojo objekto aiškinimų ir supratimų, kaip psichologijos moksle. Tai pasikartodavo dažniausiai dėl to, kad nebuvo ir dar šiandien, nėra psichologų tarpe vienodo supratimo apie savo tiriamąjį objektą.

Psichologijos mokslo objektas, kaip minėta, yra psichinė realybe. Psichinė realybė, kaipo faktas, yra visiems aiški ir neginčijama. Kiekvienas žmogus ir kiekvienoje vietoje turi įvairiausių jutimų; jis jaučia, galvoja, ryžtasi ir t.t. Visi tie reiškiniai yra psichinės realybės pasireiškimo faktai ir jų buvimu sveikas ir normalus žmogus nė valandėlės neabejoja. Bet kaip tik norime nustatyti, kas yra tie psichinės realybės faktai, arba norime išsiaiškinti, kurie gyvenimo faktai laikytini psichinės realybės pasireiškimais, tai tuojau susiduriame su visa eile sunkenybių. Šitos visos sunkenybės plaukia iš psichinės realybės esmės. Psichinės realybės, kaipo netąsios būties, negalima tiesioginiai nei pasverti, nei išmatuoti. Ji yra individo vidinio išgyvenimo faktas ir, kaip toks, tik to paties individo tiesioginai tesuvokiamas. Be to, bet kuris psichinio išgyvenimo momentas iš vienos pusės yra toks paprastas ir, atrodo, nesudėtingas, kad jo ir nebegalima paaiškinti, bet kokiu būdu definuoti (apibrėžti). Imkime, pavyzdžiui, geltonos spalvos jutimą. Kaip jutimas, jis nebegali būti daugiau suskirstomas, analizuojamas. Jis yra paprasčiausias psichinio išgyvenimo faktas. Mes nebegalime jo dar tiksliau nusakyti, definuoti. Galime tik tiesioginai jį nurodyti. Išgirdę žodį „geltonas“, mes tuojau žinome, ką tai reiškia. Bet, sakysim, norime išaiškinti geltonos spalvos jutimą aklam gimusiam. Jei mes ir kažin kaip stengtumės, vargiai tai mums pavyktų. Mes galime kalbėti apie geltonos spalvos jutimą sukeliančias fizines priežastis — tam tikro ilgio bangų judėjimą, mes galime aiškinti iš kokių sudedamųjų spektro spalvų pasidaro geltona spalva ir t. t. Bet apie geltonos spalvos patį jutimą kaipo tokį, mes nieko negalime daugiau pasakyti. Mes galime tiktai tiesioginiai šitos spalvos jutimo išgyvenimą nurodyti, bet nebegalime jo bent kaip plačiau paaiškinti.

Bet iš kitos pusės psichinės realybės pasireiškimas yra toks platus ir įvairus, kad vargiai gali pavykti surasti bent vienas atžvilgis, kuriuo galėtumėm charakterizuoti visus psichinės realybės pasireiškimus. Visas viršinis pasaulis gali bet kokiu būdu sueiti į kontaktą su mūsų psichiniu „aš“ ir tapti vidinio išgyvenimo faktu — psichine realybe. Taip pat visi žmogaus proto bei rankų sukurti kūriniai, vadinamoji objektivioji kultura ir civilizacija, yra faktinai psichinės realybės pasireiškimo vaisius. Dėl tų priežasčių psichinė realybė yra ne tik sunkiai definuojama, bet, iš viso, sunkiai ir suprantama.

2. Bet kuris psichinės realybės momentas, kaip aukščiau minėta, yra paprastas, sunkiai definuojamas mūsų vidinio išgyvenimo reiškinys. Bet

kartu psichinės realybės pasireiškimas yra labai įvairus ir sunkiai bet kuria viena sąvoka ar terminu apsprendžiamas. Kuriant psichologijos mokslą, į šitas psichinės realybės ypatybes reikia gerai įsigilinti. Pirmiausia, reikia išsiaiškinti, kokia yra psichinė realybė ir, antra, kas yra psichinė realybė, būtent: kokie gyvenimo faktai laikytini psichinės realybės pasireiškimais. Tinkamas nusistatymas psichinės realybės atžvilgiu yra labai svarbus ne tik pačiam psichologijos mokslui, bet ir jos tokiai ar kitokiai krypčiai. Bet kuris vienašališkas arba nepilnas psichinės realybės supratimas, dažniausiai privesdavo klaidingai suprasti patį psichologijos mokslą ir sukurdavo visokiausių kraštutinių srovių.

Aristotelis psichologijos mokslo objektu laikė apskritai gyvenimą, kurin įeina sensorinės, motorinės ir vegetativinės funkcijos. Aišku, toks psichologijos mokslo objekto supratimas yra per platus. Jis apima ne tik psichologijos, bet taip pat, šių dienų supratimu, ir fiziologijos mokslo objektą. Šių dienų psichologijai maža terūpi vegetativinės funkcijos. Tą gyvybės apraiškos funkciją ji palieka daugiau fiziologijos mokslui. W. Wundt'as psichologiją laikė sąmonės, kitaip sakant, vidinės patirties mokslu. Gamtos mokslai, jo teigimu, nagrinėją patirties objektus atitrauktus nuo subjekto, tuo tarpu psichologija nagrinėjanti tuos pačius objektus, kiek jie yra santykyje su subjektu, kaip netarpiškos patirties faktai. Wundt'as, suvesdamas psichologijos objektą į sąmonės reiškinius, aišku, perdaug jį susiaurino. Psichologijos objektas yra ne tik sąmonės reiškiniai, bet taip pat ir pasąmonės gyvenimas. Dispozicijos, psichinė struktura taip pat yra psichologijos objektas, kad ir tatai sąmonėje nepasireiškia aktualiai.

Kai kurie psichologai net abejoja, ar bet ką moksliška apie mūsų sąmonės reiškinius iš viso galima pasakyti. Tai esą subjektivūs, kiekvieno individualūs išgyvenimai. Objektiviai suvokiami ir registruojami esą tik žmogaus viršiniai poelgiai. Amerikos vadinamoji behavioristinė psichologijos srovė (jos pagrindėjas John Watson) psichologijos objektu ir laiko tiktai žmogaus viršinius santykius — poelgius.

Kiti psichologai psichologijos objektu laiko psichinius procesus ir tų procesų dėsningumą. Bet tuoj kyla klausimas, ar mes iš viso netarpiškai (tiesioginai) suvokiame bent kokius psichinius procesus. Visi žinome, kad kiekvienu momentu mūsų sąmonės turinys keičiasi. Bet apie šito keitimosi eigą ir būdą maža ką tegalime pasakyti. Taip, pavyzdžiui, žinomas filosofas H. Driesch'as* tvirtina, kad apie bet kokius psichinius procesus mūsų sąmonėje mes neturime jokio tiesioginio suvokimo. Tiesioginai suvokiame tiktai tuo ar kitu momentu esamus mūsų sąmonėje psichinio išgyvenimo turinius, bet apie kokius vyksmus tiesioginai nieko nežinome.

---

* H. Driesch, Grundprobleme der Psychologie. 2 Aufl. Leipzig, 1929.

Visus psichinius procesus, jo manymu, atlieka mūsų tiesioginai nesuvokiama siela, kuria jis vadina: meine ganze ganzmachende unbewusste Seele.

Asocionistinės psichologijos šalininkai psichologijos objektu laikė tiktai jutimus ir jų įvairias kombinacijas—asociacijas. Apie šitų asociacijų vykdytoją ir, iš viso, apie psichinę strukturą kaipo tokią, nebuvo visiškai kalbama. Visas psichinis gyvenimas tos srovės psichologų buvo konstruotas iš atskirų jutimų—elementų, kaip ir koks fizinis mechanizmas. Vienas vaidinys sukelia kitą, kada tarp jų yra panašumo, arba artumo laiko atžvilgiu.

Iš visa, psichologijos mokslo našumas ir jo tokia ar kitokia kryptis daugiausiai pareina nuo to, kaip nusistatoma psichinės realybės atžvilgiu. Senesnioji, vadinamoji elementų psichologija žiūrėjo į psichinį gyvenimą panašiai kaip ir į fizinį. Visas psichinis gyvenimas buvo stengtasi suskirstyt į atskirus sudedamuosius elementus ir tais elementais bei jų įvairiomis kombinacijomis norėta jis išaiškinti.

Kai vaidinių mechanikos nebeužteko psichiniam gyvenimui išaiškinti, buvo kalbama apie apercepcijos reiškinius (H e r b e r t), apie kuriamąją sintezę (Wundt) ir t.t. Bet vis vengta nutolti nuo tuo laiku vyravusio gamtos mokslo metodo ir aiškinimo būdo. Tik šiandien, kai mechaninis pasaulivaizdis visuose moksluose vis daugiau vietos užleidžia organiniam visumos pasaulivaizdžiui, tai ir psichologija daugiau atsipalaiduoja nuo mechaninio psichinės realybės supratimo ir vis labiau tampa savarankišku, nepriklausomu mokslu. Tat kas yra psichinė realybė naujosios psichologijos supratimu?

3. Psichinę realybę, kaip matėme, sunkiai galime definuoti. Taip pat sunku ją bent kaip labiau išaiškinti. Norėdami kokią neaiškią sąvoką paaiškinti, mes turime tą sąvoką išreikšti aiškesniomis, labiau suprantamomis sąvokomis.

Psichinė realybė yra vidinio išgyvenimo faktas. Kaip vidinio išgyvenimo faktas, jis yra aiškus šitą faktą išgyvenančiam subjektui. Norėdami šitą vidinio išgyvenimo faktą išreikšti kitomis sąvokomis, paimtomis ne iš mūsų vidinių išgyvenimų, bet iš kurios kitos srities, mes ne tik šito vidinio išgyvenimo fakto nepaaiškiname, bet jį dar daugiau aptemdome, o kartais ir visiškai sufalsifikuojame. Todėl čia nesistengsiu psichinės realybės faktų esmės išaiškinti. Taip pat nesigilinsiu į psichinės realybės filosofinę prasmę. Šitie klausimai daugiau rūpi filosofijai, kaip psichologijai. Nesigilindamas į psichinės realybės esmę ir jos filosofinę prasmę, aš norėčiau panagrinėti psichinę realybę, kaipo psichinio gyvenimo apraišką, kiek ji prieinama ir kaip suprantama šių dienų eksperimentinės psichologijos. Kokia psichinė realybė yra ir kurie gyvenimo faktai jai priklauso,

geriausiai paaiškės panagrinėjus psichinės realybės pasireiškimo būdus, jos svarbiausias ypatybes.

a. Mūsų tiesioginai suvokiamųjų realybių pirmiausioji yra psichinė realybė. Anksčiau matome spalvas, girdime įvairius tonus, ne kaip sužinome tos spalvos ar tono jutimo sukeliančias priežastis — tam tikro ilgio bangų virpėjimą. Kiekvienu momentu mūsų sąmonė yra pripildyta visokiausių išgyvenimų: mes juntame, jaučiame, galvojame ir t.t. Jei įsivaizduosime nuo visokių viršinių jaudinimų isoluotą žmogų, tai ir tada jo sąmonė bus pilna įvairių išgyvenimų: jis jaus, turės tokią ar kitokią nuotaiką, svajos, kurs visokiausius planus. Net ir miegant sąmonė nenustoja veikusi. Visų šitų psichinio gyvenimo faktų realumu niekas neabejoja. Jie yra mūsų vidinio išgyvenimo faktai — mūsų psichinė realybė. Tiesioginai suvokiama bet kuri psichinė realybė, kaipo faktas, yra ne tik tikra, bet ji niekada mūs ir neklaidina. Iluzijos ir halucinacijos psichologijos atžvilgiu yra taip pat tikros, kaip ir realiai matyti bei išgyventi faktai. Kalbėti apie jutimų ar suvokimų klaidas psichologiniu atžvilgiu yra nesusipratimas. Sakysim, Sacharos tyrais bekeliaudamas karavanas pamatė netoli oazą. Apsidžiaugė nuvargę keleiviai, pagreitino žingsnius, norėdami greičiau atsigerti ir pailsėti. Bet prisiartinę prie tos vietos, keleiviai nustebo — oazos nebuvo. Pasirodė, kad tai būta reiškinio, vad. Fata Morgana. Keleiviai jaučiasi apgauti ir nepatenkinti. Bet kas juos apgavo? Ar jutimai? Visai ne! Padarę tų keleivių psichinio išgyvenimo analizę įsitikinsime, kad psichinis išgyvenimas buvo toks pat, kaip kad jie matytų tikrąją oazą, o ne Fatą Morganą. Vadinasi, jutimai jų neapgavo. Jie apsigavo darydami sprendimą: keleiviai manė, jei jie dešimtį, šimtą ar tūkstantį kartų pamatę iš tolo oazą ir paskui prisiartinę toje vietoje ją rasdavo, tai jie turi taip pat ir vienuoliktąjį, šimtą pirmąjį arba tūkstantį pirmąjį kartą prisiartinę rasti matytoje vietoje oazą. Visi mūsų psichiniai išgyvenimai yra toki, kaip juos išgyvename. Jie mus neklaidina. Suklystame dažniausiai tik tada, kada norime juos išreikšti bet kokiomis sąvokomis, arba darome apie juos bet kokius sprendimus.

b. Psichinė realybė, kaipo pirmoji tiesioginai suvokiamų realybių, yra neerdviška; ji neturi jokio tąsumo. Tuo ji skiriasi nuo fizinės realybės. Psichinės realybės, sakysim, kokio psichinio išgyvenimo, negalim tiesioginai išmatuoti, pasverti. Psichinės realybės negalime tiesioginai išreikšti matematiškais dydžiais. Dėl tos ypatybės Kant'as nenorėjo psichologiją pripažinti tikruoju mokslu. Jo manymu, psichologija niekada negalinti tapti egzakčiu mokslu, kadangi joks psichinis išgyvenimas negali būti išreiškiamas matematiškais dydžiais.

Šis Kanto teigimas nevisiškai pagrįstas. Pirmiausiai, nevisi ir fiziniai reiškiniai yra tiesioginai išreiškiami matematiškais dydžiais; pavyzdžiui,

kad ir temperaturos pasireiškimas. Temperaturos tiesioginai negalime išmatuoti. Čia turim pasitenkinti netiesioginiu matavimo būdu, termometro skalės dalelėmis. Panašus netiesioginio matavimo būdas yra pritaikomas psichologijoj ir psichinei realybei matuoti. Čia, paprastai, matuojamas ne psichinis išgyvenimas tiesioginai. bet šitą psichinį išgyvenimą sukėlęs viršinis jaudinimas, arba po to psichinio išgyvenimo tiesioginiai einanti fizinė atmaina. Norėdami nustatyti kokio jutimo intensivumo laipsnį, matuojam ne patį jutimą tiesioginai, bet tą jutimą sukėlusią viršinę pirežastį — jaudinimą. Vadinasi, ir psichologijos moksle dažnai yra pritaikomas netiesioginis matavimo būdas, kuris taikomas ir fizikos moksle. Taigi, Kanto teigimas, kad tik tie mokslai teturi tikslumo charakterį, kurio objektas yra tiesioginai išreiškiamas matematiškais dydžiais, kaip matyti, nevisiškai yra pamatuotas. Iš to, kad psichinė realybė nėra tiesioginai matematiškais dydžiais išreiškiama, dar neseka, kad psichologija iš viso negali būti tikslus mokslas.

Antra, nevisi ir gamtos mokslai remiasi vien tik matematikos metodu, kaip, pavyzdžiui, botanika ar biologija. Jie yra laikomi tikslūs mokslai, kad ir ne visur remiasi matematišku suskaičiavimu. Kartais nevisada reikalinga ir būtina net eksperimentiniai daviniai matematiškai suskaičiuoti. Norėdami bet kurį fizinį ar psichinį reiškinį tiksliai stebėti ir aprašyti, darome eksperimentus — bandymus, kad ir jų davinių nėra reikalo suskaičiuoti. Ir tuo atžvilgiu, kad kiekvienas tikslus mokslas turi remtis matematikos metodu, Kanto teigimas, atrodo, yra ne visai teisingas.

Psichinės realybės neerdviškumo ypatybė yra ypatingai įsidėmėtina. Ir šis, rodos, toks nesunkiai suprantamas, dalykas psichologijoj yra sukėlę nemaža visokių neaiškumų. Psichinė realybė, kaip neerdviška, netąsi, yra visai kitokios prigimties, kaip fizinė realybė. Todėl psichinės realybės tyrinėjimo ir aiškinimo būdas turi būti kitoks, kaip fizinės realybės. Pirmiausia, psichinė realybė negal būti daloma, suskirstoma į atskirus psichinius elementus, panašiai kaip kad yra skirstomas fizinis kūnas. Kiekvienas psichinis išgyvenimas yra nedalomas visos psichinės visumos pasireiškimas. Negalima vieną kurį psichinio išgyvenimo momentą išskirti iš visos psichinio išgyvenimo visumos ir jį, kaip kokį fizinį elementą, skyrium tyrinėti. Kiekvienas, kad ir paprasčiausias, psichinis išgyvenimas yra įjungtas į visą psichinio išgyvenimo visumą ir tos psichinės visumos priklausomas. Apie psichinės realybės visumos charakterį dar bus skyrium plačiau kalbama.

Toliau, psichinės realybės dėsningumas turi kitokią prasmę, kaip fizinės realybės. Senesnioji psichologija gamtos mokslo prasme kalbėjo apie psichinių, arba geriau sakant, psichofizinių dėsnių pastovumą. Jutimų slenksčiai, Weberio—Fechnerio dėsnis ir t. t. bu-

vo laikomi nesikeičiančiomis psichofizinėmis konstantėmis. Bet koks mažas nuo šitų dėsnių nukrypimas buvo laikomas nenormalumu, klaida. Tuo tarpu psichinio gyvenimo dėsningumas yra kitoks, kaip fizinio gyvenimo. Jutimų slenkstis, reakcijų laikas, ar bet koks kitas psichinis dėsnis nėra vienodas visiems individams. Jis priklauso daugelio subjektivinių ir objektivinių aplinkybių. Bet koks nukrypimas nuo to dėsnio yra psichologiniu atžvilgiu nemažiau įdomus, kaip pats dėsnis. Iš tų nukrypimų labiau galime suprasti tiriamojo asmens psichinį gyvenimą, jo individualybę ir t.t.

Dar ir šiandien tinkamai neįsigilinama į psichinę realybę ir dažnai ji suplakama su fizine realybe arba prikergiama jai fizinės realybės ypatybės. Daugely psichologijos vadovėlių dar kalbama, tarp kitko, apie jutimų laiko ir erdvės ypatybes. Arba, norėdami jutimus ir vaidinius atskirti nuo sąvokų, prikergiama pirmiesiems erdviškumo ypatybę. Panašus elgimasis eina iš gamtamoksliško galvojimo ir tinkamo neskyrimo psichinės realybės nuo fizinės. Nejutimas arba vaidinys turi erdviškumo ypatybę, bet tik kaip juntamasis arba įsivaizduojamasis daiktas. Jutimas, kaipo psichinis išgyvenimas, neturi jokių erdviškumo ypatybių. Jusdami kokią spalvą ar toną, mes kartu turime visą eilę kitų jutimų, išgyvename ištisus jutimų kompleksus. Sakysime, mes matome žalią spalvą. Be žalios spalvos jutimo, kartu dar suvokiame tos spalvos išsiplėtimą bet kokiame paviršiuje, jos atstumą ir t.t. Žodžiu, mes turime visą jutimų kompleksą. Kalbėdami apie jutimą, kaipo atskirą psichinio išgyvenimo momentą, dažnai užmirštame tuos kompleksus ir tų kompleksų ypatybes priskiriame pačiam įsoluotam jutimui. Jusdami spalvą, kartu turime taip pat ir erdviškumo suvokimą, bet ne pats spalvos jutimas kaipo toks yra erdviškas.

c. Apie savo sielos išgyvenimus, apie tuo ar kitu momentu esamą mūsų sąmonės turinį, mes žinome pirmiausiai tik iš savo paties išgyvenimų, iš savęs paties analizio. Psichinės realybės faktai yra subjektivūs reiškiniai. Jie visada yra bet kokiu būdu kontakte su subjektu, su mūsų psichiniu „aš". Ar tai jutimas, ar jausmas, kuri mintis, ar koks kitas psichinis išgyvenimas — vis tai yra „mūsų" išgyvenimas, manojo „aš" dalėlė. Jie pirmiausiai tiesioginai yra tik man pačiam tesuprantami. Geriausiai suprantame tai, ką mes patys išgyvenome ar išgyvename. Visas psichologijos mokslas daugumoje remiasi savęs stebėjimu, arba introspekcija. Tiesa, galima kartais tiesioginai įsijausti ir suprasti kito asmens psichinį išgyvenimą. Bet vis dėlto psichinio gyvenimo medžiagą daugumoj renkame iš savo paties išgyvenimų.

Apie kitų žmonių psichinius išgyvenimus mes sužinome tada, kai jie savo tuos išgyvenimus bet kuriuo būdu pareiškia viršiniu, mums suprantamu ženklu. Tas pareiškimas gali įvykti laisvu noru — pasipasakojant, arba visiškai nelaisvu, net nežinant. O gerai suprantamas tas išgyvenimas

tebus tik tada, kada galėsime jį palyginti su savo panašiais išgyvenimais. Kitaip sakant, kitų psichinį gyvenimą mes suprantame analogijos keliu. Psichiniai išgyvenimai pasireiškia dažnai viršinėmis formomis: kai džiaugiamės, mūsų mimika, gestikulacija vienokia, kai liūdime — kitokia. Panašius gyvenimo reiškinius mes stebime kasdieną. Vėliau tarp tų reiškinių susidaro tam tikras ryšys: pastebėję nusiminusį ar verkiantį, darome išvadą, kad jis gyvena kas nemalonu. Net ir tiesioginis, vadinamas intuitivinis kitų psichinių išgyvenimų nujautimas, įvykstąs, kitų nuomone, taip pat analoginio sprendimo keliu. Daug geriau sekasi pažinti vidinis gyvenimas tų žmonių, kurie gyvena su mumis vienokiomis apystovomis: yra vienos rasės, vienokio išsilavinimo, to paties pašaukimo ir t.t. Sunkiau suprasti žmogų kitos tautos, kitokio išsilavinimo laipsnio. Dar sunkiau suprasti kitos rūšies būtybių psichinis gyvenimas, pav., gyvulių.

d. Dažnai mes esame linkę perkelti savo jausmus, norus ir nusistatymus į kitus žmones ir net į kitas žemesnės rūšies būtybes. Dėl tos priežasties senesnioji psichologija dažnai statydavo suaugusį žmogų, vaiką ir net gyvulį psichinio gyvenimo atžvilgiu vienoje plotmėje. Kitaip sakant, manyta, kad tarp gyvulio, vaiko ir suaugusio žmogaus psichinio gyvenimo esama tik jo išsiplėtojimo laipsnio, bet ne pasireiškimo būdo skirtumas. Gyvulio psichinis gyvenimas skiriasi nuo žmogaus tik tuo, kad jis neturįs inteligentiškumo. Vadinasi, jam trūksta vienos psichinės galios, kurią turi žmogus. Šiaip kitas psichinis gyvulio gyvenimas esąs panašus į žmogaus psichinį gyvenimą.

Toks psichinės realybės supratimas susidaro remiantis daugiausia vien analogišku galvojimu. Iš savęs sprendžiama apie kitus. Kad ir analogijos galvojimo keliu dažnai pavyksta geriau pažinti kitų psichinis gyvenimas, bet jo vieno psichologijos mokslui neužtenka. Jis gerai tinka tais atsitikimais, kada turime reikalą su į save panašiomis psichinėmis realybėmis, bet sunkiau pritaikomas tada, kai susiduriam su kitomis, skirtingomis psichinėmis realybėmis. Į tai senesnioji psichologija permaža kreipė dėmesio. Dėl tos priežasties dažnai įvairūs psichinio gyvenimo reiškiniai buvo aiškinami išeinant iš savo paties išgyvenimų, iš savo sielos būsenos. Daug kas manė, kad vaikas, arba vadinamas, primitivusis žmogus panašiai jaučia ir galvoja, kaip ir suaugęs, arba šių dienų kulturingas žmogus. O kiti pastebėję, kad vaikų ar primitiviųjų žmonių psichinis gyvenimas bet kuriuo atžvilgiu skiriasi nuo suaugusių ir kulturingų europiečių galvojimo, iš viso nebenorėjo pripažinti jiems bet kokio psichinio gyvenimo. Juk dar nesenai tvirtina, kad primitivieji žmonės neturį sąvokų ir nesugebą logiškai galvoti.

Šių dienų genetinė ir diferencinė psichologija įneš į tuos klausimus daug aiškumo. Ji kiek papildė senesniosios psichologijos psichinės realy-

bės supratimą. Pasirodo, yra klaidinga manyti, kad visas psichinis gyvenimas gali pasireikšti tiktai vienokiomis formomis, kaip schema. Tikrovėje gali būt ir yra įvairiausių psichinės realybės pasireiškimo būdų. Vienaip ji pasireiškia žmoguje, kitaip gyvulyje. Vaiko psichinis gyvenimas yra kitoks, kaip suaugusio, vienaip jaučia ir galvoja kaimo žmogus, kitaip miesto, vienus idealus ir siekimus turi paprastas nemokytas žmogus, kitus išsimokslinęs inteligentas ir t.t. Ne tik įvairių tautų, įvairaus amžiaus ir išsilavinimo laipsnio individai skiriasi savo psichiniu gyvenimu, bet taip pat ir tos pačios tautos, to paties amžiaus ir išsilavinimo individai nevienaip jaučia ir galvoja. Šių dienų diferencinė psichologija, kitaip dar vadinama tipologijos mokslu, tyrinėdama atskirų individų skirtingus psichinio gyvenimo pasireiškimus, įsitikino, kad tas skirtingumas pasireiškia ne tik psichinio gyvenimo periferijoje, bet glūdi giliai pačioje psichinėje strukturoje. Kiekvieno individo psichinis gyvenimas yra viena ar kita kryptimi diferencijuotas, turi tokią ar kitokią strukturą. Kiekvienas žmogus pasireiškia ne tik kaip žmogiškasis asmuo, bet taip pat ir kaip tos ar kitos rūšies tipas, kaip tas ar kitas individas. Vadinasi, kiekviename individe psichinės realybės pasireiškimas yra kitoks. Bet koks psichinis išgyvenimas nėra bendras ir vienodas visiems asmenims; jis kiekvienam daugiau ar mažiau individualus.

Psichinė realybė yra nuolatos besikeičiąs dydis. Bet kuris psichinis išgyvenimas nėra pastovus, nesikeičiąs daiktas mūsų sąmonėje. Jis nuolatos keičiasi, priklauso visokių viršinių apystovų ir tuo momentu esamų kitų psichinių išgyvenimų. Mūsų sąmonė yra kaip koks kino ekranas, pro kurį kiekvienu momentu praeina įvairiausių vaizdų, įspūdžių. Retai šitie vaizdai ar įspūdžiai pasikartoja toj pačioj formoj. Kiekvienas naujas išgyvenimas pakeičia visą psichinio išgyvenimo visumą. Todėl psichinė realybė yra individuali ne tik tąja prasme, kad ji kiekviename individe kitaip pasireiškia, bet ir tąja prasme, kad kiekvienas psichinės realybės pasireiškimo momentas tame pačiame individe yra vargiai bepakartojamas, kaipo lygus ir tas pats dydis. To paties individo ir tos pačios rūšies psichiniai išgyvenimai dažnai yra kitoki įvairiose apystovose ir įvairiais laikais.

e. Svarbiausioji psichinės realybės ypatybė yra jos visumiškumas (Ganzheitsqualität). Kiekvienas psichinis išgyvenimas yra nedalomas, turi visumos charakterį.

Senesnioji, vadinamoji elementų psichologija (Elementenpsychologie) gamtos mokslų pavyzdžiu stengės ir psichinį gyvenimą suskirstyt į atskiras nesudėtingas daleles — elementus. Manyta, kad kaip fizinę realybę — sakysim bet kokią medžiagą — galima suskirstyt į atskiras daleles — atomus ir juos skyrium tyrinėti, taip panašiai galima elgtis ir su psichi-

ne realybe. Visas psichinis gyvenimas buvo skirstomas į atskiras nepriklausomas dalis, tokias kaip jutimai, vaidiniai, asociacijos, jausmai ir t.t. Kiekviena psichinio gyvenimo sritis skyrium tyrinėta, neatsižvelgiant į kitas psichinio gyvenimo sritis. Norėta nustatyti skyrium kiekvienos tokios psichinio gyvenimo srities dėsningumą. Pojutis buvo suprantamas kaip viršinio jaudinimo atvaizdas ir tik šito viršinio jaudinimo priklausomas (Reizadäquatheit). Nustatyti ryšį tarp viršinio jaudinimo ir jutimo, suvokti šito ryšio dėsningumą — buvo svarbiausias psichofizikos, o taip pat ir psichologijos uždavinys. Vaidinių susidarymas mūsų sąmonėje buvo aiškinamas analogiškai, kaip ir fotografijos vaizdo susidarymas foto aparate. Pojučių ir vaidinių kombinacijos, jų tarpusavio ryšys, buvo suprantami mechaniškai. Herbert'as, nusižiūrėjęs į mechanikos dėsnius, panašiai aiškino ir asociacijų vyksmus. Visas psichinis gyvenimas buvo konstruotas egzakčiojo gamtos mokslo pavyzdžiu. Žmogus, atrodė, turįs funkcijonuoti, kaip kokia tobula mašina. Mažas nukrypimas nuo šiaip konstruotų dėsnių — laikomas klaida, nenormalumu. Tuo būdu psichologijoj atsirado vadinamųjų neadekvatiškų jaudinimų — matymo klaidų, paradoksiškų jutimų ir kitų dalykų.

Prieš bet kokį konstruktivinį mechaninį psichinio gyvenimo supratimą šiandien kovoja beveik visų srovių naujesnioji psichologija. Nekalbant jau apie diametraliai priešinga šiam psichologijos mokslo supratimui kryptimi einančias psichologijos sroves, kaip vadinamos gyvenimo psichologiją (Müller-Freienfels), dvasios mokslų psichologija (Spranger), visumos psichologija (Krueger), bet ir dar taip arti gamtos mokslo stovinčios psichologijos srovės, kaip pavidalų psichologija (Köhler) ir behaviorizmas (Watson) yra priešingas bet kokiam mechaniškam psichinės realybės supratimui.

Gamtos moksle, kuriame turime reikalo su fizine realybe, su bet kuriuo kūnu, yra visiškai galima paimti kokią medžiagą ar jos vieną elementą ir jį skyrium tyrinėti. Fizinė realybė yra tam tikrose ribose pastovi, greitai nesikeičia. Taip pat pastovios yra ir fizinės realybės ypatybės. Gamtos mokslai dažnai tyrinėja fizinę realybę įvairiais atžvilgiais skyrium, neatsižvelgdami į tos realybės kitas ypatybes. Toks tyrinėjimo būdas yra galimas tuose moksluose, kurie turi pastovią, nesikeičiančią realybę. Kitokia yra psichologijos mokslo tiriamoj realybė. Psichinis išgyvenimas nėra nesikeičiąs dydis. Jis yra įjungtas į tuo momentu gyvenamą psichinę visumą ir jos apsprendžiamas. Kiekvienas psichinis išgyvenimas yra visos psichinės visumos toks ar kitoks pasireiškimas, turįs šitos psichinės visumos ypatybes. Toks, rodos, paprastas psichinis reiškinys, kaip pojutis, nėra vien tik viršinio jaudinimo atvaizdas, bet visos mūsų psichofizinės strukturos išdava. Jis priklauso ne tik viršinio jaudinimo, bet taip

pat mūsų subjektivinio nusiteikimo ir, iš viso, nuo to laiku turimo mūsų sąmonės turinio. Dar daugiau priklauso mūsų psichinio išgyvenimo visumos aukštesnieji psichinio gyvenimo reiškiniai, kaip įantai, suvokimas, jausmai, vaizduotė ir t.t.

Šių dienų eksperimentinei psichologijai bandymo keliu pavyko įrodyti, kad beveik visose psichinio gyvenimo srityse bet kuris atskiras psichinis išgyvenimas priklauso psichinio išgyvenimo visumos. Šita psichinio išgyvenimo visuma yra daugiau kaip atskiri psichinio išgyvenimo momentai. Ji nėra vien tik atskirų psichinių išgyvenimų junginys, jų išdava. Atvirkščiai, ji yra pirmesnė ir daugiau kaip atskiri psichinio išgyvenimo momentai; ji tuos atskirus psichinių išgyvenimų momentus vienaip ar kitaip apsprendžia, duoda jiems naują, skirtingą nuo atskirų sudedamųjų momentų, ypatybę. Šitą psichinės realybės ypatybę vieni vadina pavidalu (Gestalt), kiti visuma (Ganzheit). Pavidalas, visumos psichologijos supratimu, yra siauresne prasme psichinės visumos pasireiškimas, tam tikra jos išgyvenimo rūšis. Visuma yra nediferencijuotas bendras psichinis nusiteikimas. Tokius bendrus nediferencijuotus psichinius išgyvenimus K r u e g e r' i s* laiko jausmais. Tik jausmus jis supranta daug platesne prasme, kaip senesnioji psichologija, kuri jausmais telaikė tik džiaugsmo ar liūdėsio pasireiškimus. Krueger'io manymu, visi neaiškūs, neįgiję konkretesnes formos psichiniai išgyvenimai, yra jausminiai išgyvenimai, Pavidalas, visumos psichologijos supratimu, yra jau diferencijuotas, įgavęs bet kurias konkrečias formas, psichinis išgyvenimas. Vadinas, pavidalas yra tiktai tam tikra psichinės visumos pasireiškimo forma.

Psichinė visuma, kaip minėta, šių dienų visumos psichologijos supratimu nesusidaro iš atskirų psichinių išgyvenimų, elementų. Atvirkščiai, atskiri psichinio išgyvenimo momentai yra išsidiferencijavę iš tos psichinio išgyvenimo visumos. Psichinė visuma yra pirmesnė, kaip atskiri pavieniai psichiniai išgyvenimai, ji yra daugiau, kaip tą išgyvenimą sudarant i atskirų elementų suma. Psichinio išgyvenmo visuma apsprendžia atskirus psichinius išgyvenimus, ji dominuoja. Visumos psichologija kalba apie trejopą šitos psichinės visumos pasireiškimo primatą, būtent: genetinį, funkcioninį ir fenomeninį.

G e n e t i n i s visumos primatas reiškia tai, kad primitiviųjų tautų ir vaiko psichinis gyvenimas yra daug visumiškesnis, kaip kulturingųjų tautų, arba suaugusio ir išsilavinusio žmogaus. Tautoms kulturėjant, diferencijuojasi ir jų pasaulėvaizdis. Panašiai diferencijuojasi vaikui augant ir jo psichinis gyvenimas. Vadinas, genetinis psichinis visumos primatas pastebimas ir filogenezėj, ir ontogenezėj. Dar kalbama ir apie tretįjį psichi-

---

* F. K r u e g e r, Das Wesen der Gefühle. Leipzig. 1930.

nes visumos genetinį primatą, apie vadinamą aktualgenetinį primatą. Eksperimentinių bandymų daviniai parodo, kad ir mūsų sąmonėj bet kurie psichiniai išgyvenimai prasideda iš defuziškų bendrų išgyvenimų ir vėliau diferencijuojas, įgauna tam tikrus pavidalus ir galutinai prieinama prie atskirų psichinių išgyvenimų, kaip kokios spalvos ir tono jutimo.

F u n k c i o n i n i s visumos primatas reiškia tai, kad tos psichinio išgyvenimo ypatybės, kurios yra kaipo viso psichinio išgyvenimo pasireiškimai, turi mūsų psichiniam gyvenimui daugiau reikšmės, kaip kurios kitos isoliuotos psichinio išgyvenimo ypatybės. Šitos bendrosios psichinio išgyvenimo ypatybės yra labiau pastebimos, jos yra pirmiau suvokiamos ir labiau pakeičia bet kurį išgyvenimą. Mažas pasikeitimas geometrinėj figuroj ar muzikaliniame ritme yra greičiau pastebimas ir labiau atsiliepia mūsų sąmonėj, kaip paprastos linijos ar mažo isoluoto laiko tarpo pasikeitimas.

F e n o m e n i n i s psichinės visumos primatas reiškia tai, kad mūsų išgyvenimuose psichinės visumos ypatybės daugiausiai dominuoja. Bendrieji psichiniai nusiteikimai, neaiškūs defuziški išgyvenimai, jausminės nuotaikos ir, iš viso, visokie psichinės visumos pasireiškimai turi daugiau reikšmės ne tik patiems žmonėms, bet ir visam jų psichiniam gyvenimui pažinti.

Visiems čia išdėstytiems teigimams įrodyti, yra visa eilė naujosios psichologijos eksperimentinių davinių. Nustatyti ryšys tarp atskiro psichinio išgyvenimo ir visos psichinio išgyvenimo visumos, yra vienas dabartinės eksperimentinės psichologijos svarbesniųjų uždavinių. Šitąja kryptimi daugiausiai gal dabar dirbama Leipcigo eksperimentinės psichologijos laboratorijoj. Šių eksperimentinių davinių šviesoje žymiai pasikeitė psichinės realybės supratimas. Be to, įvairūs seniau pastebėti psichinio gyvenimo reiškiniai šiandien kitaip aiškinami ir turi kitokią prasmę, kaip senesniojoj psichologijoj. Vienas kitas paprastas, iš kasdienio gyvenimo paimtas, reiškinys gali pakankamai paremti aukščiau išdėstytus teigimus.

Kiekvienam yra tekę vienam važiuoti traukiny ir nuobodžiai klausytis monotoniško traukinio ratų bildėjimo. Įsiklausę kiek daugiau į tą bildėjimą, mes tuojau pradedame jį subjektiviai ritmuoti, monotoniškas ratų bildėjimas įgauna įvairių formų ritmą. Grįždami muzikaliai nusiteikę iš operos ar koncerto dažnai monotoniškam bildesy ar ūžesy, gerai įsiklausę, galime atpažinti mums patikusios muzikos posmelį, o kartais net ištisą melodiją. Tas dažnai pasikartojąs pavyzdys rodo, kaip bet kuris paprastas psichinis išgyvenimas, kalbamu atveju monotoniško bildėjimo girdėjimas, gali keistis nuo mūsų psichinių išgyvenimų visumos, nuo mūsų tokio ar kitokio nusiteikimo.

Kitas pavyzdys, — tai senesniosios psichologijos vadinamos optinės klaidos. Imkime, kad ir Müller'io—Lyer'io figuras, arba Sander'io paralelogramą. Dvi lygios linijos atrodo nelygios, jei prie jų galų pridėsime skirtingas figuras. Arba, lygios trikampio kraštinės atrodo nelygios, jei tas trikampis bus įbrėžtas dviejuose nelygiuose paralelogramuose. Didesniame paralelograme trikampio kraštinė atrodys didesnė, mažesniam — mažesnė. Dominuojanti viso psichinio išgyvenimo ypatybė čia pakeitė atskiras psichinio išgyvenimo ypatybes. Stebėdami didesnį paralelogramą, mes turime „didėjančio", „išsiplėtusio" išgyvenimą. Šitame „didėjančio" psichinio išgyvenimo komplekse ir atskiros to išgyvenimo dalys įgavo viso komplekso ypatybes: trikampio kraštinė subjektiviai padidėjo, atrodo ilgesnė. Panašiai mažesniame paralelograme trikampio kraštinė atrodo mažesnė. Iš tų paprastų psichinio gyvenimo faktų matyti fenomenalinis psichinės visumos primatas. Vadinasi, bendroji, visumos, psichinio išgyvenimo ypatybė turi daugiau reikšmės psichiniam išgyvenimui, ji apsprendžia atskirus psichinio išgyvenimo momentus.

Vaikų ir vadinamų primitiviųjų tautų plastinis menas galiausiai rodo psichines visumos pasireiškimo genėtinį primatą.

Primitiviųjų tautų ir vaiko plastiniame mene mes matome ypatingą dominuojančių daikto ypatybių pabrėžimą. Būtų klaidinga tas reiškinys aiškinti vaiko ar primitivaus žmogaus nesugebėjimu turimą daiktą nupiešti. Jei vaikas, piešdamas cilinderį, nupiešia keturkampį ir šalia jo skyrium piešia apskritimą, tai dar nereiškia, kad vaikas taip daro, nesugebėdamas geriau nupiešti matytą cilinderį. Šitas reiškinys turi gilesnę psichologinę prasmę. Jis įvyksta ne tiek dėl vaiko nesugebėjimo piešti, kiek dėl jo kitokio matomo daikto išgyvenimo. Žiūrint į cilinderį, vaiko psichikoje dominuoja svarbiausios cilinderio ypatybės, kaip erdviškumas bei apskritumas ir jis jas stengiasi išreikšti. Toks piešinys vaiko psichikoje nereiškia du papieštu piešiniu — keturkampį ir apskritimą, bet tikrą cilinderį. Vaikas nupiešia čia svarbiausias, dominuojančias cilinderio ypatybes, kurios sudaro vaiko psichikoje cilinderio esmę. Panašių reiškinių tenka ne maža pastebėti ir primitiviųjų tautų plastikiniame mene. Šitie reiškiniai rodo, kad vaiko ir primitiviojo žmogaus psichiniame gyvenime psichinio išgyvenimo visumos ypatybė turi daugiau svarbos, kaip suaugusiam ar aukštesnės civilizacijos žmogui.

Funkcioninį psichinio išgyvenimo visumos primatą įrodančių davinių šiandien yra daugybė. Suvokdami, pav., bet kurią geometrinę figurą, arba tos figuros bet kurį pasikeitimą, pirmiau pastebime visai geometriškai figurai būdingas ypatybes, o tik paskiau jos atskiroms dalims. Panašūs reiškinys pastebėtas ir laiką suvokiant. Nesigilindamas daugiau į tą klausimą, noriu tik priminti svarbiausius toj srity tyrinėjimus, kaip antai, K. Büh-

ler'io[1], Lohnert'o[2], Gelb'o[3], Lenk'o[4], Schneider'io[5], Sander'io[6] ir kt. Visų čia minėtų autorių eksperimentiniai darbai įvairiais atžvilgiais patvirtina aukščiau išdėstytas mintis.

Tyrinėjant atskiro psichinio išgyvenimo priklausomumą visos psichinio išgyvenimo visumos, psichologijoj iškyla dar vienas svarbus dalykas. Atskirų psichinių išgyvenimų priklausomumo visos psichinės visumos ir, iš viso, visos psichinės visumos pasireiškimo būdas, pasirodo, įvairių individų yra nevienodas. Tai pareina nuo asmens individualybės, nuo jo psichofizinės strukturos. Kitaip sakant, psichinio išgyvenimo visumos pasireiškimo būdas ir laipsnis yra tipiškai apspręstas. Sintetiniai tipai pažįstamąją realybę suvokia daugiau visumiškai, tuo tarpu analitiniai tipai mažiau visumiškai. Sintetiniam tipui iš viso turi žymiai daugiau reikšmės psichinės visumos ypatybės, tuo tarpu analitiniams tipams daug mažiau. Analitiniai tipai daugiau kreipia dėmesio į pažįstamojo daikto atskiras ypatybes, kaip į jo visumą. Jų visam psichiniam gyvenimui apskritai mažiau reikšmės turi difuziški, jausminiai nusiteikimai, kap aiškiai formuluotos sąvokos. Bet vis dėl to net ir kraštutinio analitinio tipo psichiniai išgyvenimai daugiau ar mažiau priklauso psichinės visumos, yra jos apsprendžiami.

Psichinis išgyvenimas, kaip psichinės visumos pasireiškimas, negali būti, kaip minėta, suskirstytas į atskiras dalis — elementus. Kiekvienas psichinio gyvenimo faktas yra visos psichinės visumos pasireiškimas. Į tą psichinės realybės ypatybę reikia kreipti dėmesį, tiriant bet kurį psichinio gyvenimo reiškinį. Norėdami psichinį gyvenimą aprašyt ir išaiškinti, aišku, turime jį, bet kuriuo būdu suskirstyti, pradėti nuo paprasčiausių psichinio gyvenimo reiškinių ir eiti prie sudėtingesnių. Bet ir paprasčiausias psichinis išgyvenimas, pav. jutimas, nėra atskiras psichinio gyvenimo nepriklausomas elementas—dalelė, gamtos mokslo supratimu. Jis yra visas psichinio išgyvenimo pasireiškimas. Jis nėra psichinio išgyvenimo elementas, bet tik to išgyvenimo vienas momentas, tas visumos ryškesnis bet kuriuo atžvilgiu pasireiškimas.

---

[1] K. Bühler, Die Gestaltwahrnehmung, I, Stuttgart 1913.

[2] Lohnert, Untersuchungen über die Auffassung von Rechtecken. Psychol. Studien 1913.

[3] Gelb, Grundfrage der Wahrnehmungspsychologie. Bericht über d. VII Kongress f. exper. Psychologie in Marburg 1921.

[4] Lenk, Über die optische Auffassung geometrisch - regelmässiger Gestalten. Neue Psychol. Studien I, 1926.

[5] Schneider, Untersuchungen über die Unterschiedsempfindlichkeit verschieden gegliederter optischer Gestalten. Neue Psychol. Studien I, 1927.

[6] Sander, Experimentalle Ergebnisse der Gestaltpsychologie Bericht äber d. X Kongress. f. exper. Psychologie. Jena 1928.

f. Baigiant reiktų nors trumpai priminti dar vieną psichinės realybės ypatybę. Analizuodami bet kurį psichinį išgyvenimą, pavyzdžiui, jutimą ar pažinimo aktą, pastebime, kad jis turi prasmingumą, nes bet ko nors siekia. Pavyzdžiui: jusdami šį tą juntame, pažindami šį tą pažįstame ir t.t. Iš tokių faktų darome išvadą, kad kiekvienas psichinis išgyvenimas šį tą siekia, kad jis yra prasmingas. Psichinės realybės prasmingumo ypatybė yra gana svarbi. Ji kartais gali pakeisti visą psichinio išgyvenimo charakterį. Skausmo išgyvenimas, paprastai, yra nemalonus. Bet atsižvelgiant į jo prasmę, jis gali tapti net malonus, pav., religijos kankiniai. Psichinio išgyvenimo prasmingumas turi daug svarbos, norint tinkamai psichinę realybę pažinti. Kai kurie psichologai (Spranger), pradėdami nuo psichinio akto prasmingumo, aiškina visą psichinį gyvenimą.

Kalbėdami apie atskiro psichinio išgyvenimo prasmingumą, kartu susiduriame su viso psichinio gyveimo prasmingumo problema. Psichinio gyvenimo prasmingumo problema yra filosofijos dalykas. Į tą problemą galima čia tik nurodyti, nesiimant jos spręsti. Kalbėdami apie psichinio gyvenimo prasmingumą, tą prasmingumą suprantame fenomenine prasme, būtent: kalbame apie tą prasmingumą, kurį randame beanalizuodami psichinį išgyvenimą, kaipo vieną daugelio to išgyvenimo ypatybių.

4. Iš šios trumpos psichinės realybės analizės paaiškėja, bent iš dalies, jos prigimtis. Čia panagrinėta tiktai svarbiausios, esminės psichinės realybės ypatybės. Psichinę realybę iš pagrindų išnagrinėti ir jos įvairias pasireiškimo formas pilnai aprašyti — yra ne trumpo straipsnio, bet viso psichologijos mokslo uždavinys. Kaip kiekvienas mokslas, taip ir psichologija, stengiasi savo tiriamąją realybę suskirstyti, aprašyti ir jos dėsningumą nustatyti. Be to, kur galima, stengiamasi dar tiriamąją realybę ir jos įvairius pasireiškimus išaiškinti ir suprasti. Tikras psichinės realybės supratimas — yra galutinis psichologijos mokslo uždavinys, jos tiesioginis tikslas. Kad šitas tiesioginis psichologijos mokslo tikslas būtų pasiektas, savo tyrinėjimų pradžioje psichologija turi bent bendrais bruožais išsiaiškinti savo tiriamąją realybę, jos svarbiausias ypatybes. Neatsižvelgdama savo tyrinėjimų eigoje į svarbiausias psichinės realybės ypatybes, psichologija neišvengiamai prieina klaidingą psichinio gyvenimo supratimą. Skirstant psichinę realybę į atskirus psichinius išgyvenimus, neatsižvelgus į psichinės realybės visumo ypatybes, būtinai prieinama psichologijos atomizmas; nustatant psichinio gyvenimo dėsningumą, neatsižvelgus į psichinės realybės subjektivumo ir individualumo ypatybes, gaunamas technikos dėsniais konstruotas mechanizmas, bet ne psichinis individas. Šiaip aiškinamas psichinis gyvenimas, nėra tikrasis psichinis gyvenimas, bet tik abstrakti to gyvenimo schema. O psichologijai svarbu pažinti tikrąjį psichinį gyvenimą. Norėdama jį tokį pažinti, psichologija turi imti psichinį gyvenimą tokį, koks jis yra, su jo realiomis ypatybėmis.

LITERATŪRA.

Bühler, K., Krise der Psychologie. [2] 1929.

Driesch H., Grundprobleme der Psychologie. Ihre Krisis in der Gegenwart. [2] 1929.

Ehrenfels, Ch., Über Gestaltqualitäten. Vierteljahrschrift für wissensch. Psychologie 1898, 18.

Ehrenstein, W., Einhührung in die Ganzheitspsychologie. 1934.

Henning, H., Psychologie der Gegenwart. [2] 1933.

Jaensch, E. R., Grundformen menschlichen Seins 1929.

Kretschmer, E., Körperbau und Charakter.. [9,10] 1931.

Kroh, O., Experimentelle Beiträge zur Typenkunde. I-sis tomas 1929.

Krueger F.. Über Entwicklunkspsychologie. Bd. I der Arbeiten zur Entwicklungspsychologie 1915.

Krueger, F., Der Strukturbegriff in der Psychologie. 1924.

Krueger, Über psychische Ganzheit. Neue Psychologische Studien. I-sis tomas 1926.

Köhler, W., Physikalische Theorie der physiologischen Vorgänge. Zeitschrift für Psychologie. 87 tomas.

Müller-Freienfels, R., Grundzüge einer Lebenspsychologie. 2 t. 1924 ir 1925.

Müller-Freienfels, R., Die Hauptrichtungen der gegenwärtigen Psychologie. [2] 1933.

Petermann, B., Gestaltproblem in der Psychologie im Lichte analytischer Besinnung. 1930.

Sander, F., Über Gestaltqualitäten. 8. Internationaler Psychologen - Kongress. 1928.

Spranger, E., Lebensformen. Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit. [6] 1927.

Stern, W. Die differentielle Psychologie in ihren methodologischen. Grundlagen.[3] 1921.

Stern, W., Personalistik als Wissenschaft. 1930.

Scheerer, Ed., Die Lehre von der Gestalt..

Volkelt, H., Die Völkerpsychologie in Wundts Entwicklungsgang. W. Wundt. Eine Würdigung. 1922.

Watson, J. B., Der Behaviorismus. Übers, von Fr. Griese, 1930.

Wexberg, E., Individualpsychologie. Eine systematische Darstellung. 1928.

Įvadas į Hegelio filosofiją ir į jos pagrindų kritišką įvertinimą

Prof. Dr. Pr. Kuraitis, Kaunas.

I. Kas seka šių dienų filosofinį judėjimą įvairiuose kraštuose, tam tenka pastebėti nemaža charakteringų skirtumų, palyginant su tuo, kas buvo devyniolikto šimtmečio pabaigoje ir dvidešimtojo pradžioje.

Ir iš Dekarto abejojimo metodo bei iš Kanto kriticizmo turįs įkvėpimą gnoseologinis idealizmas ir Hume'o, Comte'o bei John Stuart Mill'o pozicijas iki kraštutiniam radikalizmui privedęs sensualistinis empyrizmas dabar jau nesužavi ir nepatraukia tų, kurie rimtai ieško asmens ir visuomenės gyvenimo įprasminimo sutinkančiame su tiesa pasaulio tikros realybės, jo kilmės ir egzistavimo pažinime.

Papročiu buvęs virtęs gnoseologijoj nuolatinis tikrinimas ir aštrinimas pažinimo priemonių, neprieinant jokio pozityvaus, tikrai žmogui vertingų tiesų pažinimo, daug kam jau šiandien atrodo kaip koks nuolatinis taisymas, kalinėjimas ir sukinėjimas tuščių girnų, neturint vilties jomis susimalti reikalingų miltų.

Dabar iš gnoseologijos svarstymų ir tyrinėjimų reikalaujama kritiškai patikrinto privedimo prie rimtų pozityvios pasaulėžiūros ir gyvenimožiūros nusistatymų. Dešimtmečių eiles besitęsianti gnoseologijos krizė ir per tai daug kur ontologijoje, metafizikoje ir bendrai pasaulėžiūros protingo pagrindimo srityje įsigalėjusi tikra anarchija jau daug kam galutinai nusibodo.

II. Iš tikro, kai gnoseologijoj neprieinama prie jokios tikros, objektyvios, realybę išreiškiančios tiesos pažinimo, tai tuomet pasaulėžiūroje ir gyvenimožiūroje nėra orientacijai jokių tvirtų protingų motyvų; tada čia viskas palikta subjektyviai nuožiūrai, kuriai kritikuoti neturima tada jokio objektyvaus pagrindo .

Tuo tarpu šiandien daug kas filosofijoj ieško tikrų nurodymų, kaip protingai spręsti svarbiuosius pasaulėžiūros ir gyvenimožiūros klausimus.

Daug kas šiandien nori rasti filosofijoj tikrų nurodymų, kuria kryptimi reikia eiti, kad galima būtų išbristi iš visuomenės gyvenimo dezorientacijos. Šitos rūšies besidomintieji filosofija ypač nori joje rasti svarbiųjų pasaulėžiūros ir gyvenimožiūros klausimų pozityvų išsprendimą.

Apskritai, tokia ar kitokia filosofijos srovė šiandien imama vertinti ne vien į kokią jos sistemos dalį nusižiūrint, bet visoje jos pagrindinių nusistatymų samplatoje. Kas kart vis daugiau ir daugiau šiandien randa pritarėjų tas samprotavimas, kad nedaug naudos ir prasmės iš tokios gnoseologijos, kad ir kažin kaip ji kritiškumu ir metodiškumu besiafišuotų, jeigu ji nepriveda prie jokios protingos pozityvios ontologijos, prie jokios rimtos teoretinės ir praktinės metafizikos, kuri galėtų duoti šviesos protingai susiorientuoti svarbiuose asmens ir visuomenės gyvenimo reikaluose.

Žmonės, kuriuos pati nelemta visuomenės gyvenimo realių sąlygų konjunktūra verčia rimčiau susimąstyti, nemato dažnai prasmės skaitytis su tokiomis filosofinėmis srovėmis, kuriose nerandama tvirto protingo pagrindo pripažinti realų išorinio pasaulio ir kitų žmonių egzistavimą arba kuriose nenurodoma jokių dėsnų, kuriais galima būtų protingai vadovautis, besirūpinant visuomenės gyvenimo pažanga.

III. Šitokiai nuotaikai kaskart labiau įsigalint ir tarp tų, kurie užsiima specialiau filosofijos klausimais, nenuostabu, kad šandien kitokios filosonės sistemos ima daugiau turėti įtakos, rasti daugiau pasekėjų negu tos, kurios vyravo prieš dvidešimtį metų, kai daugiau tada į save dėmesį traukė įvairios gnoseologinio idealizmo ir sensualistinio pozityvizmo teorijos ir hipotezės.

IV. Šalindamiesi nuo neokantiškos subjektyvistiškos, reliatyvistiškos gnoseologijos ir nuo pozityvistinės irracionalinės metafizikos daug kas šiandien įvairiuose kraštuose stoja ant Hegelio absoliutistinės filosofijos pagrindų.

Kai vyraujančio kriticizmo ir pozityvizmo laikais dogmatiškos išvaizdos idealistinė Hegelio metafizika atrodė bendrai kaip apgailėtinas iškrypusios spekuliacijos vaisius, tai šiandien su Hegelio filosofinėmis pozicijomis, norint ne norint, visur imama rimtai skaitytis, gilintis antai į jo seniau taip keistai atrodančią dialektiką, į jo sąvokinį realizmą, į jo visuomenės filosofijos pažiūras, į jo absoliutaus subjekto visą realybę išreiškiančią evoliuciją ir t.t.

Daug kam imponuoja Hegelio filosofijos drąsa duoti dažnai be ilgų diskusijų nedvejojant atsakymą į ištisas svarbių klausimų eiles, jo nesiskaitymas su vadinamo sveiko proto galvojimo būdais, jo psichologinis ir evoliucinis savimi pasitikintis aiškinimas įvairių sistemų filosofijoj atsiradimo kaipo netobulų, vienašališkų, daug kame klaidų turinčių etapų prie jo galutinai vien tiesą išreiškiančios absoliutistinės filosofijos.

Įvairiuose kraštuose šiais laikais vyksta Hegelio atminčiai pagerbti ir jo filosofijos įtakai skleisti kongresai, platesni ir siauresni suvažiavimai ir

pasitarimai. Įsteigta Hegelio studijoms ir jų propagandai tarptautinė sąjunga.[1])

V. Tarp tų, kurie neturi lengvai galimumo arčiau susipažinti su Aristotelio ir Tomo Akviniečio filosofija, o turi betgi tvirto pasiryžimo nevengti svarstyti ontologijos svarbiuosius pasaulėžiūros klausimus filosofinėje plotmėje, šiandien nemaža įvairiuose kraštuose yra tokių, kurie daugiau ar mažiau gimininigi hegelizmo idėjoms.

Šiandien tad Hegelio filosofija darosi iš tikro aktuali. Dabar su ja tenka skaitytis ne tik jos šalininkui, bet ir kiekvienam, kuris lojaliai, kritiškai nori kiek plačiau, giliau orientuotis susidariusioje filosofinių svarstymų ir tyrinėjimų konjunktūroje. Jei kas tame ir kitame svarbiame klausime mano turįs pagrindą su Hegeliu nesutikti, tai betgi šiandien pravartu su juo kritiškai atsiskaityti.

VI. Šiandien įvairiuose kraštuose jau parašyta nemaža veikalų ir straipsnių, liečiančių Hegelio filosofijos idėjas. Tik, deja, nedaug yra sutarimo ir aiškumo tų idėjų supratime. Kaip pirmoje pusėje devynioliktо šimtmečio buvo kelios srovės Hegelio šalininkų tarpe (vadinamieji dešinieji, kaip antai Gabler, Hinrichs, Göschel; kairieji — Bruno Bauer, Strauss, Feuerbach, Marx; vidurio — Rosenkranz, Erdmann, Schaller, Vatke), taip ir dabar yra didelių skirtumų Hegelio filosofijos vertinime, antai, tarp Richard Kroner[2] ir Nicolai Hartmann,[3] tarp G. Lasson[4] ir H. Glockner,[5] tarp Benedetto Croce[6] ir Bolland[7].

Tam įvairumui Hegelio minčių aiškinime galima rasti pagrindą jo painiame, labai dažnai neaiškiame požiūrių dėstyme, dažname naudojimesi sunkesnėse vietose vaizdais, metaforomis ir palyginimais, o ne tiksliomis sąvokomis ir griežtais protavimais. Jo stilius dažnai yra taip suraizgytas ir sunkus, kad kai kurie geri Hegelio veikalų žinovai mano jį esant daug sunkesnį, negu bet kokio kito didžiojo filosofo. Antai, sako, palyginus su Hegelio filosofijos studijavimo sunkumu, Platono, Aristotelio, Tomo Akvi-

---

[1] Cfr. Veröffentlichungen des internationalen Hegelbundes I. Verhandlungen des ersten Hegelkongresses vom 22 bis 25 April 1930 im Haag. Von B. Wigersma. II. Verhandlungen des zweiten Hegelkongresses vom 18 bis 21 Oktober 1931 in Berlin. Von B. Wigersma. Tübingen und Haarlem.

[2] Von Kant bis Hegel. II Band. Tübingen, Mohr, 1924.

[3] Die Philosophie des deutschen Idealismus. II Teil. Hegel. Berlin und. Leipzig. Walter de Gruyter u. Co.

[4] Jo pastabos prie jo leidžiamų Hegelio raštų rinkinio.

[5] Hegel. I Band. Die Voraussetzungen der Hegelschen Philosophie. II Aufl. 1929. Stuttgart, Frommann.

[6] Saggio sullo Hegel. Bari, 1913.

[7] Alter Vernunft und neuer Verstand... Leiden, 1902.

niečio, Dekarto, Spinozos, Leibnico, net Kanto veikalų studijavimas atrodo kaip koks žaislas, kaip kokia pramoga.[1])

VI. Labai nelengvas tad yra uždavinys,[2]) norint lemtai supažindinti Lietuvos inteligentiją iš viso su svarbesnėmis Hegelio pažiūromis, ypač kiek jos gali būti aktualios šių dienų filosofinėje problematikoje ir kaip jas vertinti faktų ir kritiško proto reikalavimų šviesoje.

Norėdamas tą uždavinį bent kiek įmanomai atlikti, aš užsibrėžiau šitokį čia dėstymo planą:

I dalis: Hegelio gyvenimas, darbai ir svarbesnieji filosofijos punktai.

II dalis: Hegelio filosofijos dalių vedamosios mintys.

III dalis: Hegelio filosofijos pagrindinių pažiūrų kritika, ypač jas palyginus su Aristotelio ir Tomo Akviniečio.

Užbaiga: Kritiškos pastabos apie šių dienų hegelizmą.

---

[1] Cfr. Dr. Bernhard Jansen. Aufstiege zur Metaphysik. II Teil, 7 kap. Dialektische oder Akt-Potenz Metaphysik: Hegelrenaissance oder Hegelkritik? Freiburg i, Br., 1933, 366—367 p.

[2] Dr. Traugott Konstantin, Oesterreich žinomas filosofijos istorikas, pagaminęs Ueberwego filosofijos istorijos leidinio ketvirtosios dalies (Die deutsche Philosophie des XIX Jahrhunderts und der Gegenwart) rimtai pertaisytą laidą, sako, kad iki šiol neturime veikalo, kuriame būtų pilnai kritiškai įvertinta Hegelio filosofija. Cfr. šitos laidos pusl. 87—88. Berlin, 1923. Ir per paskutinį dešimtmetį tokio veikalo neatsirado.

[3] Iš Aristotelio filosofijos punkto daug kame seniau vykusiai yra Hegelį kritikavęs buvęs ilgametis (nuo 1837 iki 1872) Berlyno universiteto profesorius Adolf Trendelenburg ir dabar dar nenustojusiame savo didelės vertės veikale „Logische Untersuchungen“, Berlin, 1840. (II laida 1867, III laida 1870).

Iš dabartinių aristotelikų ir tomistų apie Hegelio filosofiją raštų įsidėmėtini ypač šie:

Caspar Nink. Kommentar zu den grundlegenden Abschnitten von Hegels Phänomenologie des Geistes, Regensburg, 1931.

Vinc. M. Kuiper, Hegels Denken. Die Erhebung zum spekulativen Standpunkt. Roma, 1931.

Hegel nei centenario della sua morte. Supplemento speciale al volume XXIII della Rivista di filosofia neo-scolastica.

I dalis: Hegelio gyvenimas, darbai ir svarbesnieji filosofijos punktai.

I. HEGELIO GYVENIMO IR VEIKIMO BRUOŽAI.

I. Jurgis Vilhelmas Fridrichas Hegelis gimė 1770 metais rugpiūčio 27 dieną Stuttgarte. Jo tėvai buvo neturtingi (tėvas buvo nedidelis valdininkas), bet labai rūpinosi gabaus sūnaus išlavinimu.

Gimnazijos mokslus jis ėjo Stuttgarte. Jau čia jis parodė didelį atsidėjimą mokslui. Jis labai daug skaitė literatūros, istorijos, matematikos ir filosofijos veikalų. Darydavosi jis daug ištraukų, prisirašydavo daug įvairių pastabų; tad ne tik gausiai rinkosi žinių, bet ir stengėsi jau iš jauno jas sąmoningai pergromuliuoti ir ateičiai jas atatinkamai pasižymėti. Jau gimnazijoje reiškėsi jame filosofavimo noras; antai 1786 m., kaip matyti iš jo vedamo dienyno, jis nusiskundžia, kad dar pagrindinai filosofiškai nėra išstudijavęs istorijos.

1788 metais savo tikinčiųjų protestantų tėvų Jurgis Hegelis yra siunčiamas studijuoti į aukštąją Tübingeno protestantų mokyklą. Čia jam teko dvejus metus studijuoti filosofiją ir trejus metus protestantų teologiją. Ir čia, kaip ir gimnazijoje, daugiau jam reiškė privati skaityba, negu dėstomi kursai. Jis čia uoliai skaitinėjo ypač Platono ir Kanto veikalus. Be to, jį, kaip ir daugelį jo mokslo draugų, jaudino didžiosios prancūzų revoliucijos idėjos, kurios, atrodė, pradedančios visai naują žmonijos epoką. Tai paskatino jį susidomėti teisės, valstybės ir istorijos filosofijos klausimais. Be abejo, jį negalėjo nedominti ir negalėjo jam nedaryti įtakos tais laikais protestantiškoje Vokietijoje įsigalinčios laisvamanybės ideologų raštai. Jam ypač rūpėjo surasti suderintą sintezę iš graikų filosofijos, vokiečių (ypač Boehmo) mistikos ir protestantiškos liberalizuojančios ir racijonalizuojančios teologijos.

II. 1793 m. išlaikęs teologijos kandidato egzaminus, neturėdamas lėšų toliau studijuoti universitete, Jurgis Hegelis septynerius metus buvo priverstas užsiimti naminio mokytojo darbu turtingųjų šeimose Berne ir Frankfurte prie Maino. Bemokytojaudamas jis varė gilyn ir platyn savo privačias filosofines, teologines, istorines ir politines studijas.

Jį žavi Kanto religijos filosofija. Protas, laisvė ir neregimoji bažnyčia — jam atrodo svarbiausiomis racionalinės pasaulėžiūros idėjomis. Bet taip pat jis labai įsimąsto į evangelijos meilės, gyvybės, dvasios reikalų akcentavimą.

Jurgio Hegelio pirmieji veikalai yra iš religijos mokslo srities: „Gyvenimas Jėzaus“ ir „Krikščionių religijos pozityvumas“. Pirmame veikale Jėzaus misijos prasmė suvedama prie dorovės skelbimo ir reiškiama mintis,

kad tikra religija tai yra dorovė. Antrame gi aiškinama, kad bažnytinis tikėjimas slopina proto autonomiją. Kituose nedideliuose to laikotarpio raštuose Hegelis rodo kelią iš dogminės į dorovinę visuomenės religiją.

Toji aplinkybė, kad Hegelis pirmuosius savo veikalus rašė iš teologijos ir religijos filosofijos srities duoda mums suprasti, kodėl Hegelio filosofija turi visoje sistemoje vyraujančius ryškius religijos filosofijos motyvus ir iš čia lengviausiai psichologiškai suprantamus svarbiuosius išėjimo punktus.

Išeidamas iš saviškai aiškinamo evangelijos mokslo Hegelis atmeta Dievo transcendentiškumą žmogui ir pasauliui,[1] skelbia, kad žmonės, būdami, anot evangelijos, Dievo vaikai, yra tos pačios savo giliausioje esmėje, kaip ir Dievas, prigimties, kad evangelijoj aukštinama meilė, gyvybė, dvasia yra visų daiktų giliausios esmės vieningas bendras išreiškimas. Visatoje, anot Hegelio, reiškiasi viena gyvybė, viena dvasia. Visos esybės, visi daiktai, tai tik absoliučios esybės konkretizacijos.

Tokiu būdu gavo pradžią Hegelio absoliutistinė dvasios filosofija.[2]

Juo labiau bręsta Jurgio Hegelio protas, juo labiau jis domisi filosofijos evoliucija nuo seniausių laikų iki ginčų tarp Fichtės ir Schellingo. Jo galvoje formuojasi filosofinės pažiūros labai giminingos tų laikų Schellingo filosofinei pozicijai: pagrindine savo filosofijos pažiūra jis laikė mintį, kad pasaulis yra Dievo gyvenimo evoliucija.

III. 1799 m. Jurgis Hegelis paveldėjęs tėvų palikimą, galėjo mesti naminio mokytojo darbą ir bandyti statyti savo kandidatūrą į universiteto dėstytojus. Jis persikelia gyventi į Jeną, kur jo iš Tübingeno laikų draugas Schellingas yra jau pasižymėjusiu profesorium. 1801 metais vasarą jis parašo veikalą apie skirtumą tarp Fichtės ir Schellingo filosofinių sistemų. Jis čia smarkiai kritikuoja Fichtės subjektyvų idealizmą ir giria Schellingo pastangą filosofijos pagrindan dėti absoliuto idėja. Hegeliui nepatinka tik, kad Schellingas supranta absoliutą kaipo visai kažką neapspręstą, kaipo indiferentišką iš atžvilgio į subjektyvumą ir objektyvumą, iš atžvilgio į dvasinį ir materijalinį pasaulį.

---

[1] Hegelis stengėsi aiškinti savotiškai simboliškai Jėzaus tarpininkavimo tarp Dievo ir žmonių idėją. Tai esąs ryšys tarp Dievo ir pasaulio esybių. Antai, sako Hegelis, žmogaus sielos pačiose gelmėse yra dieviškumo pradas, kaip ir visų kitų esybių pačiame pagrinde. Tokiu būdu nėra begalinio skirtingumo tarp pasaulio daiktų ir absoliuto. Visur muša tos pačios begalinės gyvybės įvairiomis lytimis besireiškiąs, bet esmėje tos pačios prigimties pulsas.

[2] Religijos filosofijos idėjos taip labai buvo paveikusios Hegelį, kad jis kažkaip laikė jas tartum savaime aiškiais dalykais, kurių vertės nėra reikalo paremti kokiais rūpestingai formuluotais įrodymais.

1801 m. rudenį Hegelis paruošia habilitacijos darbą „De orbitis planetarum“ ir eilę tezių viešam gynimui.

Iš tų tezių charakteringesnės yra šeštoji ir septintoji.

Šeštoji tezė skelbė šią mintį: idea est synthesis infiniti et finiti et philosophia omnis est in ideis; čia idėja reiškė tą pat, kas kitur jo buvo vadinama dvasia. Pagal Hegelį visos vadinamos ribotos esybės (endliche Dinge, res finitae) yra tik momentai, savotiškos dalelės absoliutaus dieviškojo subjekto gyvenime. Hegeliui atrodė, kad tikra filosofija turi remtis tokiu idėjos arba kitaip sakant santykių tarp dievybės ir ribotų dalykų supratimu.

Septintoji tezė buvo griežtai nukreipta prieš Kanto kriticizmą: philosophia critica caret ideis et imperfecta est scepticismi forma.[2]

Ir daugelyje kitų tezių Hegelis polemizuoja prieš Kantą, ypač prieš jo rigoristinę dorovės filosofiją[3].

1801-2 žiemos semestre Hegelis pradėjo savo paskaitas Jenos universitete ir drauge su Schellingu bendradarbiavo laikraštyje „Kritischer Journal der Philosophie“. Su Schellingu juodu iš pradžių jautėsi kaip ir vienminčiai filosofijos klausimuose, bet ilgainiui juodu savo mintyse vis tolo vienas nuo kito.

Iš pradžių Hegelis drauge su Schellingu kritikuodavo Kanto, Jacobi ir Fichtės refleksyvų subjektyvų idealizmą. Hegelis darė tiems filosofams priekaištą, kad jie išeina iš ribotos esybės reflektuojančios sąmonės punkto, o ne iš absoliutaus subjekto gyvenimo punkto, Tik idėja apie absoliutą, kaipo sintetizuojantį savo gyvenime visas esybes, visus apsprendimus ir visus pasireiškimus, gali, anot Hegelio, duoti pakankamai plačią ir tvirtą bazę tikrai filosofijai. Tik visumos sąryšyje atskiros dalys, anot jo, parodo savo tikrą reikšmę ir prasmę ir tik iš punkto tos visumos, kuria yra absoliuto gyvenimas gali būti tikra reali tiesa suprasta. Nei Kantas, nei Jacobi nei Fichtė iš tokios visumos arba iš absoliuto gyvenimo punkto neišėjo nusistatydami savo filosofijos pagrindus, bet, regimai, tik iš individo sąmonės faktų. Fichtę jis puolė apskritai dėl keisto absoliuto supratimo. Mat, pagal Fichtę visos realybės pagrinde yra kaipo tobuliausias jam atrodęs dalykas dorovinis privalomumas; Hegelis čia pastebi, kad tokiu būdu, jei absoliutas atliks savo pareigas, tai neliks absoliuto.

Bet palengva vis ryškiau ir ryškiau ėmė reikštis pagrindiniai filosofiniai skirtumai ir tarp Hegelio ir Schellingo.

---

[1] Idėja yra begalinybės ir riboto dalyko sintezė ir visa filosofija yra idėjose (arba apie idėjas).

[2] Kritiškojoj filosofijoj nėra idėjų ir ji yra netobula skepticizmo forma.

[3] Hegelis nepripažįsta abstraktaus visuotinio įstatymo viešpatavimo ant konkrečios gyvos individualios esybės.

Hegelis ima akcentuoti, kad dvasią reikia aukščiau statyti negu materijalinį pasaulį, kad absoliutas negali neturėti dvasinio charakterio. Mat, Schellingas tada prisistatydavo mintyje absoliutą, kaipo neišreiškiantį savyje nė materijalinių, nė dvasinių ypatybių, ir vadindavo jį bet kokių kvalifikavimų atžvilgiu savyje indiferentišku. Hegelis negalėjo su tuo sutikti: jam atrodė kad absoliutas turi būti dvasia, kad tik absoliučios dvasios gyvenimas gali būti visą ką apimančia sinteze. Hegeliui atrodė taip pat stambia klaida Schellingo intelektualinės žiūros (intellektuelle Anschauung) būdu absoliuto betarpiškas suvokimas. Tiesa yra visumoje, skelbė Hegelis, ir tik visumos sintezėje galima teisingai suprasti absoliutą. Anot Hegelio, prie absoliuto supratimo todėl tik protavimu tegalima prieiti.

IV. 1806 metais Hegelis karo audrose pabaigė rašyti savo pirmąjį didelį filosofinį veikalą „Phänomenologie des Geistes". 1807 m. pavasarį jau toji kapitalinės reikšmės į Hegelio filosofinę sistemą įvada buvo išspausdinta. Schellingas pasijuto užgautas nepalankiais kritiškais apie jo filosofijos pagrindus Hegelio čia išsireiškimais ir nutraukė draugiškus lig tol buvusius su juo santykius. Šitam veikale Hegelis pasirodė visai jau filosofijoj subrendęs, savarankiškas, jau galutinai tvirtai nustatęs savo filosofijai pagrindus galvotojas. Jis čia drąsiai ir griežtai kritikuoja įvairias senesnes ir naujesnes ir pačias naujausias filosofines sistemas. Į įvairias filosofines sistemas Hegelis čia viršesnybės sąmonės žvilgsniu žiūri iš absoliučios dvasios gyvenimo punkto. Jis jas laiko kaipo vienašališkai ir per tai klaidingai išreiškiančias dalines tiesas, kurios tik jo visumos sintezėje gali būti nuo absoliutizuojančių vienašališkumų apvalytos ir tokiu būdu gauti tikrą, su tiesa arba, kitaip sakant, su visuma suderintą išvaizdą. Kai kurias filosofines pozicijas Hegelis laiko stačiai klaidomis, kurios, jo manymu, yra naudingais ir net reikalingais, iš tam tikrų punktų išėjus, etapais prie jo galutinai, kaip jam atrodė, be klaidų tiesą išreiškiančios absoliučios filosofijos.

Veikale „Phänomenologie des Geistes" pilnumoje Hegelio vartojamas dialektiškas metodas, kuris yra jo traktuojamas ne tik kaipo psichologiško galvojimo ir logiško samprotavimo priemonė, bet ir kaip absoliučios dvasios gyvenimo nuolatinė charakteringa būsena. Tame veikale minčių iliustracijai ir reljefiškumui Hegelio panaudota tiek daug ir taip gausingai iš įvairiausų mokslo sričių medžagos, kad skaitytojų akyse Hegelis greitai galėjo tapti universaliausio mintytojo pavyzdžiu.

Straipsnių ir veikalų rašymas Hegeliui labiau buvo prie širdies negu universitete paskaitų skaitymas. Hegelis negalėjo imponuoti klausytojams iškalbingumu, kaip Fichte ir Schellingas. Jis dėstė sausai, sunkiai, mintis labai sukaupdamas. Vienok minčių gilumas ir nepaprastumas betgi darydavo įspūdžio tiems, kurie turėdavo drąsos nepaisyti retoriškų trūkumų ir ieškojo visokiariopose tų laikų krizėse sielai atramos absoliučios tiesos pa-

žinimą tvirtu tonu skelbiančioje filosofijoje. Hegelis dėstė įvairiuose semestruose kursus veik iš visų filosofinių disciplinų, iš filosofijos istorijos ir iš grynosios matematikos. Labiau, negu paskaitos, turėjo pasisekimo jo vadovaujamos filosofinių disputų pratybos.

V. 1807 m. pavasarį Hegeliui teko pertraukti universitetinį darbą. Tėvų palikimas jau buvo suvartotas, alga maža, dėl karo klausytojų skaičius kas kart dar vis mažėjo. Hegelis dėl to ryžosi imtis kito užsiėmimo. Jis persikėlė į Bambergą ir čia tapo redaktorium nedidelio laikraščio „Bamberger Zeitung". Redaktoriavimas betgi negalėjo jo patenkinti, nes išblaškydavo jo dėmesį ir kliudydavo susikaupti moksliniam darbui. Be to, sunkenybės su cenzūra kamuodavo jo dvasią. Vistik jam redaktoriavimas davė nemaža praktinio gyvenimo patyrimo, kuris ateityje galėjo jam būti naudingas.

VI. 1808 m. rudenį jam pavyko, geram draugui padedant, gauti geresnę vietą. Jis buvo paskirtas Nürnbergo gimnazijos rektorium ir ten filosofinės propedeutikos profesorium. Čia jis išbuvo aštuonerius metus. Nors ir iš čia rašydavo savo draugams nekartą nusiskundimų pilnus laiškus, kad gimnazijos reikalų tvarkymas ir pamokos kliudo jam tikrą mokslinį darbą, betgi jis čia nemaža yra ir mokslinės kūrybos pareiškęs ir pats pedagoginis gimnazijos darbas nemaža davė jam progos pagalvoti, kaip pedagogiškiau, suprantamiau, sistemingiau išreikšti mintis rašomuose savo veikaluose.

Penkios užsilikusios kalbos iškilmingose dovanų dalinimo šventėse parodo, kaip atsakingai, rimtai ir kilniai žiūrėjo Hegelis į savo, kaipo gimnazijos rektoriaus, ir į pačios gimnazijos pašaukimą ir uždavinius.

Pirmoje kalboje jis su dvasios pakilimu kalba apie didelę senųjų kalbų gimnazijoj mokymo vertę. Kas nėra susipažinęs su senovės veikalais, tasai, sako Hegelis, neturi supratimo apie tikrą grožį. Klasinė literatūra labai auklėja, lavina, kilnina, išjudina žmogaus dvasią, o tai svarbiau negu gyvenimo techniškas žinių prisirinkimas. Su klasinės literatūros pedagoginiu naudingumu jokia naujųjų laikų literatūra negalinti lygintis.

Antroje kalboje Hegelis dėsto panašią į dabartinės darbo mokyklos mintį, kad ne pasyvus mokykloje gaunamos žinių medžiagos mokinių į save priėmimas turi rūpėti gimnazijai, bet jų aktyvus perėmimas ir išmokymas savarankiškai jomis pasinaudoti.

Trečioje kalboje jis nurodo, kad mokyklos uždavinys yra būti jungiančiu tarpininku tarp šeimos ir savarankišku gyvenimu pasaulyje.

Ketvirtoje kalboje jis pabrėžia, kad mokinimasis gimnazijoje yra ruošimasis prie savo pašaukimo; kai gyvenime tenka domėtis savo pašaukime kokiais tik atskirais dalykais, tai labai svarbu mokykloje įsigyti pilnuti-

nio gyvenimo supratimą; o tai ypač padedanti įsigyti susipažinimas su klasikine senove.

Penktoje kalboje jis nurodo į ypatingus uždavinius, kokius turi gimnazijoj darbas neramiais, istorinių persilaužimų laikais; Hegelis, tarp kitko, yra čia pasakęs, kreipdamasis į jaunimą: „Pasaulis pagimdė didingą epoką, stenkitės taip išsilavinti, kad būtumėte jos verti, kad įsigytumėte didesnių sugebėjimų, kurių ji iš jūsų reikalauja, ir drauge laimės, kuri iš jos turi išeiti".

Iš gimnazijos darbų Hegeliui labiausiai patiko filosofinės propedeutikos dėstymas. Jis su tikru atsidėjimu rūpinosi išlavinti jaunuolių protą, kad iš pradžių jie įprastų susivokti paprastame abstrakčiame galvojime, o paskui įstengtų dialektiškame protavime orientuotis ir pagaliau sugebėtų įeiti į spekuliatyvaus mintijimo sritį[1]. Jis savo filosofinėje propedeutikoje lietė teisių, pareigų, religijos klausimus, dvasios fenomenologiją, logiką, ypač sąvokų mokslą ir filosofinę enciklopediją. Tie kursai Hegelio biografo Rosenkranzo iš užrašų sutvarkyti, rekonstruuoti sudaro Hegelio raštų rinkinio aštuonioliktą tomą. Hegelis, kaipo filosofijos mokytojas, priešingai Kanto nusistatymams, reikalavo, kad klausytojai ne tik pamokų klausytų, bet kad ir dėstomus kursus išmoktų, kaip ir iš kitų dėstomų dalykų. Kai stengiamasi filosofijos raštų turinį išmokti, tai tokiu būdu, manė Hegelis, realiai mokomasi filosofuoti. Neužtenka vien suprasti filosofinio galvojimo metodą, dar reikia ir daug įvairių filosofijos žinių ir mokėjimo jomis naudotis.

Nežiūrint įvairių gimnazijos darbų ir rūpesčių, kurie nemaža Hegeliui laiko atimdavo, jis pajėgė, būdamas Nürnberge, išleisti didelį filosofinį veikalą „Wissenschaft der Logik". Jis patsai stebisi iš savo darbštumo: rašydamas draugui Niethammer (1812-II-4) jis sako, kad tai joks mažmožis pirmame po vedybų (jis vedė 1811 m.) semestre rašyti pilną galvosukių trisdešimties lankų veikalą", Hegelio logika buvo spausdinama dalimis: pradėta 1812, užbaigta 1816 metais. Hegelis visai kitaip supranta logiką, negu buvo įprasta. Pas jį logikoje liečiami daugumoje klausimai tie patys, ką ir Wolffo ontologijoje. Logika ir metafizika pas Hegelį ankštai susijusi.

Hegelio raštų tarpe veikalas „Wissenschaft der Logik" užima pagrindinę, kaip ir centrinę vietą. Tame veikale randame giliausių jo protavimų, nors „Phänomenologie des Geistes" daugiau pasižymi minčių kūrybiniu polėkiu, o vėlesni jo raštai, kaip antai Rechtsphilosophie ir Geschichtsphilosophie didesnio darė įspūdžio ir daugiau turėjo įtakos. Kantas buvo žiūrėjęs

---

[1] Apie tai, ką Hegelio filosofijoj reiškia abstraktus, dialektiškas ir spekuliatyvus galvojimas, bus plačiau kalbamu toliau.

į logiką, kaip į mokslą, kuris esą Aristotelio tobulai buvo sudarytas ir nereikalingas reformos; Hegeliui vienok atrodė, kad logika reikalinga visame perdirbimo, nes, girdi, dviejų tūkstančių metų galvojimo eiga gali duoti dabar aukštesnį supratimą apie mintį ir jos esmę, negu Aristotelio laikais.

VII. 1816 metais Hegeliui pavyko vėl sugrįžti prie universitetinio darbo. Jis buvo pakviestas į Heidelbergo universitetą. Su džiaugsmu jis pakvietimą priėmė, nes, kaip jis draugams sakydavo, universiteto profesoriaus vieta duodanti daugiausia galimumo rūpintis filosofijos įtaka visuomenėje, duodanti progos susitikti, asmeniškai bendrauti su kitais filosofijos reikalais susirūpinančiais ir iš ča gauti akstino sėkmingesnei ir didesnei filosofinei kūrybai:

Heidelberge Hegelis jau pasireiškė kaipo subrendęs filosofas dėstytojas, kuris turi jau ant rimtų, iš gilumos varytų studijų pagrindo sudarytą sistemą. Jis čia įsigijo pirmąsias savo filosofijos šalininkų eiles. Tarp jų buvo ir kurį laiką čia gyvenęs garsus prancūzų filosofas Victor Cousin.

Paskaitas, kaip ir seniau Jenoje, Hegelis laikė iš įvairių filosofijos disciplinų. Bet jis labai rūpinosi visa sujungti į vieną iš vidaus suderintą sistemą. Atskiros filosofinės disciplinos — tai tik idėjos ypatybės ir apsisprendimai. Tik užbaigtoje filosofinėje sistemoje gali pasireikšti tiesa tokia, kokia ji yra iš tikrųjų. Tiesa — tai visuma. Tiesa — tai sistema. Nėjoks filosofas iki Hegeliui tokios nepaprastos vertės sistemai nebuvo niekados pripažinęs.

Studentų patogumui Hegelis 1817 m. išleido veikalą „Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse"; čia buvo įvairios filosofinės disciplinos sujungtos į vieną vieningos vadovaujančios idėjos (absoliutaus proto gyvenimo) požiūriu suderintą sistemą. Iš kitų jo Heidelberge rašytų raštų pažymėtinas jo ilgas politinio turinio straipsnis „Über die neuesten inneren Verhältnisse Württembergs", tilpęs 1817 m. laikraštyje „Heidelbergische Jahrbücher der Literatur". Čia Hegelis stojo už visų lygybę prieš įstatymus, už teisės evoliuciją, už organišką valstybės sutvarkymą, už užsiėmimų pasirinkimo laisvę. Hegelis reiškė mintį, kad atėjo nauji laikai, kuriais valstybės uždaviniai įgyja naują prasmę, kad nereikia stengtis atgaivinti mirusius savo reikšmėje įstatymus, kad įstatymais galima tiktai tvarkyti, kur valstybė turi jėgos, reikalui esant, prievarta savo valią įvykdyti. Tame straipsnyje pilna istorijos filosofijos, socialinės ir politinės filosofijos neįprastų tais laikais protavimų ir žymu pažinimas konkrečių laiko ir vietos aplinkybių ir stengimosi į jas atsižvelgti.

VIII. 1818 m. Hegeliui pavyko gauti filosofijos profesoriaus vietą Berlyno universitete. Čia jis Prūsų ministerio Altensteino pakviestas dėstė iki savo mirties, apie 13 metų. Jo vardas buvo gerai plačiai jau žinomas ir su pagarba minimas ir valdžioje ir inteligentiškoje visuomenėje. Jo paskaitų

ateidavo klausyti ir aukštieji valdininkai ir aukštieji karininkai ir sostinės visuomenės žymesnybės. Berlyne Hegelis susyk laimėjo daug ne tik klausytojų, bet ir tikrų savo filosofijos šalininkų. Čia tuojau užsimezgė Hegelio filosofinės mokyklos pradžia.

Hegelis su didelio atsakomingumo sąmone žiūrėjo, čia į savo, kaipo filosofijos profesoriaus ir filosofijos mokslo skelbėjo uždavinius. Berlyno universitetą jis laikė pačiu svarbiausiu mokslo šviesos centru visame pasaulyje. Čia gi, manė Hegelis, visų mokslų, viso auklėjimo ir lavinimo vadovaujančiame centre turi būti skelbiama aukščiausia tiesa, vienintelė, visa apimanti tiesa, kurią reiškia filosofija. „Mums, sako savo įžanginėje kalboje 1818-X-22, yra patikėtas tos šventos šviesos saugojimas ir mūsų yra pašaukimas ja rūpintis, ja didžiuotis ir stengtis, kad tai, kas yra žmogui aukščiausia, būtent, savo esmės savisamonė, neužgestų ir nežūtų“. Jis kviečia jaunimą į bendradarbius, pabrėždamas, kokią didelę vertę gyvenimui turi filosofija. „Kiek gyvenime yrie tiesos, didingumo, dieviškumo, sušunka Hegelis, visa tai yra per idėją; o filosofijos tikslas yra tą idėją suprasti tikroje jos išvaizdoje ir visuotinume!“

Hegelis Berlyne nebuvo užsidaręs tik universitetinio darbo rėmuose. Jis buvo keletą metų nariu Brandenburgo provincijos egzaminų komisijos, jis interesavosi visuomenės gyvenimu, menu ir teatru. Poilsiui jis kelis kartus leidosi į ilgesnes keliones. Jis važinėjo lankydamas savo draugus į Olandiją (1822 m.), Austriją (1824 m.), Prancūziją (1827 m.), į Karlsbadą ir į Weimarą (1829) pas Goethę; pas Goethę jis buvo atsilankęs ir grįždamas iš Paryžiaus 1827 m. Aplankytuose kraštuose, kaip matyti iš jo laiškų, jis domėjosi ir gėrėjosi gamtos ir meno grožybėmis.

Naujų veikalų rašymo atžvilgiu Hegelis Berlyne nebuvo toks produktingas, kaip būtų buvę galima tikėtis, sprendžiant iš jo darbo sąlygų ir rašymo vaisingumo, kurį jis buvo parodęs Nürnberge ir Heidelberge. Jis Berlyne savo mintis plėtojo ypač paskaitose. Jis rūpinosi naujomis laidomis savo filosofinės enciklopedijos (1827 m., 1830 m.), rūpinosi paruošimu naujų laidų fenomenologijos ir logikos. Betgi ir Berlyne jis išleido 1820 m. didelį naują veikalą, būtent „Grundlinien der Philosophie des Rechts“, kuris labiausiai išgarsino jo vardą ir pritraukė į jo filosofinę orientaciją daugiausia šalininkų. Šitas veikalas — tai subrendęs vaisius Hegelio politinių, valstybės mokslo ir teisės filosofijos studijų, kurios jį domino nuo pat jaunatvės.

1822 metais Hegelis parašė ilgoką prakalbą į savo buvusio Heidelbergo klausytojo Hinricho knygą „Die Religion im inneren Verhältnisse zur Wissenschaft“.

Čia jis kalba apie prieštaravimą tarp tikėjimo ir proto. Jis peikia tokias tikėjimo ir proto sutaikymo pastangas, kai tikėjimo ir proto pažinimui ati-

mama objektyvus pagrindas, kai iš vienos pusės tikėjimas suvedamas prie tuščio subjektyvaus įsitikinimo lukšto, o proto pažinimas pasibaigia reiškiniuose ir jausmuose ir neturi prie tikros tiesos priėjimo.

Hegelis, tarp kitko, aiškiai čia puola Schleiermacherį, pagal kurį religija turi pagrindą absoliutaus paklusnumo jausme. Hegelis sako: „Jeigu svarbiausią žmogaus esmės ypatybę sudaro jausmas, tai tada žmogus yra sulygintas su gyvuliu, nes gyvuliui yra charakteringa tai, kas sudaro jo paskyrimą, turėti jausme ir atatinkamai jausmui reikšti savo gyvenimą. Jei religija remiasi tik jausmu, tai ji nėra kuo kitu, kaip tik priklausomumo jausmu, tai tada šuo būtų geriausias krikščionis, nes jis tokį jausmą stipriausiai turi ir pareiškia. Šuo turi jausmą ir išsigelbėjimo, kai jam pavyksta, sugraužus kokį kaulą, numalšinti savo alkį".

Hegeliui jausmas yra grynai subjektyvus dalykas, kuriuo, anot jo, negali remtis religija. Hegelis tuo pareiškimu vienok nenori teigti, kad religija neturėtų reikštis ir jausmuose. Jis nori tik pabrėžti, kad Dievas, tiesa ir pareiga yra pirmasis dalykas. Ir tik kaip Dievas, tiesa ir pareiga pasidaro sielos turiniu, tada tas turinys perima širdį ir jausmus. Tokiu būdu jausmas čia yra antrinis dalykas.

Hegelis čia kritikuoja riboto proto filosofiją (kokia yra Kanto) ir jausmo teologiją, kurios pasaulėžiūroje nėra tikro galimumo atsipalaiduoti nuo subjektyvizmo nesąmonių.

Hegelis nori visuotinį religijos ir filosofijos reikalą atremti į „substancinį, objektyvų tiesos turinį". Hegelis jau nuo pat jaunystės savo religijos ir teologijos svarstymuose stengėsi tokiu būdu sujungti religiją su filosofija.

Hegelio filosofinėms pažiūroms platintis daug pagaliau yra padėjęs nuo 1827 m. pradėjęs eiti jo draugų pastangomis įsteigtas rimtas mokslinis žurnalas „Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik". Čia Hegelio šalininkai rišo įvairius klausimus jo filosofijos šviesoje; ir jis pats čia yra patalpinęs visą eilę įvairių veikalų recenzijų.

Nuo 1829 iki 1830 m. Hegelis buvo Berlyno universiteto rektorium. Kaipo rektorius, jis yra pasakęs lotyniškai tris reikšmingas prakalbas.

Paskutinis didesnis Hegelio raštas buvo politinio turinio „Über die englische Reformbill", kuris dėl cenzūros statomų kliūčių galėjo būti tik dalimi išspausdintas 1831 m. laikraštyje „Allgemeine preussische Staatszeitung". Čia jis pasireiškia ir kaipo politikas filosofas ir kaipo atsižvelgiąs į konkrečias Anglijos gyvenimo sąlygas. Jis akcentuoja organiškos valstybės supratimo principą, pagal kurį negalima į piliečius žiūrėti kaipo į kokias mechaniškas lygias vienetas, bet reikia atsižvelgti į esamus luomus ir klases. Jis nesutinka su anglų konservatoriais, kurie jokių gilesnių reformų nepripažįsta. Hegelis pabrėžia, kad reikia siekti pažangos, ne tik su pa-

galba privačių dorovinėmis priemonėmis veikiančių organizacijų, bet ir keičiant iš pagrindų viešąsias institucijas. Jis pataria saugotis „prancūziškų abstrakcijų“ apie visuotinę, lygią balsavimo teisę, bet atsižvelgti į gyvuosius Didžiosios Britanijos santvarkos principus ir į konkrečią visuomenės padėtį.

IX. Nuo 1830 m. rudens Hegelis pradėjo sirginėti. Sveikatai silpnėjant, jį ir jo draugus ėmė baimė dėl įsigalinčios choleros epidemijos. Bet iki 1831 m. vėlybam rudeniui dar jis nemaža dirbo, ruošdamas naują savo logikos laidą. Lapkričio 10 ir 11 dieną skaitė dar paskaitas; klausytojams jis atrodė dar pilnas gyvybės ir sveikas. Bet lapkričio 13 d. jį suėmė staiga intensyvi cholera ir ant rytojaus lapkričio 14 d. didysis Berlyno profesorius filosofas mirė.

Lapkričio 16 d. buvo iškilmingos jo laidotuvės. Berlyno universiteto rektorius Marheineke ir kiti, atsisveikindami su velioniu, iškilmingai tikrino, kad Hegelio nemirtingoji dvasia gyvens ir gyvens jo veikaluose, jo mokiniuose ir gausinguose gerbėjuose, kad visų čia pašaukimas esąs saugoti, skelbti jo mokslą ir stiprinti jo įtaką. Kiti kalbėtojai dejavo, kad „vokiečių mokslui, kurį jis prie žiburio, naktimis budėdamas, sukūrė“ pasidarė neužtaisoma spraga, kad Berlyno universitetui išplėštas pats kertinis akmuo, kad nebus kam taip atstovauti visumą, kaip jis atstovavo, kad, mirus Hegeliui, nematyti, kas kitas pajėgtų išgelbėti mokslą nuo anarchijos, kas sugebėtų įsigyti tokią nepaprastą daugybę iš visų patyrimo mosklų sričių žinių ir kartu jas suderinti ir sujungti giliausio, visa apimančio vieningo mintijimo šviesoje.

X. Hegelis paliko daug rankraščių: tai jo rašytos paskaitos ir įvairiais klausimais pastabos, įvairūs užrašai. Jo draugai ir gerbėjai tuojau po jo mirties ėmė tvarkyti jo raštų pilną laidą.

Nuo 1832 iki 1887 metų yra išėjus serija Hegelio veikalų 19 tomuose. Ji vadinasi: G. W. Fr. Hegels Werke, Vollst. Ausgabe durch einen Verein von Freunden des Verewigten, 19 Bände, Berlin, 1832—1887.

Dabar mes turime Hegelio veikalų G. Lasson'o (Leipzige nuo 1905 m. pradėta leisti) laidą, suplanuotą 24 tomams ir H. Glockner'o 22 t. (leidžiama Stuttgarte).

Hegelio gyvenimas ir darbai gana plačiai aprašyta ypač šiuose jo gerbėjų raštuose:

K. Rosenkranz, G. W. F. Hegels Leben. Berlin, 1844.

R. Haym, Hegel und seine Zeit. Berlin, 1857. (II Aufl. herausgeg. von H. Rosenberg. Leipzig, 1927).

Kuno Fischer, Hegels Leben, Werke und Lehre. 2 B-de. II Aufl. Heidelberg, 1911.

W. Dilthey. Die Jugendgeschichte Hegels (skyrium 1905, paskui jo raštų rinkinyje Bd. 4, Leipzig und Berlin, 1921).

P. Roques. Hegel, sa vie et ses oeuvres. Paris, 1912.

Plati Hegelį liečianti bibliografija galima rasti ypač šiuose veikaluose:

B. Croce, Lebendiges und Totes in Hegels Philosophie, mit einer Hegel-Bibliographie (deutsch von K. Büchler), Heidelberg, 1909. Čia paduota plačiai ne tik vokiečių kalba, bet ir prancūzų, anglų, italų, ispanų ir kitomis kalbomis liečiančių Hegelį veikalų sąrašai.

F. J. Brecht žurnale „Literarische Berichte aus dem Gebiete der Philosophie" (herausgeg. von Arthur Hoffmann, Erfurt, 1931, Heft 24, p. 1—34) paduoda plačių bibliografinių žinių apie „Hegelforschung im letzten Jahrzehnt".

Heinrich Levy. Die Hegelrenaissance in der deutschen Philosophie. Berlin, 1927.

Friedrichs Ueberwegs, Grundriss der Geschichte der Philosophie. IV Teil. Die deutsche Philosophie des neunzehnten Jahrhunderts und der Gegenwart. XII Aufl. völlig neubearbeitet von Dr. Traugott Konstantin Oesterreich. Berlin, 1923, p. 678—681.

II. SVARBESNIEJI HEGELIO FILOSOFIJOS PUNKTAI

I. Kai kalbama apie Hegelio filosofiją, tai bent kiek su filosofijos istorija susipažinusiam ateina tuojau į galvą mintis apie H e g e l i o a b s o l i u t ų i d e a l i z m ą.

Svarbu tad tinkamai suprasti, ką reiškia pas Hegelį idealizmas, kurį jis pripažįsta, kuo skiriasi jo idealizmas nuo įvairių kitokių idealizmo rūšių, ką būtent reiškia jo absoliutus idealizmas.

1. Hegelis atmeta visokį gnoseologinį idealizmą, kuris veda prie ontologijos, metafizikos paneigimo, kuris nieko neįstengia pasiekti už individualios sąmonės ribų arba kuris pripažįsta tik kaž kokią abstrakčią visuotinę logišką sąmonę, tik kaž kokį abstraktų logišką aš, ant kurio pagrindo stovint nėra net prasmės kalbėti apie tikrą priėjimą prie bet kokios realybės.

Bet koks filosofijoj išėjimas iš izoliuotų, abstrakčių punktų Hegeliui yra nepriimtinas dalykas. Tiesa pagal jį yra konkreti. Kai viskas yra sąryšyje, kai viskas yra santykiuose, tai pasirinkimas išėjimo punktu, observacijos punktu kokios nors dalies, kokių nors sąmonės elementų arba kokios vienos tik sąmonės matympunkčio Hegeliui atrodo klaidingu dalyku. Tiesa, gali būti, anot Hegelio, surasta tik iš visumos požiūrio į visą ką žiūrint, visą ką svarstant.

2. Hegeliui atrodo klaidingomis tokios filosofijos srovės, kuriose, griežtai skiriama subjektas nuo objekto, mintis nuo realybės, kuriose pri-

pažįstama tikras tik fenomenų pažinimas, o ne daiktų savyje, ir kuriose pripažįstama tik realybės paviršiaus pažinimas, o ne jos pačios.

Hegelis mano, kad jei nuo amžių nebūtų subjektas vienybėje su objektu, tai mes iš subjekto negalėtume niekados ir rasti kelio, rasti priėjimo prie objekto. Jei mes betgi turime supratimą apie subjektą ir objektą, tai galima tik dėl to, kad nuo amžių jie buvo neatskiriamai susiję. Tik proto atotraukos pagalba mes refleksijoj galime izoliuoti subjektą nuo objekto, bet konkrečioje realybėje tokio izoliavimo būti negali. Už tai tenka žiūrėti tik kaip į abstraktų, kaip į nerealų galvojimą, jei kas gnoseologijoje išeina iš subjekto ir ieško abstrakcijos izoliuotame subjekte motyvų, pagrindų, su kurių pagalba galima būtų sužinoti ką nors realaus apie objektą. Solipsizmas, reliatyvizmas, gnoseologinis subjektyvizmas — tai vis su realybe nesiskaitančios abstrakcijos sudaryti klaidingi filosofiniai nusistatymai.

Mintis irgi negali būti niekados tikrai atskirta nuo realybės. Mintis, be vienybės su realybe, neturėtų visai prasmės. Už tai Hegeliui atrodė visai nerimta statyti klausimą, kaip iš minties galima rasti kelią prie realybės, arba kad ir prie realybės esmės. Jo manymu, mintis nuo amžių yra griežtai susijusi su visa realybe, taigi ir su realybės esme ir prasme.

Hegeliui atrodė klaidinga norėti patikrinti pažinimo galių vertę, nepažinus realybės, kurią pažinimo galios veikdamos mums pristato. Jis sako, kad norėti taip pažinimo galias tyrinėti, kaip darė Kantas, tai reiškia norėti mokytis plaukti, neturint reikalo su vandeniu, atotrauką darant nuo vandens.

Hegelis laiko klaidingu dalyku kalbėti apie fenomenus, paneigiant daiktų, kaip jie yra savyje, pažinimą. Atskyrimas fenomenų nuo daiktų Hegeliui atrodė nerealios abstrakcijos išdava. Jeigu daiktas mums pasireiškia, tai jis negali neapsireikšti. Kalbėti apie daiktų pasireiškimus arba fenomenus, kurie nebūtų daiktų fenomenai, su kuriais ir per kuriuos daiktai visiškai nebūtų pažinti, yra aiški nesąmonė.

3. Hegelis nepripažįsta egzistavime atskyrimo, esmės skirtingumo tarp ribotų esybių ir absoliučios esybės, kurią jis paprastai vadina absoliučia dvasia, absoliučiu protu.

Matomojo pasaulio daiktai visi yra tarp savęs sąryšyje ir be galo dauginguose santykiuose. Egzistuoja ne atskiri daiktai, bet tik visuma, o prie tos visumos visa kas priklauso. Kaip tą visumą suprasti, geriau permanysime įsižiūrėję į žmogų, į jo santykius su kitais daiktais, su visuma.

Kai mūsų protas save pažįsta, turi supratimą apie savo ribas ir žino, kas yra neribotumas, tai tuo pačiu parodo, kad protas savo esmėje nėra ribotas, kad jis ribas peržengia, nes turėti supratimą apie ribas, tai reiškia turėti žinių, kad yra šis tas už tų ribų; juo labiau, kad mūsų protas turi su-

pratimą apie neribotumą, apie begalinybę. Kas galvoja apie begalinybę, kas ją supranta, turi patsai būti begalinis. Taigi, pagal Hegelį, tokiu būdu mūsų prote reiškiasi begalinybės gyvenimas.

Protas visur yra toks pats ir tas pats. Žmonių protas ir absoliutus protas yra tos pačios prigimties. Ne be reikalo, mano Hegelis, krikščionių religijoj žmonės yra vadinami Dievo vaikais, nes žmonės ir Dievas yra tos pačios dieviško proto prigimties.

Visi daiktai drauge su žmonėmis yra tarp savęs sąryšyje, santykiuose. Daugybė tų santykių jau mokama formuluoti protu dėsnių formoje. Pasaulio įvykių eigos dėsningumas rodo, kad juose tokiu būdu reiškiasi protingumo požymiai, kitaip sakant, kad juose, jų esmėje yra protas, veikia protas.

Protas žmoguje ir protas daiktuose yra tos pačios prigimties protas. Dėl to žmogaus protas gali pažinti tikslingą protingą pasaulio tvarką, nes tai nėra jam neprieinama, nėra svetima.

Protas žmonėse ir protas daiktuose — tai galų gale tas pats protas, tas absoliutus protas, kurio gyvenimo visi daiktai ir žmonės yra pasireiškimai, jo gyvenimo evoliucijos etapai, jo gyvenimo konkrečios formos.

Atskiri daiktai tad neturi skirtingo egzistavimo nuo absoliutaus proto. Jie yra tik absoliučios dvasios gyvenimo momentai.

Tik abstrakcijoje daiktus galima izoliuoti, bet konkrečiai jie savo esmėje yra ne kas kita, kaip įžiūrėti absoliučios dvasios gyvenimo konkretizuotos dalelės, neatmezgamai realybėje surištos su kitomis dalelėmis, su visu absoliutu.

4. Absoliutas — tai yra tikra vienybė subjektyvumo ir objektyvumo, kaip ir visa ką, kas tik yra, vienijanti sintezė, vienijanti sistema.

Protas siekia visa ką pažinti. Viso ko pažinimas tvarkingai, tikslingai sutvarkytas ir suderintas gali būti tik sistemoje. Taigi absoliutus protas tikriausiai savo galioje pasireiškia sistemoje.

Kai pas Hegelį tiesa galutinai reiškiasi visumoje, o visuma tvarkingai, tikslingai išreiškiama tik sistemoje, už tai tiesa galutinai reiškiasi filosofijos sistemoje.

Sistema nėra intuicijos sudaroma, bet protavimu. Sistema negali būti pradžioje filosofijos darbo sudaryta, bet gali būti tik visos filosofinio protavimo eilės rezultatu. Tiesa tad pagal Hegelį galutinai negali būti betarpiško įžiūrėjimo dalykas.

5. Galvojimo kategorijos pagal Hegelį yra ir daiktų reiškimosi bei jų santykių kategorijos. Dėl to pagal jį pažinimas išreiškia daiktus, nes ir žmogaus pažinimas ir daiktų reiškimasis galų gale yra absoliučios dvasios gyvenimo pasireiškimai. Taigi subjekte ir objekte turinčios pagrindą kategorijos yra galų gale absoliuto kategorijos.

6. Hegelis atmeta Spinozos begalinę substanciją, kurios tik vienu iš begalinės daugybės atributų yra dvasinis egzistavimo būdas; Spinoza lygiomis su dvasia laiko ir materiją absoliuto atributu. Hegelis absoliutą laiko savo esmėje ne materija, bet dvasia, protu, begalinio gyvenimo subjektu.

Absoliutas nėra pagal Hegelį koks tik mūsų galvojimo objektas, bet absoliutas yra, giliau dalykus aptariant, per mus, mumyse galvojantis subjektas. Taigi apie egzistavimą, kuris yra viso ko pagrinde, mes iš tikrųjų turime kalbėti ne trečiame asmenyje, bet pirmame (absoliutus aš). Žmonių savisąmonėje, kaip ir žybtelėjimų formoje, reiškiasi absoliutaus subjekto gyvenimas.

7. Taigi, Hegelio idealizmas yra savotiškos rūšies.

a) Iš vienas pusės Hegelis atmetą visokį neokantiškos ir pozityvistiškos sensualistiškos rūšies gnoseologinį idealizmą, agnosticizmą (kuris nieko nesiima spręsti apie tai, kas pojūčių patyrimui yra neprieinama), individualistinį subjektyvizmą, visokį reliatyvizmą, visokį iš abstrakčios sąmonės išeinantį immanentizmą. Taip pat Hegelis kalba apie realybės, apie daiktų esmės pažinimą, net apie absoliuto esmės pažinimą. Tarp subjekto ir objekto, tarp minties ir realybės nėra pas jį jokių nepereinamų bedugnių: visa tai yra susiję, yra vienybėje.

b) Bet iš kitos pusės Hegelio gnoseologinę poziciją negalima vadinti paprastu realizmu.

Visa ką pažįsta pagal Hegelį galų gale viso ko pagrinde egzistuojąs absoliutus protas. Tam pagrindiniam visokio pažinimo subjektui visi pažinimo objektai yra immanentūs, yra jo gyvenimo sudaryti.

Išorinio pasaulio daiktai ir žmonės neturi savo skirtingo egzistavimo, nes pagal Hegelį jie yra tik absoliutaus gyvenimo momentai. Tik abstrakčiai, izoliuotai svarstant atskirus daiktus, galima kalbėti apie jų skirtingumą, išeinant iš kokių tik dalinių požiūrių; tai bus tik abstrakčių idėjų tartum realių dalykų prisistatymas, bet pati realybė yra ne kas kita, kaip absoliutaus gyvenimo visuma.

Nepripažinimas tad daiktų ir žmonių savito realaus egzistavimo atitolina Hegelį nuo paprasto realizmo, kuris pripažįsta ir žmonių ir daiktų skirtingą nuo Dievo egzistavimą.

Išorinis pasaulis pagal Hegelį tai paties absoliuto gyvenimo etapas.

c) Hegelis proto gyvenimo svarbiausia išraiška laiko sąvoką arba idėją. Kadangi protas yra konkretus dalykas, tai ir jį, jei taip pasakysim, santraukoje išreiškianti sąvoka arba idėja, pagal Hegelį, yra konkreti, reali. Taigi, iš vienos pusės visos realybės pagrindas yra absoliutus protas arba absoliuti idėja, iš kitos pusės Hegelio akcentuojama, kad tas visa apiman-

tis ir visa išreiškiantis protas yra konkretus, yra konkreti absoliuti sąvoka, konkreti absoliuti idėja.

Iš čia ypatingai Hegelio filosofija ir yra vadinama absoliutaus idealizmo filosofija.

II. Hegelio absoliutaus proto idealizmas neretai vadinamas panlogizmu. Bet dažnai dėl to pavadinimo yra nesusipratimų, nes daug kas neįsisąmonina, kad Hegelio logika, apie kurią jis plačiai kalba dideliame veikale „Wissenschaft der Logik“, tai nėra formali logika, bet pirmučiausia ontologija, metafizika.

Žiūrėjimas tad iš punkto tokios logikos (būtent, ontologijos) į realybę ir tokios logikos (ontologijos) dėsnius laikyti realybės dėsniais negali reikšti realybės pavertimą į logiškas abstrakcijas.

Ir toji aplinkybė, kad Hegelis absoliutaus proto tobuliausia išraiška laiko absoliučią sąvoką arba absoliučią idėją, negali duoti pagrindo Hegelį vadinti panlogistu formalios logikos prasme. Mat, Hegelio pripažįstama realybės pagrinde esanti absoliuti idėja yra ne abstrakti, bet konkreti, tą patį reiškianti, ką ir absoliučios dvasios gyvenimas.

III. Hegelio negalima vadinti ir universaliniu racionalistu tąja prasme, kuria tas žodis paprastai yra imamas psichologijoje ir gnoseologijoje.

1. Protas (ratio), kurio atžvilgiu galutinai žiūrima į realybę, nėr tik koks ribotas žmogaus protas, bet dieviškasis, absoliutus. Hegelio garsus posakis, „kas protinga yra realu, ir kas realu yra protinga“ reikia suprasti iš dieviškojo proto, dieviškojo pažinimo požiūrio.

Kadangi žmoguje dieviškasis gyvenimas pilnai nepasireiškia, už tai atskiras žmogus negali pajėgti savo protu visa kiaurai visame permanyti.

2. Hegelis skiria abstraktų protą (Verstand) nuo spekuliatyvaus proto (Vernunft).

Kai žiūrima iš kokio izoliuotai nuo visumos paimto daikto punkto ar iš atskiro žmogaus sąmonės ar iš kokios abstrakčiai imamos visuotinės sąmonės, sąmonės apskritai punkto, tai pagal Hegelį išeina, kad tada žiūrima tik su abstrktaus proto pagalba.

Abstraktus protas tikros tiesos nesuvokia, tik įsipainioja į įvairius prieštaravimus.

Tik spekuliatyvus protas, kuris žiūri iš visumos punkto, taigi iš dieviškojo (absoliutaus) proto punkto, gali tikrą tiesą pažinti ir galutinėje visumos sintezėje suderinti visus abstraktų protą kamavusius prieštaravimus.

Hegelis prikiša, kad Dekartas, Spinoza, Leibnicas, Kantas yra išėję savo filosofijoj iš abstraktaus proto požiūrių ir dėl to jų sistemose nėra tikro priėjimo prie realybės, o yra pagrindinių nesuderintų ir nesuderinamų prieštaravimų. Iš Dekarto immanentinio Cogito nėra jokio tikro priėjimo

prie išorinės realybės pripažinimo; nėra taip pat pas Dekartą logiško suderinimo tarp kriterijų aiškumo ir įsakmumo ir Dievo tiesos meilės. Pas Spinozą nėra logiško suderinimo tarp begalinės substancijos ir jos tarp savęs prieštaraujančių atributų. Pas Leibnicą aiškiai nesuderinta nepriklausomai savyje egzistuojančių monadų hipotezė su nuo amžių nustatyta tarp jų harmonija. Pas Kantą esminis atskyrimas fenomenų nuo numenų, išėjimas iš abstraktaus aš veda prie aiškių prieštaravimų: taikymo ir netaikymo kategorijų prie pačios realybės. Kantas, būtent, kai kalba apie justinio patyrimo atsiradimą, tai tada pripažįsta, kad daiktai veikia jutimo galias, o kai kalba apie kategorijų objektyvų reikšmingumą, tai tada nepripažįsta, kad jos (kategorijos) galiotų pačių realių daiktų srityje.

Hegelis apskritai vadina esančia abstraktaus požiūrio kiekvieną filosofijos sistemą, kuri pripažįsta išorinio pasaulio daiktų ir žmonių skirtingą nuo absoliuto egzistavimą. Išeinant iš to požiūrio, sąvokos turi tada tik formalios logikos nurodomą reikšmę.

Tik paneigus tą skirtingą daiktų nuo absoliuto egzistavimą, galima tikrai iš vieningos visumos į viską žiūrėti, kitaip sakant, galima tada ne abstrakčiu, bet spekuliatyviu protu realybę pažinti ir ją išreikšti.

Kai spekuliatyvus protas realybę pažįsta, tai jis ją reiškia ne abstrakčiomis, bet konkrečiomis sąvokomis, konkrečiomis idėjomis.

3. Hegelį galima vadinti racionalistu ta prasme, kad jis nepripažįsta pojūčių patyrimui tikros realios reikšmės, nepripažįsta būtent jam priėjimo prie tikros realybės.

Pagal Hegelį pojūčių patyrimas — tai tik neesminis lukštas, kuriame glūdi konkreti idėja. Pojūčių patyrimas pagal Hegelį — tai žemiausias laiptas, kopiant prie tikros realybės pažinimo ir išreiškimo. Tų laiptų yra ištisą eilė taip, kad žemiausias pojūčių patyrimas su realybe pastai nesusisiekia ir jos neišreiškia.

Hegelis pripažįsta, kad tenka išeiti iš patyrimo, norint eiti iš nemokslinio pažinimo į mokslinį. Bet čia patyrimą jis ima daug platesnėje prasmėje negu Kantas. Jis patyrimo terminu supranta visą nemoksliniame pažinime pasireiškiantį sąmonėje turinį: jutimus, mintis, jausmus. Hegelis laiko bendrai patyrimą kaipo vieną iš netobulų absoliuto gyvenimo evoliucijos momentų.

4. Hegelio filosofiją galima vadinti iš vienos pusės s ą v o k i n i u r e a l i z m u (Begriffsrealismus), dėl to, kad jis realybę laiko konkrečia absoliučia sąvoka, o iš kitos pusės n o m i n a l i z m u dėl to, kad jis nepripažįsta realybę išreiškiančios prasmės kalbėjimui apie atskirų daiktų egzistavimą, apie atskirus daiktus, kaip apie kokias substancijas.

5. Hegelį galima vadinti racionalistu, apibūdinant jo pažiūras į krikščionių religiją. Jis nepripažįsta tikros antgamtinės srities elementų tikė-

jime (nė tikra prasme antgamtinio Apreiškimo, nė tikrų pranašyscių, nė tikrų stebuklų). Religija pagal Hegelį — tai netobuloje vaizduotės formoje bandymas išreikšti tai, ką, pilnai atitinkant tiesą, gali išreikšti tik absoliučios dvasios filosofija.

IV. Vienas iš svarbesniųjų Hegelio, kaip ir kiekvienos filosofinės sistemos, punktų yra j o p a ž i ū r a į v i s u o t i n i ų s ą v o k ų p r i g i m t į ir v e r t ę r e a l y b ė s i š r e i š k i m o a t ž i l g i u.

1. Pagal Hegelį egzistuoja tik tai, kas visuotina.

Atskiri pasaulio daiktai, kaip jau minėjau, pagal Hegelį neturi savo, skirtingo nuo absoliuto egzistavimo, jie yra tik momentai absoliučios dvasios, absoliutaus proto gyvenime.

Ir žmonės pagal jį neegzistuoja savitu, savarankišku gyvenimu. Ir žmonės yra irgi tik absoliutaus proto pasireiškimai.

Tai, kas egzistuoja, ir pagal Hegelį turi būti konkreti esybė. Taigi ir egzistuojanti visuotinybė, Hegelio supratimu, yra konkreti esybė, savyje apimanti ir vienetas ir skirtingumus ir visus bet kokios rūšies konkretumus. Tas egzistuojantis visuotinumas tad jokiu būdu nėra tai formalios logikos abstraktas.

Toji egzistuojanti visuotinybė yra prieinama tik spekuliatyvaus proto pažinimui, tai yra, tokiam pažinimui, kurs į visą žiūri iš visumos požiūrio, kitaip sakant, iš visuotinio proto požiūrio.

2. Galvojantis aš pagal Hegelį tai nėra individualus žmogus ir neindividualiu protu jis galvoja.

Mat, galvojimo tikslas yra išreikšti tiesą, kuri visuotinai yra privaloma. Visuotinę tiesą gali tik visuotinis protas sužinoti ir išreikšti. Tiesa negali nebūti visuotinai privaloma; ji negali būti vienam tiesa, kitam klaida. Tad pažinimas, kurio tikslas yra prieiti prie visuotinės tiesos, kuris tad savo rezultate išsilieja visuotinumo formoje, turi būti visuotinio proto dalykas, per kurį reiškia savo gyvenimą visuotinis arba absoliutus aš, kitaip sakant, absoliuti dvasia.

Protas pagal Hegelį yra tik vienas, nes ir proto dėsniai yra visų pažinimui tie patys ir proto darbo tikslas yra vienas — visuotinė pilnutinė tiesa.

Ir daiktų esmėje reiškiasi to paties vieno proto dėsningumas, nes tos pačios proto nustatomos visuotinės kategorijos tinka visų daiktų pažinimui. Taigi visų daiktų esmėje reiškiasi tas pats protas, ką ir mumyse, ir dėl to mes galime daiktus pažinti.

3. Daiktai išrodo atskiri, pavieniniai, turintieji savo atskirą egzistavimą tiktai tuomet, kai į juos žiūrime iš kokio dalinio punkto, kitaip sakant, iš abstraktaus proto, o ne iš visuotinės tiesos, ne iš visumos punkto.

Toks žiūrėjimas iš dalinio punkto yra paviršutinis, nekritiškas žiūrė-

jimas. Toks žiūrėjimas yra tada, kada dar neįsigilinta į mūsų pačių esmę ir į daiktų esmę, kai dar neįsigilinama į pažinimą, neįsigalvojama apie proto pažinimo prigimtį ir tikslą.

4. Tokiu tik paviršutiniu žiūrėjimu tiesa pagal Hegelį nesuvokiama, nes tiesa liečia visumą, yra tik visumos išreiškimas, yra tik visuma (Das Wahre ist das Ganze), o visumai pažinti ir išreikšti reikia ištisos eilės protavimų.

Tiesa tad pagal Hegelį negali būti nesąmoningai pažinta ir negali būti betarpiško pažinimo išdava. Tik viso ko sintezėje, susistemintoje pažinimų eilėje gali tiesa pasireikšti. Tiesa yra sistemoje; tiesa yra sistema.

Tad ir iš čia išeina, kad individualinis pažinimas, kaipo tokis, ir kad individualių dalykų, kaipo tokių, pažinimas nėra tiesos pažinimas, nėra tikrai protingas pažinimas.

5. Toji visuotinė tiesa, toji visuma nėra individualaus pažinimo padaras. Visuotinė tiesa tik visuotinio proto pažinimo yra išraiška. Ir vadinamo individo žmogaus pažinime, kai siekiama tiesos, iš tikrųjų veikia visuotinis aš, visuotinis protas.

Pažinimo tad subjektas yra visuotinis, kitaip sakant, absoliutus subjektas. Ir tikru pažinimo objektu, išreiškiančiu tikrą realybę irgi yra ne kas kita, kaip tas pats absoliutus subjektas, kuris sudaro visos realybės esmę. Taigi pažįstantis pažinime galų gale save patį pažįsta. Mat, visos realybės esmę sudaro absoliutaus proto gyvenimo pasireiškimai. To proto gyvenimui pagal Hegelį nėra nieko transcendentiško, nėra nieko už jo ribų, tad ir negali būti pažinimo objektu, kas neįeitų į absoliutaus proto gyvenimo sritį. Siekiantis tiesos pažinimas yra tad absoliučios dvasios savęs sąmonės reiškimas.

6. Visuotinė tiesa išreiškia vieninteliai tikrai egzistuojančią visuotinę realybę, kuria yra absoliučios dvasios gyvenimas. Tik tai, kas konkretu, gali egzistuoti. Taigi ir sąvoka, idėja tikrai išreiškianti visuotinę tiesą arba tikrąją realybę turi būti konkreti, o ne kokia abstrakti nominalistiškos formalios logikos prasme.

Hegelis labai akcentuoja tą tiesą išreiškiančios sąvokos arba idėjos konkretiškumą, nes pagal jį visoki svarstymai iš individualios, kaipo tokios, sąmonės punkto ir apie individualiai egzistuojančius daiktus (kurių tokio egzistavimo Hegelis nepripažįsta) yra abstraktūs nominalistiškos formalios logikos prasme, kitaip sakant jie (tie svarstymai) nepasiekia jokios tikros realybės ir jos neišreiškia.

7. Galvoti pagal Hegelį reiškia ką nors pažinti visuotinumo formoje.

Apie save galvoti reiškia pagal Hegelį žinotis apie save, kaipo apie visuotinybę, kitaip sakant, žinotis apie save, kaipo visuotinio proto savyje gyvybės reiškimąsi.

Taigi visuotinios pažinimo formos yra naturalios tiesos pažinimo formos, kitaip sakant, realybės išreiškimo formos.

Kai egzistuoja konkreti visuotinė realybė, tad visai naturalu pripažinimas ir konkrečių visuotinių sąvokų, kaipo tos realybės išreiškimų.

8. Toji visuotinė konkreti sąvoka nėra spręsmo subjekto atributas, predikatas. Kai pagal Kantą tikras mokslinis spręsmas yra tada, kai spręsmo predikatas yra šiuo tuo skirtinu nuo sakinio subjekto, tai Hegelio visuotinė konkreti sąvoka negali būti tokio spręsmo nė daliniu elementu, nė tiesiogine išdava. Kai visuotinė realybė yra viena, tai tikrame galvojime apie realybę turi ji būti išreikšta pagaliau vienoje visuotinėje konkrečioje sąvokoje. Kantiškas mokslinis spręsmas tos visuotinės realybės tinkamai išreikšti negali.

V. Realybė pagal Hegelį nėra tai, kas tik savyje egzistuoja, bet kas ir savo žinojimu savo egzistavimą perima, permano. Tai reiškia svarbus Hegelio filosofijoj dažnai sutinkamas terminas „An und-für-sich Sein".

Sakyti apie egzistuojančią realybę, kad ji yra tik savyje, tai būtų netikras, klaidingas apie realybę pasakymas. Savyje galėtų egzistuoti akmens, medžiai, gyvuliai, bet pagal Hegelį visi tie dalykai yra tik absoliuto proto gyvenimo pasireiškimų evoliucijoj momentai, kurie neturi jokio savyje savito egzistavimo.

Tikrai egzistuojanti realybė turi savęs sąmonę; yra tad ji ne tik savyje, bet ir sau (für sich), yra apie save žinanti, į save žinojimu atsikreipusi. Formaliai savęs pažinimas reiškiasi tik savisąmonę turinčiose esybėse. Bet toji, antai žmonių savisąmonė nereiškia, kad žmonės, kaipo toki, turėtų tą „An-und-für-sich Sein", bet tik juose, jų savęs sąmonėj, kaipo proto veikimą reiškiančiuose, blykčioja visuotinės realybės, visuotinio proto savisąmonės reiškimasis.

Kai savęs sąmonė reiškiasi kaipo pažinimas apie aš, kaipo galvojimas pirmame asmenyje (aš turiu sąmonę savęs, aš galvoju, aš pažįstu tiesą ir aš žinausi, kad ją pažįstu), tai ir iš čia suprantama, kad visuotinė realybė tą pirmojo asmens forma egzistuoja. Žinoma, visuotinio proto savisąmonė neturi šalia savęs nė egzistuojančių tu, jūs, nė egzistuojančių jis, jie, tie, šitie, anie, šis-tas, kaž-kas. Taigi, tiksliau yra vadinti visuotinę realybę ne egzistuojančiu visuotiniu aš, bet visumą savo gyvenimo evoliucijoje išreiškiančia dvasia arba, trumpai kalbant, absoliučia dvasia. Taip paprastai Hegelis ir vadina.

Pasaulis, pasaulyje vykstantieji dalykai, procesai, žmonių gyvenimo procesai — tai vis dalykai, kurie yra ne kas kita, kaip tik absoliučios dvasios arba dievybės gyvenimo realizavimosi pasireiškimai.

VI. Hegelio filosofijos pagrinduose yra ir teleologijos mintis. Vi-

sa, ką pažįstame, reiškiasi savo linkimais, savo siekimais plėtotis, kilti aukštyn, iš žemesnių reiškimosi formų išsilukštenti į tobulesnes.

Palyginant žmones su kitais daiktais, reikia laikyti žmones tobulesniais absoliučios dvasios gyvenime evoliucijos etapais, negu kitus matomojo pasaulio daiktus. Kai daiktai turi tendencijų prie tobulėjimo ir kai tos pačios visuotinės realybės gyvenimo pasireiškimuose žmonės yra užėmę aukštesnius tobulėjimo laiptus, tai tokiu būdu daiktų išgales kaip ir papildo žmogaus gyvenimo aukštesni pasireiškimai.

Iš čia galima į žmogų žiūrėti, kaipo kosmoso dalį, o į visą kosmosą, kaipo absoliuto gyvenimo momento etapus ir eiles. Šituo tad atžvilgiu ir žmogaus pažinimas įgyja kosmišką prasmę ir vertę.

Ir kitu atžvilgiu Hegelio filosofijoje yra ryšku žmogaus pažinimo kosminė prasmė. Mat, kai nėra atskyrimo minties nuo realybės, kai minties dėsniai yra realybės dėsniai, tai mintijimo formos yra kosmoso reiškimosi formos, mintijimo kategorijos yra kosmoso kategorijos, minties evoliucija — tai kosmoso evoliucija, nes tai visa yra pagaliau evoliucija absoliučios dvasios gyvenimo evoliucijų etapų eilėse.

VII. Sąryšyje su tiesos supratimu Hegelis atmeta izoliuotus, atomistinius abstrakčius išėjimo filosofijoj punktus. Hegelis stoja už tai, kad reikia visus duomenis turėti dėmesyje, norint filosofijoj prieiti prie tiesos.

Hegelis atmeta prileidimo nedarymo (der Voraussetzungslosigkeit) prietarą. Hegeliui atrodo neįmanoma, kad, norint prieiti prie realybės pažinimo, būtų šiaip jau nuo viso ko atotrauka daroma (abstrahuojama) ir paskui su refleksijos pagalba būtų uzsiimama tikrenybių kūryba. Norint refleksijoj nesielgti sauvališkai, norint elgtis kritiškai, reikia pagal Hegelį stengtis kaip tik turėti proto akivaizdoje kokiu nors būdu visus duomenis, stengtis visa suponuoti, kaipo svarstymų medžiagą.

1. Tiesa yra visumos išreiškimas. Das Wahre ist das Ganze. Protas turi galios visa ką turėti dėmesyje ir visą ką stengtis pažinti. Protas yra viso ko esmėje. Taigi, kai žiūrima į visą ką iš proto punkto, tai tokiu būdu stovima ant universalaus ir kartu ant konkretaus pagrindo ir tai ant tokio pagrindo, kuris pats save gali peršviesti, kritiškai į save atsikreipti. Taigi, norint tikrai į filosofinio darbo sritį įeiti, reikia į visa ką žiūrėti iš proto pozicijų.

Įsigilindamas į tai, kas yra proto tikslas (kad tai yra visuotinė tiesa), kokia yra proto prigimtis (kad, kaip viena yra tiesa, kaip vieni yra visiems proto dėsniai, taip yra ir vienas protas) ir suprasdamas visokių abstrakčių, dalinių matymo punktų, norint prieštaravimų išvengti, nepakankamumą, filosofuojantis subjektas iš populiaraus priešmokslinio galvojimo pagaliau

prieina prie savęs sąmonės, kad jame filosofuoja pati absoliuti visuotinė dvasia, absoliutus visuotinis protas.[1]

2. Visų sąvokų esmėje, visų minčių dėmesio centre yra esybės supratimas, esybės, būties sąvoka. Kai žiūrima tad į visą ką iš esybės, iš būties punkto, tai tokiu būdu apimama visa, kas yra ir kas gali būti. Tai yra taip pat visuotinė ir kartu reali pozicija, iš kurios galima apžvelgti visą realybę. Ir Hegelis gerai supranta šitos pozicijos pagrindinę reikšmę. Jis ja pasinaudojo savo veikale „Die Wissenschaft der Logik" ir savotiškai ją sujungė su visuotinio proto pozicija.

Mat, Hegelis, analizuodamas būties sąvoką, randa, kad jos turinyje yra tuštuma, panašiai, kaip ir nebūties sąvokoje. Galvojimas apie būtį, kai būtis neturi jokio turinio, yra galvojimas apie patį save, yra atsigręžimas į save, į protą.

Kai visų daiktų ir jų ypatybių pagrinde yra būtis, kurią daiktai ir ypatybės apsprendžia, tai, kadangi galvojimas apie būtį yra galvojimas apie protą, tokiu būdu galvojimas apie daiktus ir jų ypatybes, kaipo apie būties apsprendimus, yra galvojimas apie proto apsprendimus, apie proto gyvenimo pasireiškimus.

Kai būtis yra visuotinė sąvoka, tai žinoma, kad čia kalbama nė apie individualinio, bet apie visuotinio proto gyvenimą.

3. Kai jau turima supratimą apie viso ko pagrinde esantį visuotinio proto gyvenimą, tai tada ir į bet kokį siauresnį matymo punktą reikia žiūrėti, kaipo į netobulą, praeinantį etapą visuotinio proto savisąmonės evoliucijoj. Šitokį tad supratimą jau turint, galima rasti, anot Hegelio, iš bet kokio matympunkčio kelią į jo filosofijos sistemą. Tai turėdamas galvoje, Hegelis žiūri į kiekvieną filosofijos istorijoje pasireiškusią ir į jo laikais buvusią tokią ar kitokią filosofijos linkmę, srovę ir sistemą, kaipo į netobulą, trūkumų, klaidų turintį etapą siekime prie tikros, pilnos filosofinės tiesos, kuri yra galutinai pasireiškusi jo filosofijos sistemoje.

VIII. Hegelio filosofijos sistemoje pagrindinės reikšmės turi tapsmas, visuotinė prieštaravimo rolė ir dialektinis metodas. Tai dalykai, kurie Hegelio filosofijoje yra iš esmės tarp savęs susiję.

1. Hegelio visuotinė realybė yra begalinėje evoliucijoje, yra begaliniame tapsme. Begalinis absoliučios dvasios turiningumas atsiskleidžia be galo turiningame ir be galo įvairiame jo gyvenimo tapsme. Absoliutus protas nuolat reiškia savo gyvybę, nuolat vykdo savo begalinio turinio įsi-

---

[1] Kaip, kuriais etapais filosofuojantis subjektas prieina prie tos absoliutaus proto savęs sąmonės, Hegelis plačiai dėsto savo veikale „Phänomenologie des Geistes". Tai pirmoji, įvedamoji Hegelio filosofijos dalis.

sąmoninimą ir tokiu būdu realizuoja savyje, kaipo savo nuolat besikeičiančias būsenas, momentus, viso pasaulio įvairų besikeičiantį gyvenimą.

Hegelio realybė nėra statiška, bet visame dinamiška; ji yra gyvenimas, gyvas, judantis priešingybių kompleksas; ji yra niekad nenustovinti priešingybių sintezė.

2. Norint to gyvenimo srityje susivokti, tenka suprasti, kad čia viešpatauja prieštaravimas ta prasmė, kad kiekvienas kokios nors ypatybės nurodymas pasirodo, turįs reikšmės ir prasmės tik sąryšyj su priešinga ypatybe.

Hegelis net teigia, kad priešingos ypatybės, priešingi dalykai yra skirtingi, bet drauge ir identiški. A yra skirtinga nuo ne A. Bet A yra drauge ir ne A, vienok tik iš atžvilgio į santykius A ir ne A su absoliutu. Mat, ta pati absoliuti dvasia reiškiasi ir dalyke, kurį vadiname A, ir jam priešingame dalyke, kurį vadiname ne A; žinoma absoliučios dvasios gyvenimas dalyke A ir dalyke ne A reiškiasi įvairiais skirtingais atžvilgiais, įvairiomis, skirtingoms formomis.

3. Svarstymas tezės ir antitezės, kaipo skirtingų ir drauge identiškų absoliuto gyvenimo sintezėje, vadinasi pas Hegelį dialektišku.

Dialektiškas svarstymo būdas arba dialektiškas metodas Hegelio priešpastatomas abstrakčiam, kur pažinimą imama kaip kokį negyvą dalyką, imama tad statiškai arba abstrakčiai. Abstrakčiai žiūrima į daiktus, kai į juos žiūrima be santykio prie absoliučios dvasios gyvenimo.

4. Pagal Hegelį kiekvienas daikto, minties, kalbos apsprendimas įgyja prasmės tik drauge su jam priešingu, kuris jį paneigia, bet drauge yra ir jam identiškas. Antai, būtis apskritai ir nebūtis apskritai yra skirtingi dalykai, bet drauge pasirodo ir identiški; mat, būtis neturi jokio pozityvaus turinio, taip pat ir nebūtis. Kiekvienos gi apibrėžtos sąvokos pagrinde yra būties sąvoka, kuriai priešpastatoma ir su kuria drauge identifikuojama nebūties sąvoka; koks santykis tarp būties ir nebūties apskritai, toks pat santykis yra ir tarp apibrėžtos būties ir tarp jos neigimo (apibrėžtos nebūties). Neigimas čia pas Hegelį paprastai imamas kitiškumo prasme. Pavyzdžiui, daiktui A priešpastatomas daiktas ne A, reiškia kitas. Ir A ir ne A yra vienas kitam priešingi, kitaip sakant, kitiški, bet drauge ir identiški, kaipo įvairiais, kitiškais atžvilgiais išreiškiantieji tos pačios absoliučios dvasios gyvenimo momentus.

5. Tokiu būdu dialektiškas svarstymo būdas turi visur prasmės, kai žiūrime į atskirus dalykus iš atžvilgio į realizuojantį juos savyje absoliučios dvasios gyvenimą. Dialektiškas svarstymo būdas turi galios, kai žiūrime į absoliučios dvasios tekmės vidų, į tos tekmės momentus.

Bet dialektiškas metodas negali apsieiti be spekuliatyvaus metodo pagalbos. Būtent visur čia reikalinga pagaliau suprasti, kad yra viena, kad ir begalinio turinio, dvasia, kad vienas jos yra absoliutus gyvenimas, arba tiksliau sakant, vienas nuolatinis absoliutaus gyvenimo tapsmas.

6. Hegelio absoliutas savyje yra uždarytas. Šalia jo nėra jokios realybės, kuriai jis galėtų būti priešpastatytas. Visa realybė yra tik jame, jo gyvenimo tekmės momentuose. Prieštaravimas tad turi vietos tik tos tekmės momentų santykiuose tarp savęs. Dialektinis metodas, priešpastatąs ir drauge identifikuojąs dalykus turi pritaikymo tik tos tekmės momentų santykiuose tarp savęs ir su absoliučios dvasios (kaipo tos pačios) visuotiniu gyvenimu.

Taigi, prieštaravimas pagal Hegelį nėra aukščiausias realybės išreiškimo požiūris. Aukščiau už prieštaravimus yra juos savo gyvenime kuriantis ir sintetizuojantis absoliutus protas.

Aukščiau už dialektinį metodą, kuris nustato santykius tarp visumos dalių, tarp savęs ir iš atžvilgio į visumą, stovi spekuliatyvus svarstymas, kuris įžiūri, kad visuotinis absoliutus protas yra vienas ir tas pats begalinio turtingumo savo gyvenimo tekmėje.

7. Negalima tad be atodairų sakyti, kad Hegelis visame absoliučiai mato tik prieštaravimą. Reikia gerai įsidėmėti skirtumą, kurį Hegelis nustato tarp abstraktaus, dialektinio ir spekuliatyvaus svarstymo būdų arba metodų.

IX. Svarbus Hegelio filosofijos punktas apie absoliučios dvasios gyvenime pasireiškiantį pastovų t r i j ų f a z i ų e v o l i u c i j o s r i t m ą.

Trijų fazių evoliucijos ritmas liečia ir visoje samplatoje absoliuto gyvenimą ir įvairius jo pasireiškimus. Tezė, antitezė ir sintezė; teigimas, neigimas ir neigimo paneigimas sintezėje teigimo ir neigimo. Šitokioje triadiškoje formoje Hegelis savo dalektiniu metodu dėsto pagrindinių logikos (iš tikrųjų ontologijos) sąvokų mokslą, svarsto materijalinio pasaulio sudėtį, žmogaus sielos gyvenimo reiškinius, teisinio, dorovinio, visuomeninio, politinio ir istorinio gyvenimo elementus. Tuo pačiu metodu jis charakterizuoja meno, religijos ir filosofijos atžvilgiuose visoje samplatoje absoliuto gyvenimą.

1. Panteizuojančių mistikų dėstymuose dieviškasis vienis save nužemindamas, dėl kitų meilės išsiblaško justinio, išorinio pasaulio daiktų daugumoje — taip jų aiškinama matomojo pasaulio atsiradimas iš pirmykščio absoliutaus vienio. Bet pasaulyje, nuo absoliuto nutolusiame, vis tik reiškiasi ilgesys ir siekimas sugrįžti į absoliuto gyvenimo vienybę — taip jų aiškinama pasaulio išsigelbėjimas (išganymas).

Hegelio filosofinė sąmonė iš pat jaunatvės buvo pripildyta savotiškai, racionalistiškai ir simboliškai aiškinamų evangelijos minčių ir bendruose bruožuose jis žiūrėjo į absoliutą panašiai, kaip anie mistikai. Absoliutas iš pradžių esąs savyje ima reikštis pasaulio daiktais, jų ypatybių ir jų santykių formomis ir, dėka jų, esmėje glūdinčiai dieviškumo tendencijai,

grįžta į absoliučią tiesą turiningai, suderintai išreiškiančią absoliučios filosofijos sistemą.

Įsidėmėtina čia, kad Hegelis laiko absoliuto reiškimąsi pasaulyje, žmonijoj ir jos istorijoj, duodančiu absoliučios dvasios gyvenimui galimumą pilnumoje pasireikšti. Išrodo, kad Hegelio absoliutas, kaipo tikrai pilnavertis, kaipo absoliuti pilna tiesa, pasireiškia tik rezultate savo gyvenimo evoliucijos. Žinoma, tą rezultatą, būtent, paskutinę absoliuto evoliucijos stadiją, kuri pasireiškė susidarius Hegelio absoliutistinei filosofijai, nereikia čia imti skyrium nuo kitų evoliucijos etapų, bet visa drauge, vienoje samplatoje.

2. Absoliuto gyvenimo evoliucijos triadiškas ritmas reiškiasi visuose pasaulio dalykuose, nes jų pagrinde yra to paties absoliuto alsavimas.

Filosofijos sistemą sudaro pirmučiausia plati pagrindinė triada: a) būtis[1], reiškianti logiškų (ontologiškų) suvokiamų ypatybių kompleksą, kurį turi kiekvienas daiktas savyje; b) gamta yra realybės pasireiškimas mechaninėje, fizinėje ir organinėje srityje; c) dvasia — tos realybės interiorizacija (savęs persišvietimas savisąmonės galia).

Kiekviena iš tos pagrindinės triados vėl reiškiasi triadiškų fazių ritmu. Būties srityje, antai, yra skiriama būtis savyje, būtis sau arba būties pasireiškimas, kuris vadinasi esme ir būtis savyje ir sau arba sugrįžtanti į save, kuri vadinasi sąvoka.[2] Gamtoje yra skiriama gamta savyje arba mechanikos dėsnių visuma, gamta sau arba jos reiškimasis fizinėse bei cheminėse jėgose; gamta savyje ir sau — gyvas organizmas. Dvasia irgi reiškiasi trejopoje fazėje: subjektyvi dvasia (arba dvasia savyje) — psichologinių fenomenų pagrindas; dvasia sau arba objektyvi dvasia, kurios pasireiškimais yra teisės, dorovės ir socialinio (plačia prasme tą žodį imant) gyvenimo dalykai; dvasia savyje ir sau arba absoliuti dvasia — meno, religijos ir filosofijos reiškinių subjektas.

3. Kiekviena čia tik ką minėtų triadų fazė vėl pasirodo susidedanti iš trejopos fazės ir taip pat toliau.

Principe, atrodo, galėtų ir turėtų visas realybės pasireiškimas iki pačių mažiausių detalių triadiškoje formoje būti išreikštas. Mat, kai visose ir detaliausiose triadose ir jų fazėse reiškiasi to paties absoliuto gyvenimas, tai, kai pats absoliutas yra triadiškos rūšies gyvenimas, tai toji jo triadiška ypatybė turi ir visur triadiškai pasireikšti.

---

[1] Būtis čia reiškia abtoliutų vienį prieš jo ėmimąsi reikštis išorėn.

[2] Būtis savyje (an sich), daiktas savyje, dvasia savyje, kai tie dalykai imama be atsižvelgimo į jų pasireiškimus.

Būtis sau (für sich), daiktas sau, dvasia sau, kai tie dalykai imama jų pasireiškimuose.

Būtis savyje ir sau (an und für sich), daiktas savyje ir sau, dvasia savyje ir sau, kai būtis, daiktas, dvasia imama visos savo realybės samplatoje.

4. Triadiška realybės ir jos pasireiškimų prigimtis duoda aiškiai suprasti dialektinio ir spekuliatyvaus čia metodo rolę.

Pačios realybės evoliucijoje reiškiasi dialektinis veržimasis iš teigimo prie neigimo ir prie to neigimo paneigimo aukštesnėje sintezėje, kurioje pirmasis teigimas ir neigimas pasirodo esą priešingi ir kartu identiški, kaipo tos pačios aukštesnės sintezės momentai.

Prie vis tobulesnių realybės pasireiškimų vedanti triadų evoliucija yra suprantama savo prasmėje ir atskirų fazių vertėje tik sąryšyje su viso absoliuto gyvenimo siekimu prie pilniausio savo gyvenimo turinio pažinimo ir protu jo išreiškimo. Tai mums duoda suprasti spekuliatyvus metodas, kuris į visą pagaliau žiūri iš tikros, pilnutinės tiesos, iš absoliuto gyvenimo visumos požiūrio.

X. Iš centrinių Hegelio filosofijos punktų tenka paminėti bendrai esmės ir realumo supratimą.

1. Pagal Hegelį esmė yra tai būties identiškumo su savim pažinimas. Esmė skiriasi nuo būties tik tuo identiškumo santykio pripažinimu, nežiūrint į būties kokybines ir kiekybines diferenciacijas.

Antras dalykas, kurį reikia įsidėmėti Hegelio moksle apie esmę yra tas, kad pagal Hegelį daikto esmė ir jos pasireiškimas yra tas pats. Hegelis stengiasi paaiškinti tai pavyzdžiu. Žmogus antai toks yra savo viduje, koks jis reiškiasi išorėn savo veiksmais; mat jeigu žmogus būtų dorovingas tik intencijoje ir jausmuose ir jeigu jo išorinė elgsena būtų kitokia, tai tada ir jo vidus ir jo išorė neturėtų dorovingumo.

Hegelis tad atmeta pažiūrą, kad esmė yra daikto vidujiškumas. Hegelis sako, kad realybės pasireiškimas yra pati realybė, kad esmė yra ta pati realybėje ir jos pasireiškime, kad negalima atskirti daikto esmės nuo jo pasireiškimo. Hegelis laikosi pažiūros, kad daikto vidaus ir jo pasireiškimo, jo išorinumo turinys yra identiškas.

Tas turinio identiškumas ir sudaro dalyko realumą.

2. Esmė pagal Hegelį yra substancija, kuri yra ne kas kita, kaip visuma jai priklausančių akcidensų, kurių turinys yra jos pasireiškimas.

Atsimenant, kad daikto esmės turinys yra tas pats, kaip ir jo išorinių pasireiškimų, kad išoriniai pasireiškimai reiškia egzistavimą, tai yra tada suprantama, kad tokiu būdu iš daikto esmės nustatymo galima tiesiog suprasti ir išvesti daikto egzistavimą, kitaip sakant, kad pas Hegelį tiesiog yra perėjimas iš galimybių srities į egzistuojančios realybės sritį, kad tos sritys galų gale yra savo pagrinde identiškos.

3. Iš čia suprantama, kad Hegelis nustatęs idėjos turinį, tuo pačiu mano turįs pagrindo kalbėti apie jos egzistavimą, apie jos konkretumą. Pas jį idėja pagaliau yra suprantama kaip vienybė idealumo ir realumo,

ribotumo ir neribotumo, kaip galimybė, kuri savyje turi realumą, kaip būtis, kurios prigimtis negali būti kitaip suprantama, kaip egzistuojanti.

4. Iš Hegelio mokslo apie esmę išeina, kad absoliuto gyvenimas savo turiniu yra identiškas išorinio ir dvasinio pasaulio pasireiškimų visumai. Iš čia taip pat seka, kad reliatyvių dalykų visuma savo turiniu yra identiška absoliuto gyvenimo turiniui.

5. Iš čia tik ką minėto pas Hegelį identifikavimo substancijos su jos akcidensų visuma paaiškėja prasmė jo pažiūros apie tai, kad subjektas yra identiškas jo predikatų (atributų) visumai.

6. Tokiu būdu subjektas turi visus savo apsprendimus, visus savo predikatus, visus savo atributus, visas savo ypatybes nepriklausomai nuo bet kokio atskirai nuo subjekto egzistuojančio objekto. Kitaip sakant, pagal Hegelį ir visai nėra reikalo pripažinti tokį objektą. Pripažinti kažkokį nepriklausomai nuo pažįstančio subjekto egzistuojantį daiktą savyje (objektą savyje), kaip yra daręs Kantas, Hegeliui atrodo tikra nesąmonė.

Objektas pagal Hegelį turi savo egzistavimą iš subjekto arba kitaip sakant subjekte, nes objektas yra subjekto pasireiškimas.

7. Pagal Hegelį pati mintis yra objektas, pažinimo dalykas, pažintas daiktas. Taigi ir iš čia išeina, kad objekto egzistavimas yra tik mintijimo srityje, minties egzistavimo apimtyje.

Pagal Aristotelį. antai, daiktą, objektą pažįstame su pagelba minties turinio. O pagal Hegelį pažįstame daiktą kaipo minties turinį.

8. Iš čia pagaliau paaiškėja prasmė Hegelio pasakymo, kad pasaulio daiktai neturi savyje jėgos pasipriešinti drąsiam subjekto veržimuisi juos pažinti, nes pagaliau pas jį daiktai yra ne kas kita, kaip subjekto pasireiškimai, o ne kokia jam svetima, nuo jo nepriklausoma realybė.

Visame tad pagal Hegelį, ką subjektas tik pažįsta, pagaliau pažįsta patį save.

XI. Hegelis aiškiai stovi už metafiziką. Filosofija be metafizikos, kaip jis energingai išsireiškia, būtų tas pats, ką bažnyčia be Švenčiausiojo.

Metafizika pas jį yra ne tik viena iš filosofijos sistemos dalių, bet visa sistema, *visos filosofijos dalys, visas mokslas, visas gyvenimas atrodo tik kaip ir metafizikos pavaizdavimo sritys.*

1. Nemetafiziniai svarstymai Hegeliui atrodo kaip žemesnės vertės svarstymai, kuriems neprieinama tikra, pilna tiesa. Nemetafiziniai svarstymai — tai svarstymai, išeinant tik iš dalinių punktų. Tiesa gi yra visuma, tik iš visumos punkto pasiekiama.

Tik metafizikos šviesoje įgyja pagal Hegelį visų mokslų tyrinėjimai tikrą prasmę ir reikšmę. Visuose mokslų dalykuose reiškiasi pagal jį tria-

diškas absoliuto gyvenimo evoliucijos ritmas, norint tad jų prigimtį pažinti, reikalinga iš šito požiūrio į juos žiūrėti.

2. Filosofija pagal Hegelį turi duoti ne tik galutinį išaiškinimą to, kas daliniais požiūriais svarstoma įvairiuose specialiuose moksluose, bet ir turi duoti supratimą apie nemokslinį ir priešmokslinį pažinimą, nurodant jo vietą ir prasmę absoliučios dvasios gyvenimo evoliucijos stadijose.

3. Metafizikos šviesoje pagal Hegelį įgija tikros prasmės ir valia bei jausmai ir justinės galios ir visi žmogaus reikalai ir bendrai visas žmogaus ir žmonijos gyvenimas.

Hegelio tad filosofijoj nėra jokios bedugnės tarp teoretinės ir praktinės filosofijos.

Kai kurie labai svarbūs Hegelio filosofijos punktai įgyja tikro aiškumo tiktai tada, kai sugretiname vadinamos teoretinės filosofijos problemas su vadinamos praktinės filosofijos svarstymais.

Antai, pažiūrėkime, kaip Hegelis išsprendžia individualumo santykį su universalumu. Šitas klausimas labai yra svarbus ir vadinamos teoretinės filosofijos dalims.

a) Hegelis, kritikuodamas Kantą, stengiasi įrodyti, kad dorovė be socialinio pagrindo nėra įmanoma.

Jis nurodo, kad yra vidujinis prieštaravimas tarp pripuolamų sąlygų, kuriose tenka valiai veikime reikštis ir tarp universalios pareigos, kurią jį nori realizuoti; geriausios intencijos negali praktikoje turėti tinkamų vaisių. Dorovingumas gi pagal Hegelį, kuris nesireiškia veiksmuose nėra tikras dorovingumas, kaip jau esame tai nurodę, aiškinant Hegelio mokslą apie esmę.

Be to, Hegelis pastebi, kad individualinė sąžinė negali atskirame atsitikime pati nusistatyti, kas ir kur yra jos dorovinė pareiga. Ji turi to ieškoti aukštesnėje instancijoje, būtent socialinėje dorovėje arba aiškiau sakant, priimtose universaliose ir konkrečiose elgimosi taisyklėse visuomenėje, kurios ji yra dalis. Tad be sąryšio su visuomene asmuo negalėtų pasireikšti aukščiausioje, taigi tikroje, būtent dorovinėje vertėje.

Visuomenės gi gyvenimo aukščiausia reiškimosi forma yra valstybė.

Taigi, pagaliau tik saryšyje su valstybe, kurios asmuo yra narys, yra galimas tikras individo vertės (būtent, jo dorovinės vertės) realizavimas.

Tokiu būdu žmogaus (kuriame individualumas tobuliausiai pasireiškia) santykyje su universalumu, kurį reprezentuoja valstybė, anot Hegelio aiškiai suprantama individualumų priklausymas universalumo sričiai.

b) Iš viso, Hegeliui atrodo, kad individas, imamas izoliuotai nuo suorganizuotos ir istoriškai egzistuojančios valstybės, yra ne kas kita, kaip tuščia, beprasmiška abstrakcija.

Tad ne iš izoliuotų individų susitarimo ir jų individualių interesų, anot Hegelio, galėjo atsirasti valstybė ir negali tų individų susitarimu ir jų individualiais interesais vadovautis.

XII. Hegelio filosofijos sistema nebuvo viena jo laikais net Vokietijoje, nekalbant jau apie kitus kraštus. Po jo mirties filosofijos istorija nėra sustojusi. Šiais laikais yra antai įvairių, kitokių negu Hegelio, filosofijos srovių, turinčių daugiau ar mažiau šalininkų ir kovojančių už savo įtakos įsigalėjimą.

Šių laikų susidomėjusiam filosofija žmogui, visai lojaliai ir bešališkai galvojančiam, kai tenka susidurti su įvairiomis filosofijos sistemomis ir srovėmis, negalima juk be niekur nieko, akių plotu imti sekti visame Hegelį, iurare in verba magistri Hegel.

Tenka tad dabar Hegelio filosofiją kritiškai palyginti su kitomis filosofijos sistemomis. Bet čia dabar, deja, negalima be atodairų pasinaudoti tuo palyginimu, kurį darė pats Hegelis kitas iki jo buvusias filosofijos sistemas laikydamas tik netobulais, daug kame klaidų turinčiais etapais kelyje prie evoliucijos ciklą užbaigiančios jo absoliučios galutiną tiesą išreiškiančios filosofijos.

Negalima be atodairų tuo jo palyginimu naudotis, nes jo suformuluotoji prie absoliutumo pretenzijų turinti filosofija yra tikrame prieštaravime su nuolatiniame tapsme, nuolatinėje evoliucijoje esančiu jo pripažinto absoliuto gyvenimu. Į Hegelio filosofiją, kaipo jo proto darbo vaisių, jo paties filosofijos pagrindų prisilaikant, tenka žiūrėti, kaipo į tame laike buvusį absoliučios dvasios gyvenime pasireiškimą, kurį, logiškai taip pat jo filosofijos pagrindų prisilaikant, tenka svarstyti dialektiniu metodu ir pagaliau jam pripažinti tik reliatyvią vertę. Bet tada, tą kertinį jo filosofijos akmenį pajudinus, susiubuoja jo visa sistema.

Yra ir daugiau jo filosofijos pagrindų centre vietų, kurias kritiškai pasvarsčius, irgi subraška visa jo sistema. Kaip suprasti, antai, jo absoliuto gyvenimo evoliuciją, kuri jį įturtina, patobulina, kai aišku, kad iš mažiau savaime negali atsirasti daugiau? Kaip iš esančio iš pat pradžių absoliutaus vienio galėjo atsirasti jo reliatyvaus charakterio pasireiškimų daugybė?

Šioje vietoje, būtent Hegelio svarbesniųjų filosofijos punktų apžvalgos pabaigoje, aš tenkinuosi tik iškėlęs keletą fundamentalinių jo filosofijos sistemos vidujinių trūkumų. Imtis iš esmės jo pagrindus kritikuoti bus tikslingiau pirma įsižiūrėjus į jo atskirų filosofijos dalių vedamąsias mintis.

(B. d.).

Šių laikų biologų pažiūros į gyvybės reiškinius

BIBLIOGRAFINĖS APŽVALGOS BRUOŽAI

(Tęsinys iš „Logo" 1933 metų 128-jo pusl.)

Prof. Pr. Dovydaitis, Kaunas

Mechanizmo ir vitalizmo ginče paskutiniaisiais metais kaip dvi svarbias gaires Uexküll'is taria esant Jordan'o ir Ekmann'o veikalus.[1] Juodu ypač tinką abiejų tyrinėjimo krypčių priešingumui paaiškinti. Tam priešingumui pavaizduoti geriausiai tinkąs toks pavyzdys. Kai nuo kalno ritasi sniego gniutulas, tai jis vis darosi didesnis; risdamasis dar toliau, jis įgauna cilinderio pavidalą. Sniego gniululo apvalumas čia atsiranda iš paties ritimosi; ritimasis čia yra tas materialinis faktorius, kuris tampa gniutulo suapvalėjimo priežastimi. Bet jei imsime (žmogaus rankomis padirbdintą) ratą, tai čia rasime apvalumą atsiradus jau pirmiau, kaip ratas buvo pradėjęs ristis; o apvalumas ir ritimasis taip pat ir čia yra artimai susiję. Šiuo antruoju atveju ritimasis pasireiškia kaip nematerialinis faktorius ratą dirbant.

Ekmann'as[2] gyvųjų būtybių susiformavimą (kilimą) teaiškina kaip besiritančio sniegu gniutulo susidarymą. Pradedamuoju punktu jis ima cheminį faktorių — autokatalisatorių, kuris, eidamas didyn, prisijungia vis naujų katalisatorių, ir tuo būdu gyvoji būtybė susiformuojanti grynai cheminiu-mechaniniu būdu.

Tačiau Uexküll'is teisingai pastebi, kad Ekmann'o, berods labai galvotai atliktas, bandymas įsivaizdint gyvų būtybių kilimą cheminiu-mechaniniu būdu, išskiriant bet kurį nematerialinį faktorių, vis dėlto šlubuoja. Vaizdinkimės tokį atsitikimą, kad gyvosios būtybės diferencijuoti organai susiformavo tuo būdu, kad prie gyvybės kūno vis klijavosi naujos medžiagos, kadangi organizmas augo tokiomis apystovomis, kurių visos iki vienos jam palankios. Bet kas bus tuomet, kai į palankias apystovas įsi-

---

[1] J. von Uexküll, Die Lebenslehre, Potsdam-Zürich (1930) 161 p. (serijoj „Das Weltbild" herausg. von H. Prinzhorn, Bd. 13).
[2] G. Ekmann, Über Entwickelung und Vererbung, Helsinki 1930 (Annales Societatis Botanicae Fennicae Vanamo — Tom. 10).

braus koks nenumatytas gyvybei nepalankus, ją trikdantis, ardantis veiksnys? Ogi gyvybei plėtojantis, jai kaip tik tenka susidurti su neviena tokių trikdančių apystovų, su ne vienu ją ardančiu veiksniu. Argi tuomet visa organizmo struktura, jei ji būtų susidariusi tik aukščiau nurodytu dirbtinu būdu ir dėl to savo atramą turėdama tik išorėj, galėtų tiems ardomiems veiksniams atsilaikyti nepavirsdama chaosu?

Kitaip galvoja Jordan'as.[3] Jis pradeda nuo tokios sistemos erdvėj — kokia, pav, yra ratas, — kurioj jos, tos sistemos, dalių tvarka sudaro integruojantį faktorių. Tvarka šiuo atveju yra nematerialinis faktorius, kuris pasireiškia tuo būdu, kad čia — rate — atitinkamai yra sukaustyta stebulė, stipinai ir ratlankė, ir kurio tikslingumas darosi visiems matomas ratui sueinant į santykį su žeme, t. y., jam besiritant. Šitokį nematerialinio santykio vienumą, šitokį planą Jordan'as suponuoja kaip iš anksto esamą visose gyvosiose būtybėse. Tas planas gyvose būtybėse, netaip kaip mašinose, yra patvariai aktivus faktorius, gerai pritaikintas išlygint ir nenumatytas nepalankias apystovas.

Jordan'as nurodo į tai, kad nesti gyvybės be organizacijos ir ko stipriausiai akcentuoja, kad gyvybė nėra homogeninės medžiagos savumas, bet tam tikros sistemos veikimo apraiška. Galima bylot apie reiškinių kauzalinį (priežastimis) aiškinimą, bet organizacijos arba gyvybės kauzalinis aiškinimas yra contradictio in termine, kadangi organizacija reiškia ne santykį tarp priežasties ir padarinio, bet yra klausimas, kokiame tarpusavio santyky yra vienos priežastys su kitomis. Jordan'o manymu, kiekvienos uždaros sistemos dalys esti su vienos kitomis dvejopame santyky; šitai Jordan'as vadina sistemos „amboceptoriniu charakteriu" (Ampoceptorencharakter). Jordan'as griežtai atmeta nuomonę, kad organizmas su amboceptoriškai sudarytomis dalimis būtų galėjęs atsirasti atsitiktinai. To net nėsą ir negyvose sistemose. „Automobiliai neatsiranda atsitiktinai žmogui neprisidėjus. Toks mokslas, kuris remtųsi atsitiktinumo supozicija, būtų visiškai juokingas. Mašina niekuomet nėra uždara sistema, bet nuolatos reikalinga žmogaus, kad jos sistemą tobulintų. Gyvųjų būtybių uždaroji sistema toli pralenkia netobulą machanišką bet kurios mašinos sistemą. Gyvosios būtybės sistema apima ne tik kūninės mašinos veiksmus, bet taip pat ir jos tapsmą bei nyksmą. Šitai berods jau pasireiškia kiekvienoj celėj, kuri ne tik dirba, bet ir maitinasi, auga ir skaidosi. Vadinamoji kūno mašina jau kaip tik nėra mašina (paprastąja šio žodžio prasme), bet sistema, susidedanti iš kitų sistemų, kuriose nesustojamai vyksta medžiagos apsikeitimas. Jordan'o protavimo būtinoji išdava yra ta, kad fiziologijai neišvengiamai teks visiškai pakeist savo pozicija Jono

[3] H. J. Jordan, Allgemeine vergleichende Physiologie der Tiere, Berlin—Leipzig 1929.

Müller'io mokslo prasme. Juo veikiau mes su šiąja mintimi susipažinsime, juo geriau" — pareiškia Uexküll'is referuodamas apie sakytąjį Jordan'o veikalą.[4]

*

* *

Eidami prie šio skyriaus galo dar dirstelsime į kai kuriuos Rusijos ir Amerikos mokslininkus. Ar tik ne patsai seniausias iš dar gyvųjų Rusijos biologų, kurie žinomi ir užsieniams, yra garsusis fiziologas Pavlov'as.[5] Jis žinomas savo eksperimentais su gyvuliais kai dėl vadinamų atstojamųjų jaudinimų ir sąlyginių refleksų. Pavlov'as aiškus mechanistas.[6] — Pavlov'ui visai artimas, kad ir su juo ne visai sutapęs (nes daugiau energetikas), yra ir žinomas rusų psichiatras, psichorefleksologijos grindėjas Bechterev'as.[7]

Kolloidų chemijos ir augalų fiziologijos srity paminėtinas, dabar Prahoj gyvenąs, mechanistas rusas Lepeškin'as.[8] Zoologas Kolcov'as iš Instituto eksperimentinei biologijai (Maskvoj), zoologų, anatomų ir histologų suvažiavime Leningrade 1927.XII.12 savo skaitytą paskaitą „Fizikiniai-cheminiai morfologijos pagrindai" baigė pabrėždamas: „Gamtinė atranka kuria naujas formas".[9] Taip kalbėti Rusijoj reikalauja šių dienų tos valstybės oficiozinė dvasia, nes ten materializmas padarytas oficialine pasauližiūra, kadangi jis laikomas vienintele teisinga pasauližiūra iš visa, o darvinizmas padarytas oficialine gyvosios gamtos filosofija, nes tik jis vienas toleruojamas ir valdžios remiamas, tik jis vienas dėstomas, pav., ir propagandos kursuose, kuriuose rengiami bolševizmo agitatoriai

---

[4] Pagal ištrauką, įdėtą žurnale „Natur und Kultur" 27(1930), 144 p.

[5] Ivan Petrovič Pavlov, gimęs 1849 m. Sovietų valdžia neseniai jį pagerbė padovanodama jam... puošnų automobilį.

[6] Žiūr., pav., jo ir svetimomis kalbomis išverstus veikalus: Die höchste Nerventätigkeit (das Verhalten) von Tieren, München [2]1926. Conditionad reflexes. An investigation of the physiological activity of the cerebral cortex. Oxford 1927.

[7] Vladimir Bechterev (1857—1927). Jo pagrindinės pažiūros išreikštos jo veikaluose: Provodiašcije puti golovnovo i spinnovo mozga (1892, [2]1926, išversta vok. ir pranc. kalbomis); Osnovy učenija o funkcijach mozga (1907, vok. vertimas 1909), Objektivnaja psichologija (2 kn. 1910, išversta prancūziškai 1913. La psychologie objektive); Obšcije osnovy refleksologiji čelovieka ([3]1926). Kolektivnaja refleksologija 1921; Principes de réflexologie pathologique. Scientia 1925, 37 t. 391 — 402 p. Jo autoergografija vokiečių kalba įdėta rinkinio „Die Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen" medicinos serijoj (Leipzig, Meiner).

[8] N. W. Lepeschkin, Kolloidchennie des Protoplasmas, Berlin 1924; Lehrbuch der Pflanzenphysiologie auf physikalisch-chemischen Grundlage, Berlin 1926; Ueber phisikalisch-chemische Ursachen des Todes. Biologisches Zentralblatt 1926, 486—492 p.

[9] Cituoju iš vokiško paskaitos vertimo, kurį išspausdino Biologisches Zentralblatt 1928, 345—369 p.: „Für uns, die wir an die Unveränderlichkeit des Gesetzes der Energieerhaltung glauben, hat der Ausdruck „schaffen" nur eine einzige Bedeutung: aus vielen Kombinationen nur eine wählen. Darum meine ich, das wir jetzt, wie vor 50 Jahren, das Recht haben, ruhig zu behaupten: Die natürliche Auslese schafft neue Formen".

eksportui į užsienius. Dėl to tat ir Darwin'o „gamtinę atranką" Kolcov'as padaro kuriamuoju veiksniu, tuo tarpu kai Vakarų Europos zoologai tą atranką laiko galint būti tik rūšių naikinamąjį veiksnį. Berods ir tas pats prof. Kolcov'as gyvybės problemas traktuoja kiek kitaip, kai apie jas kalba Vakarų Europai.[10]

Šių dienų Rusijoj daroma savotiškų eksperimentų ne tik visuomenės kūnui, bet ir mokslo srity. Prieš penketą metų iš Maskvos buvo paleista į pasaulį žinia apie prof. Briuchenenko eksperimentą su šuns galva: buvo skelbta, kad nupjauta šuns galva esanti buvusi dirbtinu būdu palaikoma dar gyva kurį laiką. Vieno vokiečių mokslinio savaitraščio[11] redakcija, įdėjusi platų to eksperimento aprašymą, net gavo teisintis prieš savo skaitytojus, kurie pasipiktinę protestavo, kam ji skelbianti tokias „maksvietiškas barbarybes" (moskowitische Barbareien).[12] Kai kuriuos kitus R. S.S.S. neva moksliškus „eksperimentus" yra net nepadoru ir minėti.

Kadangi, kaip sakiau, šių dienų Rusijoj oficialinė filosofija ir pasauližiūra yra materializmas, tai bus suprantama, kad prieš biologinį vitalizmą ten kai kuomet sukurstoma net ir... gatvės minia. Tokiais atvejais minia šūkauja: „Daloi vitalizm!" (šalin vitalizmas).

Bet ir Sovietų Rusijoj, kad ir miniomis pjudomas vitalizmas, vis dėlto nesiduoda galutinai nužudomas ir palaidojamas. Jis randa šalininkų naujai iškylančiuose biologuose. Tokių šiuo laiku labiausiai ir užsieniuose žinomas yra Aleksandras Gurvičius, vadinamų biologinių, arba mitogenetinių, spindulių aptikėjas. Bet plačiau apie tai kalbėsime toliau.

Aukščiau minėtų rusų Pavlov'o ir Bechterev'o darbai apie sąlyginius ir emocinius refleksus ar tik nebus davę akstino iškilti tai naujausiai materializmo formai šių dienų psichologijoj, kuri yra vadinamas behaviorizmas ir kuri buvo sukurta anapus Atlanto — Amerikoj.

The behavior (naujesnis amerikoniškas rašymas anglų žodžio behaviour) reiškia „laikymasis" (pranc. comportement, vok. Verhalten). Su šiuo terminu šioj mūsų apžvalgoj jau esame susitikę pirmiau cituotoj Jennings'o studijoj apie žemesniųjų organizmų laikymąsi.[13] Iš žemesniųjų organizmų pasaulio šis terminas paskui buvo perkeltas į aukštesniųjų gyvulių psichologiją, o iš čia ir į žmogaus psichologiją. Taigi, istoriniu atžvilgiu imamas, behaviorizmas yra gyvulių psichologijos pratęsimas į žmogaus psichologiją, gyvulių psichologijos metodų pritaikymas ir

[10] Plg., kad ir jo straipsnį „La vie", žurnale Scientia (Bologna) 1932, 51 t., 270 — 280 p.

[11] Die Umschau, Illustrierte Wochenschrift über die Fortschritte in Wissenschaft und Technik (Frankfurt a. M. H. Bechhold Verlagsbuchhandlung).

[12] Aprašymas straipsniuose: La tête iso ée" ir „Der lebende, körperlose Hundekopf" (48—51 p.); redakcijos teisinimąsis 200 pusl.

[13] H. S. Jennings, The behavior of the lower organisms, New York 1906 (Logos 1933, 102 p.).

žmogaus psichiniam gyvenimui tirti. Behaviorizmas, taigi, yra mokslas apie žmogaus laikymąsi jo aplinkumos poveikių atžvilgiu, jis siekia nustatyti, kurios situacijos ar jaudinimai sukelia tam tikrą reakciją, arba iš anksto pasakyti, kokios reakcijos eis po tam tikro jaudinimo.

Behavioristinės psichologijos pirmųjų veikalų autorius yra buvęs žinomas psichologas, Harvardo universiteto prof. W. Mc Dougall. Jo pirmasis šios srities veikalėlis išėjo jau 1912 m.[14] Jau čia jis pasiaiškino, kodėl įprastas psichologijos apibūdinimas kaip „sąmonės faktų mokslas" jam atrodo nepriimtinas, ir pasiūlė kitą apibūdinimą, būtent, kad psichologija yra „gyvųjų daiktų laikymosi mokslas" (the sciente of the Behaviour of living things). O laikymusi jis vadina tą gyvosios būtybės būdą, galima eksperimentu observuot ir kontroliuot, kuriuo gyvoji būtybė pareiškia savo siekimų į tikslą (the manifestation of purpose of the striving to achieve an end). Plačiau savo programą ir pažiūras Dougall'is išdėstė vėliau, platesniame veikale.[15]

Kitais metais po Dougall'io pirmojo veikalėlio tąja pačia tema parašė straipsnį tuomet dar jaunas psichologas, o paskiau Johns Hopkins universiteto filosofijos prof. J. B. Watson,[16] kuris dabar ir yra didžiausias kraštutinio behaviorizmo apaštalas.[17] Mažiau radikaliam behaviorizmui atstovauja žinomas gyvulių psichologas amerikietis Thorndike. Kadangi apie behaviorizmą lietuvių kalba dar labai maža kas rašyta, tai čia ir su juo bent trumpai susipažinsime.

Watson'as pradeda nuo to pat punkto, kuriame stovi rusas Pavlov'as. Žinome, kad Pavlov'as darė eksperimentus su gyvuliais kai dėl atstojamųjų refleksų. Pradėjęs nuo fakto, kad šuniui paduodamas maistas arba rūkštys yra pagrindinis jaudinimas jo seilių tekėjimą sukelti, Pavlov'as ieškojo ir rado taip pat ir kitų tokių jaudinimų, kurie kaip toki seilių tekėjimo nesukelia, o betgi gali būti taip pritaikinti, kad ir jie seilių tekėjimą sukelia (pav., varpelio skambinimas). Tat kas tinka šiuo atžvilgiu šuniui, tas turėjo tikti ir žmogui. Iš tikrųjų, paprastas tokios įprastinės reakcijos pavyzdys visiems žinomas: išalkusiam žmogui gana pažvelgt į gardų valgį ir jau pradės burnoj seilės tekėti, lyg būtų pats valgis jau burnoje.

---

[14] W. Mc. Dougall, Psichology, the Study of Behaviour, [5]1918 (serijoj „The Home University Library").

[15] Outline of Psichology, New York 1925.

[16] J. B. Watson, Psychology as the Behaviourist views it. Psychological Review vol XX, 1913, 2 Nr.

[17] Psychology from the standpoint of a Behaviorist, New York 1919; Behaviorism 1924 (vok. vertimas: Der Behaviorismus, Stuttgart 1930) Behaviourism. A psychology based on reflex-action. Journal of philosophical studies 1926, octobre; The Origin and Growth of Behaviorism, Archiv für sistematische Philosophie und Sociologie 1927, 247—262 p.; Behaviourism. Straipsnis Encyclopaedia Britannica [14] 1929. — Thorndike'o težinau: Die Psychologie der Erziehung ([2] 1930).

Iš tolesnių Pavlov'o ir jo mokinių darbų yra žinoma, kad ir skrandies liaukos bei kitos vidurių (visceralinės) liaukos gali būti taip pat „įpratintos" ekskretuot atatinkamus syvus, kaip burnos seilinės liaukos. Čion tat prišokę behavioristai ir imasi įrodinėt, kad ir kiekvienas reaguojantis žmogaus kūno organas gali būti šiokiu būdu paveiktas, „įpratintas", ir kad toks įpratinimas vykstąs ne tik išaugusiame amžy, bet jau nuo pat gimimo ir netgi prieš gimstant.

Šiąja tat prasme radikalaus behaviorizmo atstovas Watson'as ir beveik visą žmogaus laikymąsi kildina iš įpratimo, iš pratybų. Jis nepripažįsta ir to, kas vadinama „instinktu"[18]; ir instinktas jam tėra pratybų padarinys, nieko daugiau, kaip tik išmoktas laikymasis. Ir taip galvodamas jis prieina tokią išvadą, kuri ypač atrodo paradoksiška amerikiečiui, kadangi jo šaly ypač daug rašoma apie eugeniką ir net praktikoj daroma žygių sukliudyti veistis menkos vertės žmonėms (undermen'ams): pasak Watsono, žmogaus gabumai, talentas, temperamentas, sielos konstitucija ir charakterio savybės nėra paveldimi dalykai, bet taip pat įgyti tik pratybomis, pradėjus tas pratybas jau nuo lopšio. Taigi, Watsono manymu, viskas pareina nuo auklėjimo, nuo įpratinimo. Iš jaudinimų bei reakcijų išaugą papročiai (habits), o gi jų ir atsirėmiąs visas psichinis gyvenimas. Žmogaus visų širdies ir jausmų virpėjimų visumą behaviorizmas skirsto į 3 grupes: narsa, baimė ir meilė.

Visas tradicinės psichologijos sąvokos, kaip antai, jutimą, percepciją, įsivaizdinimą jausmus, netgi patį galvojimą Watsonas meta šalin kaip atliekamą šlamštą. Užuot kalbėjęs apie „atmintį", behavioristas kalba apie įpratimo pasilaikymą. Galvojimo srity esama tik „kalbos įpratimų". Watsonui galvojimas yra visai nekomplikuotas dalykas; tai esanti „taip pat tik biologinio proceso dalis kaip teniso žaidimas". Galvojimas behavioristui tėra niekas daugiau, kaip tik kalba sau pačiam. Galvojimas esąs subvokalinis kalbėjimas, arba, kitaip sakant, kalbėjimas „paslėpta muskulatura" („with concealed musculature").

Nepripažindamas žmogui dvasinio pradmens, Watsonas nepripažįsta ir dvasios ligų. Jis tai laiko tik laikymosi ligomis arba sutrikimais, tik įpročių konfliktais. „Pamišimas" jam tik grynai socialinė klasifikacija. Jis įsitikinęs, kad ateity būsiančios tokios ligoninės, kuriose žmonių asmenybė būsianti pakeičiama pagal reikalą (asmenybė jam tėra niekas daugiau, kaip visų mūsų įpročių visuma). Ir tas asmenybės pakeitimas bū-

---

[18] Apie įvairiai suprantamą instinkto sąvoką rašė prof. M. Reinys, Logos 1933, 53—71 pusl. Gale šio straipsnio pridėtoj literaturoj autoriaus cituojamas M. Thomas tuo tarpu yra pasirodęs dar su ilgu straipsniu „Le Domaine de l'Instinct". Revue des questions scientifiques 1934, t. 26, 224—249 ir 411—425 p.; šio straipsnio pabaigoj (426—428 p.) surašyta ir daugiau literatūros.

siąs toks lengvas daiktas, kaip kad dabar lengvas nosies pavidalo pakeitimas; tik anokiam pakeitimui reiksią daugiau laiko. Behaviorizmas, jo pranašo Watsono įsitikinimu, suteiksiąs sveikesnį žmonėms gyvenimo pagrindą, kadangi jie galės sąmoningai pakeisti savo pačių gyvenimą ir auklėt vaikus sveikose formose.

Vadinasi, behaviorizmas save laiko net tam tikra nauja pasauližiūra ir pedagogijos sistema, kuri turi drąsos skelbti, kad ji išauklėsianti naują žmoniją. Ir ne be to, kad jis neturėtų pasekėjų. Ypač šių dienų sumašinėjusio amerikiečio nekomplikuotai psichikai behaviorizmas lengvai priimtinas ir dėl to turi pasisekimo Žiem. Amerikoj. Tačiau turinčių vardą filosofų tarpe nei Anglijoj, nei Prancuzijoj, nei Vokietijoj nė vienas prie behaviorizmo neprisidėjo.[19] Žinomas anglų gamtos filosofas Bertrandas Russel'is, kurio bendros pažiūros daugeliu atžvilgiu artimos Watson'o pažiūroms, taip pat pareiškia behaviorizmą absoliučiai nesant galimą apginti. O kitas žinomas anglų filosofas P. D. Broad'as savąją behaviorizmo kritiką baigia, gal būt, net jau perdaug šiurkščiais žodžiais: ‚Man rodos, kad grįžtamasis materializmas bendrai ir griežtas behaviorizmas ypatingai gali būt atmestas. Juodu yra atvejai gausingos klasės teorijų, kurios yra tokios niekingai kvailos, kad tiktai labai mokyti žmonės būtų galėję apie jas galvoti. Aš galiu būti pakaltintas, kad šioj diskusijoj dėl behaviorizmo ratu trinąs peteliškę (= statau armotą prieš musę *P. D.*). Bet svarbu atsiminti, kad teorija, kuri iš tikrųjų yra absurdas, gali būti priimta mažiau galvojančių, kadangi ji iškišama išpūstais techniškais terminais tokių mokytų asmenų, kurie patys yra perdaug susipainioję, kad tiksliai žinotų, ką jie galvoja".[20] Pačioje behaviorizmo gimtinėje jo dvasingas priešininkas yra filosofas Ralph Waldo Trine (The Higher Powers of Mind and Spirit; My Philosophy and My Religion ir kt.).

---

[19] Plg., pav., G. Koffkos atsiliepimą žurnale „Psychologische Forschungen" 1922, II, 282—384 p.; to paties straipsnį „Die Bedeutung des Behaviorismus für die vergleichende Psychologie und Biologie. Bericht des XII. Kongresses der Deutschen Gesellschaft für Psychologie, Jena 1932. — P. Ranschburg, Behaviorismus und Psychologie. Archiv für die gesammte Psychologie 1932, 86 t., 307—406 p. — H. Thielemans, Le behaviorism. Revue des questions scientifiques 1933, 23 t., 213 — 236 p.; šis straipsnis yra inspiruotas belgų behavioristo L. Verlaine'o knygos „Psychologie comparée ou la Psychologie du comportement". Pirmiau L. Verlaine buvo išleidęs dar lėkštesnio pobūdžio veikalą „L'âme des bêtes" (Paris 1931), į kurį Thielemans taip pat reagavo to paties žurnalo 1932, 21 t., 230—250 pusl. ir sulaukęs Verlaine'o replikos (423—447 p.), į ją taip pat atsakė (447—457 p.). Edg. Janssens atsakė Verlaine'ui dar ir atskiru veikalu: Scientisme et vérité historique. Réponse à l' „Ame des Bêtes" de M. le Professeur L. Verlaine. Liège 1932.

[20] „It seems to me that reductive Materialism in general, and strict Behaviourism in particular, may be rejected. The are instances of the numerous class of theories which are so preposterously silly that only very learned men could have thougth of them. I may be accused of breaking a buterfly on a wheel in this discussion of Behaviourism. But it is important to remember that a theory which is in fact absurd may be accepted by the simple-minded because it is put forward is

Bet ir filosofinės minties zigzaguose, rodos, tinka senos išminties posakis, kad nėra tokio blogo, kuris neišeitų į gerą. Dėl to, rodos, bus visai teisinga Müller'io nuomonė dėl behaviorizmo istorinės misijos. Keliais ryškiais bruožais supažindinęs su behaviorizmo veidu ir jo radikalųjį reiškėją Watson'ą pavadinęs 20-jo šimtmečio Holbach'u,[21] šis vokiečių pedagogas savo straipsnį baigia šiais žodžiais: „Istorinis behaviorizmo uždavinys turėtų būti sudaryt antitezę (Hegelio prasme) prieš naujausio laiko (ir ne tik Amerikoj!) idealistinės Wolkenkuckucksheim'iškos filosofijos tezę, — tokią antitezę, kuri vėl nuvestų ant kietos žemės... ir parengtų kelią ateities sintezei".[22]

Šį skyrių baigdami konstatuosime dar malonų faktą, kad nepasitenkinimas mechanistiniu materializmu biologijoj rado atgarsio net lietuviškame materialistinės ir darvinistinės pasauližiūros žurnale. To atgarsio reiškėjas čia yra jaunas biologas J. Dagys. Jis savo straipsny „Vitalizmas ir metarializmas"[23] kritikuoja ir atmeta mechanistinį materializmą iš „dialektinio materializmo" požvilgio. Baigiamąsias reziumuojančias to straipsnio mintis čia išrašome ištisai nieko nekeisdami:

„Suglausime visa tai, kas buvo pasakyta. Mechanikinis materializmas buvo padaręs per didelį šuolį gyvybės reiškinių suprastinimo kryptimi. Ta kryptis labai žavi savo paprastumu ir lig šiol randa sau pasekėjų. Lietuvių kultūriniame gyvenime užtenka priminti kai kurias Dr. J. Šliupo paskaitas, kuriose jis atkakliai gynė jo paties verstoje į lietuvių kalbą, bet jau atgyvenusioje savo laikus Biuchner'io knygoje „Spėka ir Medega" iškeltas tezes. Arba vėl: Dr. P. Avižonis savo knygelėj „Gyvybė ir jos atsiradimas ant žemės" vaizdingai pakartoja mechanikinių materialistų iškeltus argumentus, nepridėdamas jokių komentarų. — Tas viskas būtų labai gražu, jei nebūtų taip sudėtinga. Dialektinis materializmas kaip tik imasi gelbėti materialistinę pasauližiūrą į gyvąją gamtą, kuriai grėsė stagnacijos pavojus, pavojus pasilikti pirmykščiuose rėmuose, materialistinės pasauližiūros pirmtakų geniališkai apmestuose. Dialektinis materializmas atsisakė nuo atomų mechanikos, kaip vienintelės priemonės gyvosios ir negyvosios gamtos reiškiniams aiškinti, pripažino gyvybės reiškiniams jų

---

highby technical terms by learned persons who are themselves too confused to know exactly what they mean". The Mind and its Place in Nature (London 1925) 623—4 p., pagal Thielemans'ą, Le behaviorism 223—4 p. (žiūr. 19 past.).

[21] Paul Holbach (1723—1789), prancuzų racionalizmo filosofas, buvo centrinis asmuo, aplink kurį telkėsi radikalūs priešrevolucinės gadynės rašytojai. Jo svarbiausi veikalai: Système de la nature (1770; tai yra prancuziško materializmo Biblija), Système social (1773), La politique naturelle (1773).

[22] M. Müller, Die neueste Form des Materialismus: Der Behaviorismus Unsere Welt 22(1930) 257—259 p. Behaviorizmą kritiškai bent kiek paliečia ir prof. M. Reinys savo straipsny „Introspekcijos metodas". Logos 1932 m. 46 pusl. ir t.

[23] Kultūra 1934, 3 Nr. 181—146 pusl.

negincijamus savitumus (savotiškumus), taip sakant, rehabilitavo gyvąją gamtą. Bet kartu dialektinis materializmas užkirto kelią grąžinti biologiją į metafiziką, kaip tai buvo su patosu užsimota padaryti neovilalistų".

Ši labai charakteringa ištrauka rodo, kad ir pats jaunas autorius yra materialistinės pažiūros į gyvąją gamtą šalininkas, kad jis smerkia metafiziką ir materialistinės pažiūros gelbėtoju laiko esant dialektinį materializmą. Dėl to tenka pastebėti: 1) kad ir tas visagalintis „dialektinis materializmas", ir šiaip „paprastasis" materializmas juk taip pat yra ne kas kita, kaip tikriausia tam tikros, ir ar tik ne blogiausios, rūšies metafizika; 2) kad sveika metafizika šiandien nebaido ne tik biologus, bet ir fizikus, kad šiandien Vak. Europoj nesilaikoma anais laikais Rusijoj paskleisto šūkio: „fizika, saugokis metafizikos!" (fizika beregiś metafiziki). Šiandien kai kurie fizikai, kaip antai, garsus anglų fizikas Sir Oliver Lodge, taria esant net būtina fiziką jungti su metafizika,[24] nes šiandien ir fizikos vyksniuose įžvelgiama jų metafizinė prigimtis, trumpai sakant, šiandien ir fizikos nėra be metafizikos.[25]

Ir Lietuvos Universiteto, deja per anksti miręs, fizikos profesorius a. a. Keistutis Šliupas yra apie metafiziką teigiamai atsiliepęs. Tas jo atsiliepimas čia mums ypač dera pacituoti, kadangi jame nusakoma metafizikos reikšmė biologijai. Būtent, prof. Šliupo (dar nespausdintuose) raštuose esama tokių posakių apie metafiziką: „Metafizika nėra bergždžias dalykas. Visais amžiais žmonės bandė sužinoti apie gyvybės ir egzistencijos esmę. Nuoširdžias pastangas reikia gerbti".[26] — Tai gražus testamentas visiems mūsų universiteto gamtininkams: ir fizikams ir biologams.

Dabar pereiname pozitiviai referuot apie tas pastangas, kurių daro šių dienų Vak. Europos ir Amerikos įžymūs biologai ir biofilosofai gyvybės esmei ir jos reiškiniams išaiškinti ir suprasti, kurių vieni daugiau ar mažiau aiškiai pasisako už tokio arba kitokio pavidalo vitalizmą, kiti, kad ir aiškiai nepasisako esą ortodoksiški vitalistai, betgi yra ir aiškūs antimechanistai, treti ieško pozicijos „anapus mechanizmo ir vitalizmo".

---

[24] O. Lodge'o pažiūros išdėstytos daugely jo veikalų, k. a.; Ether and Reality (yra ir vokiškas vertimas: Der Aether und die Wirklichkeit 1928), Modern Problems, Elementary Mechanics, Electrons, Atoms and Rays, Life and Matter, Continuity ir kituose.

[25] Šiuo klausimu bus nepaprastai aktualus netrukus išeisiantis jau žinomo gamtos filosofo prof. Dr. A. Wenzl'io veikalas „Metaphysik der Physik von heute" (Leipzig, Meiner). Apie šių dienų fizikos pasaulivaizdžio pasikeitimą vykusiai referuojama E. Zimmer'io knygoj „Umsturz im Werbild der Physik" (München 1934). Plg. taippat B. Bavink'o straipsnį „Die Bedeutung der neuen Physik für das Grundproblem der Biologie". Scientia, 1935, 57 t., 28—36 p.

[26] Kosmos 1934, 96 pusl.

Nemechanistai ir įvairių krypčių vitalistai šių dienų biologuose

Šį skyrių pradėsime nuo pažinties su tokiu mokslininku, kuriame yra lyg įkūnytas 20-jo šimtmečio pradžios biologinės minties išsilaisvinimas iš tų varžtų, kuriais buvo gamtos mokslą suvaržęs 19-jo šimtmečio mechanistinis materializmas. Pirmoj vietoj apie jį čia ketiname kalbėti dar ir dėl to, kad greit jau sukaks penkmetis, kai jis išsiskyrė iš gyvųjų tarpo. Tai bus drauge lyg ir jo paminėjimas. Turiu galvoje garsųjį Ciuricho Universiteto nervologą ir smėgenų anatomą Konstantiną Monakov'ą.[27] Jis yra vienas labai nedaugelio tų tikrai didžių tyrinėtojų, kurie, būdami tikrai dideli savo srities specialistai, betgi kurie drauge turi atviras akis ir didžiosioms mokslo bei gyvenimo problemoms, kurie yra „išlaikę kiekvieno mokslo pradžioj glūdintį universalųjį impulsą, ir dėl to įstengia įsigyt tokių pažinimų, kurie turi ir daugiau visuotinos reikšmės" (Muralt).

Didelis specialistas, autorius dalimi epochinės reikšmės darbų iš smegenų anatomijos bei patologijos, Monakovas savo darbais gausingo amžiaus paskutiniame dešimtmety buvo ypatingai susidomėjęs psichopatologinėmis ir psichologinėmis problemomis. Jis pasistatė sau tikslą sukurt tokią biologinę psichologiją, kuri remtųsi patikrintų anatominių bei fiziologinių tyrinėjimų daviniais ir kuri taip pat savy apimtų ir aukščiausias dvasios apraiškas, tokias kaip meną ir religiją. Savo naujoms pažiūroms ir hipotezėms adekvatiškai išreikšti, jis nepabūgdavo ir naujas sąvokas sukurti. Jis grūmėsi su visais aktualais klausimais, gilinosi į dorovės bei

---

[27] Constantin von Monakow (1853.XI.4—1930.X.19) gimė Vologdoje (žiem. Rusijoj) vietos žemvaldžio ir švietimo ministerijos valdininko šeimoj: 4 metų amžiaus netekęs motinos, jau nuo kūdikystės dienų likimo buvo nublokštas į Ciurichą, kame išėjo gimnaziją, universitetą (1877) ir nuo 1885 m. čia iki mirties profesoriavo jo įkurtame ir daugiau kaip šimtmečio ketvirtį (iki 1913) savo lėšomis išlaikytume Smegenų anatomijos institute.. Jo, arti pusantro šimto siekiančiame, darbų skaičiuj svarbiausi, visuotinės ir biofilosofinės reikšmės turį, yra šie veikalai: Gehirnpathologie (Wien 1896 ²1905). — Die Lokalisation im Grosshirn und der Abbau der Funktion durch corticale Herde (Wiesbaden 1914) — Gefühl, Gesittung und Gehirn. Korrespondenzblatt der schweizerischen Aertze 1916. — Versuch einer Biologie der Instinktwelt. Schweizerisches Archiv für Neurologie und Psychiatrie 8 ir 10. — Bleuler'io veikalo „Naturgeschichte der Seele" kritiška recenzija. Ten pat 10. — Die Syneidesis, das biologische Gewissen. Ten pat 20. — Introduction biologique à l'étude de la neurologie et de la psycholopathologie (drauge su R. Morgue) (Paris 1928; vokišką Katzenstein'o vertimą išleido Hippokrates-Verlag). — Recht, Verbrechen und Zurechnungsfähigkeit in biologischer Beleuchtung. Schweiz. Arch. Neur. 22. — Zur Krisis der Psychoanalyse. Ten pat 24. — Wahrheit, Irrtum und Lüge. Ten pat 25. — Psychologie, Biologie und Neurose (Hipterie). Hippokrates 2. Religion und Nervensystem. Schweiz. Arch. Neur. 26. Daugiau žinių apie jį galima rasti M. Tramer'io nekrologe (Münchener Medizinische Wochenschrift 1930, 2072—73 p.) ir M. Waser'io monografijoj „Begegnung am Abend" (1933).

religijos problemas ir atsiremdamas savo įsigytomis žiniomis paskutiniame gale siekė sukurt savo biologinį pasaulivaizdį. Su šiuo Monakovo biologiniu pasaulivaizdžiu tat ir nusprendžiau pirmoj vietoj mano šios apžvalgos skaitytojus supažindinti. Kadangi lietuvių kalba apie tai, rodos, dar niekur nebuvo rašyta, tai tariuosi praversiant ir kiek detaliau su kalbamuoju pasaulivaizdžiu skaitytojus supažindinti.[28]

Organizmų visą psichinį ir fiziologinį gyvenimą, Monakovo manymu, palaiko tam tikros rūšies kūrybinė jėga, kurią jis vadina *horme* (iš graik. *hormao* — judinu; dėl to lietuviškai ją, gal būt, galima būtų pavadinti judikliu). Hormė yra visų instinktų pirmoji motina, ji yra individų ir giminių visos plėtotės variklis; ji yra nuolatos užsideganti ir liepsnojanti gyvybės ugnis. Visą visatą judinančią hormę Monakovas stato lygia greta su Dievu ir dėl to jo Dievo sąvoka turi panteistiško pobūdžio. Iš tos begalinės visatinės hormės atsiskiria individualinės hormės, kurios čia kaip celės, čia kaip instinktai, čia kaip vis labiau sąmoninga valia gyvent ir tobulintis palaiko ir stumia į priekį organinį gyvenimą ir visą žmonių kulturą

Monakovui aišku, kad savąja hormės sąvoka jis susprogdina grynai deskriptivinės gamtos mokslo ribas ir įveda „metafizinę" sąvoką. Bet jis pabrėžia neturįs metafizikai tos baimės, kuria sergą šių dienų biologų daugumas, jam rūpį tiktai apimt vienu, kad ir hipotetiniu, principu visą stebėtų faktų gausybę. Tai niekis, kad negalima nieko pasakyt apie hormės prigimtį; juk ir fizika nemoka nieko tikra pasakyt apie elektros esmę. Monakovo hormė turi savy tam tikro animizmo; bet suponuoti hormės psichinę prigimtį jam esą simpatingiau, kaip imti ją grubiai materialistiškai. Esminį punktą sudarąs aktivus ir kūrybiškas hormės charakteris.

Kad hormės ypatingai svarbų vadovaujantį vaidmenį charakterizuotų, Monakovas pasiūlo dar kitą naują sąvoką — *syneidesis.* Syneidesis esanti lyg biologinė sąžinė. Syneidesis — galima suprasti kaip hormės organizacijos laipsnis — yra tokia instancija, kuri visais galimais regulativiniais ir kompensatoriniais impulsais visuomet priverčia organizmą taip plėtotis ir taip gyventi pagal tą vitalinį gyvybės planą, kurį jam yra nubrėžusi hormė. Yra žinoma, kad daugeliui gyvųjų būtybių pavyksta išsigydint jų pirminio daigo (blastulos) gautus sunkius sužalojimus, taip jog, kad ir svarbus celės elementai esti sužalojami, vis dėlto išauga tobulas organizmas. Tai čia, Monakovo įsitikinimu, pasirodąs regulativinis principas, kurį jis ir vadina syneidesim. Žmoguje ta pat syneidesis pasireiškianti ir nule-

---

[28] Šį darbą man palengvina A. von Muralt savo straipsniu „C. von Monakows biologisches Weltbild" žurnale „Die Naturwissenschaften" 20 (1932), 727—732 p., kuris čia ir reziumuojamas.

mianti jo gyvenimo konfliktuose ir, pav., priverčia jaunuolį nutraukt erotinius ryšius, kurie galėtų suardyti jo tolimesnį gyvenimą.

Monakovas kalba apie celių valstybės fiziologinę—biologinę teisės tvarką, kurioj kiekvienam organui, netgi kiekvienai celei yra nužymėti aiškiai formuluoti uždaviniai (pareigos); tie uždaviniai negali būt pažeidžiami, tos kompetencijos negali būt peržengiamos, nepakenkiant viso organizmo gerovei. Kai fiziologinė ar psichinė plėtotė ima eiti netikru keliu, syneidesis duoda signalą grįžt atgal, taisytis, atstatyt harmonišką funkcijų tvarką.

Toksai gyvenimo būdas, kuriame palaikoma syneidesies įsakyta harmoninga funkcijų tvarka ir kuris derinasi į aukščiausius gyvenmo tikslus, laiduoja žmogui ne tik psichinę pusiausvirą, bet didumoj ir kūno gerovę. Sveikata nėra toks gėris, kurs, kartą gautas, yra turimas amžinai, bet ji, taip pasakant, turi būt kasdien uždirbama darbu pagal mūsų talentus ir jėgas, pelnoma atliekant mūsų pareigas atžvilgiu į socialines bei auklėjamąsias vertybes, įgyjama religiniu susikaupimu ir pirmiausia atmetant mūsų liguistos gadynės begalę žalingų sugestivinių įtakų.

Nepaperkamos syneidesies nepaklausymas baudžiamas sunkiomis bausmėmis. Pagirios, bodėjimasis, įgrisimas, atsirandantieji žmoguje po bet kurio, gilesnius biologinius interesus pažeidžiančio, eksceso tėra švelniausi simptomai, kuriais buvusi laikinai nustumta syneidesis vėl bando atsistatyti. Sunkesni nusidėjimai jos impulsams sukelia depresijas, neurozes ir tūlais atvejais netgi aiškias psichozes. Beveik visi arivistai, karjeristai, kolektivo ir ainių išdavikai tampa neurozės, evantualiai psichozės aukos. Tai toks syneidesies atsakymas! Netgi kriminaliniuose nusikaltėliuose Monakovas konstatuoja bent kiek biologinės sąžinės (syneidesies).

Betgi sunkiausių gyvenimo konfliktų, tikrų tragedijų iškyla tais atvejais, kuomet syneidesis pastato žmogų į priešingybę su jo gadynės ir jo grupės moralinėmis pažiūromis. Naujų kelių ieškotojui, revolucionieriui gera prasme, šioks konfliktas virsta svarbiausiu jo gyvenimo turiniu. Šioki žmonės, Monakovo manymu, yra ne kas kita, kaip įrankiai, kuriais hormė gyvendina naują, dėl bet kurių priežasčių tapusią būtiną, žmonijoj naują orientaciją.

Palietęs seną ginčą dėl žmogaus valios laisvės, Monakovas aiškiai nepasisako už filosofinį indeterminizmą. Bet jis polemizuoja ir su nervologų tradiciniu determinizmu; juk ir materialistinės orientacijos psichiatras praktikoj, kasdienos santykiuose suponuojąs, kad bent kiek turi laisvos valios ir jis pats ir jam žalos darąs piktadarys.

Labai reikšmingas Monakovo pasisakymas kai dėl religijos. Šiuo klausimu jis Šveicarijos nervologų organe, jo paties įkurtame ir redaguotame, yra parašęs straipsnį neįprastai skambančia antrašte: „Religija ir ner-

vų sistema". Religijos šaknys, Monakovo įsitikinimu, yra ne ten, kur jas esant dažnai tvirtinama: ne jausmuose ir ne mintyse apie likimo netikrumą, ne ieškojime apsaugot ir garantuot savo asmenį bei savo artimuosius, ir ne pastangose pasiekti galybės ir turėt pasisekimo. Šias tūlų materialistų ir bolševikų atstovaujamas nuomones Monakovas atmeta kaip nemoksliškas. Jo įsitikinimu, religinį gyvenimą žmoguje palaiko žmoguj giliai šaknis įleidusios pastangos siekt begalybės (giminės nemarumas, amžinasis gyvenimas) ir pastangos jungtis su visata, su Kosmu, iš kurio mes esame išėję ir į kurį mes grįšime.

Dėl religijos santykių su mokslu, tai, Monakovo manymu, religija nesanti nei mokslo apoteozė, nei senai atgyvenęs tik istoriją interesuojąs dalykas, bet, kaip sako E. Boutroux,[29] ją reikia laikyt esant tokį dalyką, kurio reikšmė ateity vis eis didyn ir individualiniu ir socialiniu atžvilgiu. Boutroux religijoj randa tas didžiausias jėgas, kurios judina pasaulio eigą; šitokia pažiūra dalimi sutampa ir su Monakovo biologiniais svarstymais, įtraukiant čion syneidesį. Religinio instinkto užleidimas, kaip tai šiais laikais beveik reikalaujama, turįs labai žalingų padarinių sielos sveikatai. Nuostabu, kad šito nepastebi tūlas nervų gydytojas, pav., Freud'as. Nusigręžimas nuo religijos — pradėjus nuo paprastos konfesijos ir iki asmeninės, rimtai palaikomos pasauližiūros — sukeliąs ne tik sielos tuštumą, — kurį paskui kultūržmogis stengiasi nuslopint lėkštais, vis didinamais momento smagumais, — bet dažnai tatai esti priežastis sumenkėti doriniu atžvilgiu (syneidesies jėgos sumenkėjimas); ir kai dar čion, paprastai, prisideda seksualinio gyvenimo klaidžiojimai — o jų retai išvengiama — tai ir nueinama į neurozę. Kai lėkštasis materializmas savo sekėjams suardė sugebėjimą vertinti tai, kas yra gerbtina šventa, neištiriama, tyra, skaistu, tai šitai turi pragaištingų padarinių, kada ateina gyvenimo katastrofos; tikintysis tokiais atvejais atsities gavęs jėgos iš religijos.

Apie santykius religijos su mokslu Monakovas taip pat pareiškia vertingų minčių, kai jis drąsiai į biologiją įveda ir vertybės sąvokos. Reikią atsisakyt nuo grynai mechaniško svarstymo būdo, reikią pamest dekartišką galvojimą biologijoje. „Gana, mes nutraukiame ryšius su visomis senomis tradicijomis" — pareiškia jis revoliucionieriškai. Tiktai, kad daugelio gamtininkų vertybės sąvokų baimė yra padiktuota nemoksliškų motivų, ji kyla iš materialinio šališkumo; juk kiekviena mokslinė psichologija grynai empiriškai konstatuoja, kad vertybės sąvokos vaidina milžinišką vaidmenį žmonių gyvenime.

---

[29] Apie prancuzų filosofą Emilį Boutroux plačiau rašyta šio žurnalo 1923 m., 156—164 psl.

Monakovas vadina tiesiog tragizmu, kad tai, kas žmoguje yra tauriausia ir kilniausia, būtent, neišdildomas veržimasis susisiekt su begalybe, atmint pasaulio mįsles ir einant toliau, kiek siekia sava giminė ir tauta, lygint kelius visai žmonijai, — kad šioks veržimasis nebetenka savo pirminės jėgos taja proporcija, kurios varomi mes, tikslaus tyrinėjimo keliu, surandame tvirtus gamtos dėsnius ir padidiname šioj srity mūsų žinias. Kai šiuo būdu mes patenkiname savąjį troškimą žinot ir stipriname mūsiškį logišką aštrumą, nukreiptą daugiau į fizikinius - cheminius vyksmus, mes silpniname ir apšlubiname mumyse tą elementarinę sielos skatinamąją jėgą, kuri kėlė mus į visybę, o taip pat drauge ir mūsų mokslinėms pastangoms davė sparnus. O to padarinys moksle tas, kad mes paliekame prikibę prie atskirų faktų bei dėsnių ir ateiname į negyvus taškus. Kiekvieno medžio šakos, šakelės ir žiedai turės nuskursti, jei bus pakertamas jų gyvybinis ryšys su kamienu ir su šaknimis. Tatai ypač turi reikšmės, jei atsitinka sutrikimų tarp grynai mokslinio pažinimo ir žmogaus gyvenimo tikslų, dorovės. Dėl to ir mokslininkui reikia kartas nuo karto nusileist iš savo mokslinių aukštybių ir pasižvalgyt po pasaulio visumą ir atkreipt dėmesį į gyvenimo tikslus. Tai bus apsauga nuo įklimpimo į vienašališkumą.

Mokslinis darbas negalįs apsiriboti tik proto (ratio) įrankiu. Visos rūpestingai surinktų faktų eilės turi spragų, kurios, jei nesti papildomos grynai subjektiviniais geidimais, šaukiasi tikrai sintetiškos pažinimo formos, kuri mums duota intuicijoj. „Racionalizmas, Monakovo įsitikinimu, niekuomet negalįs būti mokslinio tyrinėjimo pagrindas. Apie tikėjimą Monakovas dar sako, kad jis esąs pirminė forma sintetinių vyksmų mūsų sieloj, kad jis negalįs būti išrautas nė tiksliausio mokslo atstovui.

Kuris tat yra Monakovo biologinio pasaulivaizdžio ryškusis pažymys? Nagi tas, kas jame galutinai nusigręžiama nuo mechanistinės - materialistinės galvosenos, kuri iki šiol gamtininkui buvo laikoma esanti kaip savaime suprantama. Jei pirmiau biologai kuomet leisdavosi į teorinius pasvarstymus, tai jų pastangos būdavo dedamos tik tam, kad gyvybės reiškinius suprastų ir juos „išaiškintų“ žinomais cheminio - fizikinio pasaulio dėsniais. Darvinizmas, kaip žinoma, mėgino gyvųjų esybių kilimą aukštyn išaiškinti grynai mechaniškai gyvenimo kovoj atsitiktinai atsiradusių tobulesnių atmainų atrankos principu. Šiaja kryptimi einant tolyn stengtasi dažnai gana savotiškomis hipotezėmis užgrįst dar likusią spragą tarp paprasčiausios gyvos būtybės ir anorganinio pasaulio. Net sąmonė, ta būtinoji visokio mokslo supozicija, buvo „išaiškinama.‘ Buvo sakoma, kad organinė substancija turėjusi atmintį, o toj atminty buvę pirminės sąmonės. Iš čia tat atmintis pamažu ir išriedėjusi. — Betgi aišku, kad čia buvo piktam naudojama, šiaip labai vertinga, evolucijos mintis; problemos sunkenybės čia vis buvo nukišamos tolyn atgal į kokią hipotetinę pirminę celę,

kurioj taryta esant jau viso to, kas nuostabaus paskui jau pasireiškia aikštėj; bet tuomet ir celė pasidaro ne mažiau mislinga, kaip išaugusių funkcijų stadija. Šitokiu apsigavimo keliu, kaip savaime suprantamu, ėjo ištisos gamtininkų kartos. Monakovas iš šio kelio sąmoningai išsuka. Jis rašo: „Visa, kas išaugo, yra savo pradžioj vientisa — bent taip atrodo“ (Alles Werdende ist in seinen Uranfängen einfach — wenigstens scheinbar). Tame „wenigstens scheinbar“ yra visas pasaulis. Niekas geriau už Monakovą nemokėjo taip vaisingai panaudot evolucijos istorinio požvilgio. Bet jis nedaro beviltško bandymo iš evolucijos principo išspręsti gyvenimo mįslę.

Kurioj tat vietoj stovi Monakovas, žiūrimas mechanistų ir vitalistų ginčo požvilgiu? Jo hormės ir iš jos vestos syneidesies koncepcija neabejotinai stato jį arti Bergson‘o ir vitalistų. Hormė yra aiškiai gimininga su Bergsono „gyvybiniu polėkiu“ (élan vital). Tačiau patsai Monakovas nenori save laikyti tokiu vitalistu kaip Driesch‘as. Driesch‘o entelechija jam atrodo skrajojanti per daug aukštai, ji neturinti jokios vietinės ats. morfologinės reprezentacijos; o hormė tatai turinti. Hormė savarankiškai negzistuojanti šalia organinės substancijos; tik mintimi ji galinti būti nuo jos atskirta; ir psichė su soma Monakovui yra tik to paties dalyko įvairūs reiškimosi būdai.

Ar taip hormę surišus su organine substancija esama kokio esmingo skirtumo nuo visų kitų vitalizmo formų? Rodosi, kad vargiai. Bet to klausimo čia nediskutuosime. Čia svarbu tik įsidėmėti, kad Monakovas gyvybę ima kaip dinaminio, kūrybinio, irreduktibilinio principo išveiklą. Esminga taip pat ir tai, kad Monakovas gyvųjų būtybių tobulėjimą aiškina ne viršinėmis aplinkybėmis burtininkiškos vertės „prisitaikymo“ pagalba. Berods, jis visai įvertina milžinišką fiziologinę ir psichologinę aplinkos (milieu) reikšmę, ypač jauniems žmonėms, bet, pirmoj eilėj psichinę gyvatą, jis aiškina kūrybiniu hormės veržimusi; aplinkos įtakos tą veržimąsi tik pažadina, apšlubina arba nukreipia į klaidingas vėžes.

Kūrybiško žmogaus gyvybiniu supratimu paremta ir Monakovo biologinės sąžinės, syneidesies, teorija. Sąžinei jis suteikia organinę atramą, bet nepanaikina ir jos autonominio charakterio. Šiuo atžvilgiu Monakovas skiriasi nuo daugelio psichiatrų ir ypač nuo Freud‘o, pasak kurio moralinė sąžinė tėra grimzlės visų tų draudimų, įsakymų ir vertės sprendimų, kokių mes gauname gyvenimo eigoj iš visokių autoritetų; taigi, ji esanti be vilties heteronominė instancija. Ir Monakovas žino, ko ir kiek aplinka prideda sąžinės formuotei, bet ji jam savo esmėj palieka autochtoniškas elementas, individualios syneidesies nepaperkamas balsas, kuri kai kuomet pasipriešina visoms viršinėms įtakoms.

Toki tai keletas bruožų iš Monakovo biologinio pasaulivaizdžio. Jo

šis pasaulivaizdis toli gražu nėra teistiškas; jis, kaip sakėme, yra panteistiškas. Bet užtat to pasaulėvaizdžio kūrėjas yra ypač tipingas atstovas tuose šių dienų biologuose ir biofilosofuose, kurie griežtai nusigręžia nuo mechanistinio materializmo, kurie atmeta perdėtą racionalizmą, kurie griauja dirbtinai parioglintas užtvaras tarp mokslinio ir religinio nusistatymų.

*
* *

Tolimesnę mūsų apžvalgą pradėsime nuo tų vitalistų ir antimechanistų, kurie toki esą pasisakė jau mūsų pernai metais nagrinėtoj R i g n a n o, žurnalo „Scientia" redaktoriaus, anketoj. Kadangi šioj anketoj dalyvavo ir D r i e s c h'a s, kuris teisingai laikomas neovitalizmo tėvu, tai nuo jo ir pradėsime.

Trumpo straipsnio rėmuose[30] jo autorius tegalėjo tik labai trumpai savo pažiūras pareikšti ir jas motivuoti. Bet jų pakanka su Driesch'o pagrindiniais nusistatymais susipažinti. Berods, „Logo" skaitytojams Driesch'o pagrindinės pažiūros, jau ir nuo pirmiau yra bent kiek pažįstamos iš to, kas buvo pirmiau apie jas rašyta.[31] Tat šiaja proga atsiminsime jų tik pačią esmę.

Kas yra vitalizmas Driesch'o apibrėžimu? „Vitalizmu vadinama gyvybinių procesų autonomijos mokslas, t. y. mokslas, pagal kurį gyvuose organizmuose vykstą procesai nėra fizikinių ir cheminių, t. y. paskutiniame gale mechanikinių vyksmų kombinacijos rezultatas", — pareiškia jis savo straipsnio pradžioj.[32] Ir čia pat pamatuotai priduria, kad pačios mechanybės koncepcija šiandien yra virtusi mokslinių diskusijų objektu ir kad šių dienų fizikų daugumas mano, nesant galima nė visus fizinius ir cheminius procesus išaiškint tais elementariniais reiškiniais, kurie pasiduoda Newton'o (formuluotos mechanikos) principams.[33] Ši, prieš 10 metų išreikšta, Driesch'o mintis šiandien turi dar daugiau racijos, kadangi paskutiny-

---

[30] H a n s D r i e s c h, (Laipzig, Universität, Philosophisches Institut), Le vitalisme. Scientia, 1924, 36 t., 13—22 p.

[31] Driesch'o nuomonių persilaužimo eigą jo paties žodžiais sekdamas aš atpasakojau 1928 m. „Logo", 171 pusll ir toliau. Jo „Organybės filosofijos" analizį yra patiekęs H. A n d r ė, Logos 1930, 104—117. Jo pažiūrų pati kvintesencija, berods, dar pertraumpai, jau aukščiau išreikšta ir šiame straipsny (Logos, 1933, 96 p.).

[32] „On designe par le nom de *vitalisme* la docrine de l'autonomie des processus vitaux, c'est-à-dire la doctrine selon laquelle les processus qui ont lieu dans les organismes vivants ne sont pas le résultat ni la combinaison des processus physiques et chimiques, c'est-à-dire, en dernière analyse, mécaniques" (13 p.).

[33] „Le concept de la *mécanique* elle-même est actuellement un objet de controverse scientifique; la plupart des physiciens sont d'avis aujourd'hui qu'il n'est pas possible de résoudre tous les processus physiques et chimiques en phénomènes élémentaires soumis aux principes de Newton" (t. p.).

šis dešimtmetis kalbamoj diskusijų srity iškėlė dar daugiau naujų dalykų.[34]

Bet šios kontroversos galima nepaisyti, kadangi kai „vitalizmas“ statomas prieš „mechanizmą“, tai pasakymai „mechaniškas“, „mechanizmas“ ir panašūs imami labai plačia, grynai logikos prasme. Kuriame viename daikte ar koordinuotų daiktų draugėj, trumpai sakant, kurioj materialinėj sistemoj vykstą procesai mums bus *mechaniniai,* kai tuose procesuose vykstą reiškiniai galės būt be liekanos išaiškinti atsirėmus tomis žiniomis, kurių turime apie sistemos individualinių materialinių elementų pozicijas, judėjimo greičius ir jėgas, „jėgą“ imant bendraja prasme, kaip judėjimo priežastį, arba dar bendresne prasme, kaip vietos keitimo priežastį. — Po šių pastabų Driesch'as eina įrodinėt, kas tos materialinės sistemos, kurias ms vadiname gyvais organizmais, nėra mechaninės sistemos.

Kai kuriuose savo veikaluose Driesch'as sako jau įrodęs, kad gamtinės nemechaninės priežastys yra galimos logikos atžvilgiu. Nemechaninio priežastingumo schemą pirmasis buvo sugalvojęs D e s c a r t e s, kuris jos buvo reikalingas sielos ir kūno santykiams nustatyti. Descartes'o hipotezę buvo priėmęs savo veikaluose E. v. H a r t m a n n'a s.[35] Šioj klausimų srity esama ir dar dvejeto teorijų. Bet čia gana tik parodyt, kad yra galima deterministiniu būdu vaizdintis nemechanybės santykį su mechanybe. Čia atsimintina, kad visai galima suvokti nemechaninių veiksnių pasireiškimą mechaniniame pasauly, nepažeidžiant energijos tvarumo principo. Galop kyla klausimas: Ar tikrovėj esti naturalinio nemechaniško priežastingumo?

Tokiam priežastingumui realiai išmėgint yra būtina parodyt, kad kai kurios naturalaus kitėjimo formos absoliučiai negalimos išspręst mechaniškai. Kitaip tariant, reiktų parodyt, kad sakyti kitėjimai eina būtinai iš tokio priežastinio pagrindo, kuris prieštarauja mechaninei koncepcijai. Ogi tuose reiškiniuose, kurie vyksta *gyvuose organizmuose,* Driesch'o įsitikinimu, kaip tik ir esą tokių kitėjimų, kurie visiškai paremią (réalisent sans résidu) hipotezes apie naturalinius nemechaninius procesus. Fiziologija, paimta siaura prasme, ir Driesch'o manymu, negalinti suteikti „įrodymo“ („netiesioginiu“, aukščiau minėtu būdu) gyvybę esant autonomišką, kad ir čia taip pat esti gausiai adaptacijų, rodančių autonomiškumo dėsnius. Bet viskas kitaip pasirodo paėmus analizuot morfogenijos fiziologiją (arba vad. organizmo raidos mechaniką, Entwicklungsmechanik, Pr. D.), kaip ją pradėjo studijuot apie 1888 m., pirmiausia W. R o u x. Tuomet mes atsistojame prieš šiuos faktus:

---

[34] Žiūr., kad ir A. P u o d ž i ū k y n o straipsnį „Priežastingumas ir valios laisvė šių dienų fizikos požvilgiu“ ir straipsnio gale pridėtą literaturos žiupsnį „Logo“ 1933 m. 1—24 pusl., o taip pat ir P. S l a v ė n o straipsnį „Būtinybė ir valia gamtos dėsniuose“. Logos, 89—112 p.

[35] Apie E. v. H a r t m a n n'o santykius su naująja biologija žiūr. L. von B e r t a l a n f f y, Eduard von Hartmann und die moderne Biologie. Archiv für Geschichte der Philosophie undSoziologie. N. F. 31 Bd. 1928, 153—170 p.

Gyvulių plėtojimasis, kaip žinoma, prasideda tuo procesu, kuris vadinamas (apvaisinto) kiaušinio *segmentacija;* šis procesas reiškiasi tuo būdu, kad kiaušinio celė skaidosi maždaug 10 kartų, t. y. pagamina 2^{10}, arba imant apskritą skaičių, 1000 tos pačios rūšies celių. O yra galima parodyt, kad dvi pirmosios ir taip pat keturios pirmosios segmentacijos celės, ir būdamos nuo vienos kitų atskirtos, kiekviena išaugina *sveiką* (visą, pilną) organizmą, tiktai mažesnių dimensijų; taip pat iš dviejų ar trijų kvadricelularinės (keturcelės) stadijos celių, paėmus jas draugėj, gaunamas pilnas *sveikas* organizmas, t. y. organizavimas be bet kurių defektų. Ir net iš vėlesnių segmentacijos stadijų isoluotos celės, kuomet kiekviena celė reprezentuoja jau tik $^1/_8$, $^1/_{16}$, $^1/_{32}$-ją kiaušinio dalį, išaugindavo taip pats veikus organizmus, o ne kokius tik jų fragmentus. Taip pat galima parodyt, kad ir tam tikrais būdais iškraipant segmentacinės stadijos celių branduolius ar net ir pačių celių poziciją plėtotei nepakenkiama. O jei du kiaušiiu sujungt draugėn, tai ir tuomet gaunamas *vienas* organizmas, bet didesnio pavidalo.

Bet reikšmingiausias tai šioks eksperimentas: maždaug iš 1000 celių sudarytą embrioną, baigusį savo segmentacijos procesą, perpjauk kaip nori, t. y. atimk jam kiek nori ir kokių nori elementų, ir vistiek iš likučio išaugs *sveikas* organizmas.

Visa tai pirmiausia rodo, kad tam tikrus organus išauginančios jėgos nėra preformuotos tam tikrose celėse, kaip tatai vaizdinosi Weismann'as. Bet tatai rodo ir dar daugiau: iš 1000 celių susidaręs embrionas yra aiškiai „ekvipotencijalus“, t. y., kad kiekviena jo celių gali, pagal reikalą, išgamint vieną kurį visam organizmui būtinų daiktų („organų“); bet tos iš 1000 celių, kurios vistiek kokiuo eksperimentu esti *laisvai* paliekamos šalia vienos kitų, visuomet dirba draugėj „harmoningu“ būdu. Todėl kiekvieną produktą, panašų į mūsiškį embrioną iš 1000 celių, galima vadinti *harmoningai ekvipotencine sistema.* Tokių sistemų esti visur gyvulių pasauly; jos vaidina vaidmenį ir regeneracijoj.

Dabar klausimas: Ar harmoninga ekvipotencinė sistema gali savy turėt *préformuoto mechanizmo,* kurio kitėjimai būtų morfogenijos priežastis? *Ne.* Nes kiekvienas „mechanizmas“, konstruotas trimis erdvės dimensijomis, nepalieka „tas pats“, kai jam atimamos bet kurios dalys ar kai bet kuriuo laisvu būdu jos sukeičiamos. Taigi, embriono auginamasis pagrindas *nėra* mechanizmas.

Tai toks yra pirmasis vitalizmo įrodymas, kurį detališkai Driesch'as išdėstė savo didžiausiame veikale „Organybės filosofija“, kurio iki šiol yra išėję keturi vis naujinami leidimai.[36]

---

[36] Philosophie des Organischen. Von Hans Driesch, Leipzig, Vierte, gekürzte und teilweise umgearbeitete Auflage. 1928, Verlag von Quelle & Meyer in Leipzig, XV+402 pusl. did 8°. Šis Driesch'o veikalas naujuose leidimuose buvo

Antrojo gyvųjų būtybių autonomijos įrodymo, remiamo kai kuriais paveldėjimo faktais, Driesch'as šiame straipsny neliečia. Trečiąjį įrodymą jis ima iš kitos srities kaip du pirmuoju, būtent, iš žmogaus *veiksmų*, imant žmogų kaip grynai naturalinį fenomeną, taigi, jo neinterpretuojant psichologiškai. Šioj srity esą galima parodyt, kad toki reiškiniai, kurie psichologijos terminuose vadinami „atmintis" ir „protas" visiškai nesiduoda išaiškinami mechaniškai. Kad žmogaus veikimas, imamas grynai fizikiškai, nėra mechaninė sistema, šis faktas palaidojo ir vadinamą psichofizinio, arba teisingiau pasakant, psichomechaninio paralelizmo teoriją, tvirtinančią, kad kiekvienai psichinei būklei arba kekvienam psichiniam reiškiniui atitinka mechaninė būklė arba mechaninis reiškinys, einąs su juo paraleliai (lygia greta), vadinasi, kad, paskutiniame gale psichinė gyvybė ir smegenų mechanika yra vienas tas pats dalykas (*una eademque res, sed duobus modis expressa,* pasak Spinozos). Kalbamasis paralėlizmas ir biologinis mechanizmas galimi atmesti dar ir kitais būdais.

Paėmus faktą, kad kai kurių gyvybinių reiškinių priežastinis pagrindas negali būt joks, koks jis bebūtų, mechanizmas, tenka padaryt išvada, kad čia turi būt *nemechaninių veiksnių* (agents). Šiuos veiksnius Driesch'as tat ir pavadino aristoteliniu *entelechijos* terminu, gerai žinodamas, kad jie neatitiko tiksliai tą sąvoką, kurią reiškė Aristotelio *entelecheia*[37]; kiek tie veiksniai (agencijos) liečia gyvųjų būtybių veiksmus, Driesch'as juos vadina *psichoidais*. Terminai „siela", arba „psichė", bent pradžioj nevartotini, kadangi čia kalbama apie *gamtinę* (naturalinę) teoriją, o „gamta" (nature) ir „siela", logikos žvilgsniu, yra skirtingos sritys. Imant metafiziškai, turima teisės pasakyt, kad paskutiniame gale „psichoidas" ir „psichė" yra tas pats dalykas, kuris subjekto yra turimas gyvybės patyrime, o kaip objektas — kūno judėjimo dėsniuose; šiaja prasme taigi taip pat galima pripažint „psichofizinis" paralelizmas, bet jis nėra mums „psichomechaninis", o — atsiprašau dėl neaiškaus išsireiškimo — „psichopsichoidinis".

Taigi, Driesch'as įsitikinęs, kad patirimas patvirtina vitalinio priežastingumo buvimą, ir kad tokio priežastingumo santykiavimas su medžiagos mechaniniu priežastingumu gali būti suprantamas įvairiais pavidalais. O iš čia jau yra atviras kelias į vitalizmą. Keliui išlyginti, Driesch'as dar pašalina iš kelio dvi galvojimo klaidas, dažnai klaidinančias gamtininkus ir kliudančias jiems priimt vitalizmą.

---

trumpinamas todėl, kad iš jo buvo išimama visa tai, kas buvo dėstoma tuo tarpu išėjusiuose kituose autoriaus filosofiniuose veikaluose. Bet turinys, liečiąs tikrąjį veikalo objektą, kiekvienam naujam leidime buvo vis turtinamas. H. Andrė's šios knygos analizis (žiūr. 31 past.) buvo darytas pagal 1920 m. leidimą (antrąjį vokiečių ir trečiąjį nuo pradžios, jei įskaityt pirmąjį leidimą, išėjuį anglų kalba 1908 m.).

[37] *Entelecheia = ho echei to telos en heauto* = kažkas turįs tikslą pačiame savy. Entelechijos sąvoką jau prieš Drieschą vartojo 19-jo šimtmečio fiziologų Nestorius Eduardas Pflüger'is (1829—1910) (Žiūr. Logos 1933, 98 p.).

Viena tų klaidų, tai manymas, kad visi gamtos reiškiniai jau būtinai yra mechaniški. Tai iš Kanto einanti ir neokantistų tarpe paplitusi klaida. Tuo tarpu ji tėra tik dogma, nieku būdu neinanti iš priežastingumo koncepcijos.

Antroji klaida eina iš to, kad suplakamos *materialybės* ir *mechanybės* sąvokos. Kad gyvas organizmas yra materialinė sistema, kuri kiekvieną savo egzistencijos momentą gali būt būdinama fiziko-chminės sistemos vardu, to Driesch'as sako niekuomet neneigęs. Atvirkščiai, jis visuomet ypač rėmęsis ideja, kad gyvybė *taip pat* priklauso ir medžiagos imanentinių dėsnių. Tiktai gyvybė šių dėsnių nepriklauso *išimtinai* (exclusivement). Kai dėl entelechijos intervencijos į medžiagines operacijas,tai Driesch'as ją *nelaiko* esant *visagalią*.

Daugeliui vitalizmas atrodo nepriimtinas dar ir dėl to, kad jie vitalizmą painioja su *indeterminizmu*. Tiesa, yra tokių vitalistinių doktrinų, kurios tuo pačiu metu remiasi gyvųjų būtybių absoliučios indeterminacijos postulatu. Įžymiausias tokios indeterminacijos gynėjas tai prancuzų filosofas H. Bergson'as. Driesch'as „laisvės" klausimą paliekąs *atvirą;* jis iš vitalizmo, kaip iš *logikos* doktrinos, netgi reikalavęs, kad *visi* gamtiniai reiškiniai būtų palenkti determinizmo nustatytiems dėsniams; metafizikos atžvilgiu šią tezę *gal būt* reikėtų atmest. Driesch'as sako taip pat skelbęs galimumą nusakyt iš anksto vyksmus, vykstančius gyvose būtybėse, bent idealia prasme, t. y., pav., žinant medžiaginę kiaušinio konstituciją ir *kiaušinį „valdančią" entelechiją*. Praktikoj tokio galimumo, žinoma, nėra, kadangi niekas negali žinot entelechijos pirmiau, kaip ji bus pasireiškusi, savo veikimu atatinkamoj substancijoj, ir kadangi vieos medžiaginės „konstelacijos" *nesudaro visų* būtinų „sąlygų" gyvybiniams procesams vykti.

Daugelis nemėgstą vitalizmo, kad jis vartojąs *teleologijos* ir net *galinės priežasties* (cause finale) sąvokas. Driesch'as už jas galvos neguldąs. Toki terminai esą reikalingi psichologijoj. O vitalizmas, kaip mokslas, tai yra kaip logikos dalis, yra *naturalinė* doktrina. Teleologijos ir jai giminingąs sąvokas jis beveliją sieti su *visybės* (Ganzheit, totalité) sąvoka. Betgi visybės teorija, paimta kaip tokia, dar nesąs vitalizmas.

Savo straipsnio pabaigoj Driesch'as dar nurodo į dvi problemas, artimai susijusias su vitalizmu siaura prasme: psichologinę ir, jei norima, metafizikinę problemą. Kiaušinio segmentacijoj celes dirbtinai atskiriant nuo vienas kitų, galima pasiekti, kad iš vieno kiaušinio gali išaugti du ar net keturi sveiki organizmai, o iš dviejų kaušinių galima išaugint tik vienas organizmas. Tai kas tuomet darosi su „sielomis"? Ar jos taip pat „skirstosi"? Ar jos taip pat „susilieja"? Ar visoms gyvoms būtybėms tėra viena entelechija, ar yra daug entelechijų? Šitoki klausimai nėra visai bergždi, kadangi psichologija, o dar daugiau psichiatrija žino asmenybės susidvily-

pinimo atvejų (tokius reiškinius studijavo A z a m, J a n e t, B i n e t, P r i n c e), deliai ko net yra sukurti toki terminai, kaip sąsąmonis (co-conscience), antsąmonis (superconscience) ir pasąmonis (subconscience). Bet plačiau į šią tritį leistis čia netenka.

Tiek taremės reikiant paimt iš Driesch'o anketinio strapsnio.[38] Dabar žiūrėkime jo šalininkų ir priešininkų, t. y. dryšiškos ir nedryšiškos krypties vitalistų toj pačioj Rignano anketoj.

Kaip Driesch'o šalininkas pasireiškia vienas pirmųjų sakytos anketos dalyvių, savo nuomonę atsiuntęs jau pirmaisiais anketos metais, Londono prof. M a c B r i d e.[39] Jis kovoja su tuo mechanizmu, kuriam atstovauja W e i s m a n n'a s savo teorija, sugalvota paveldėjimo reiškiniams išaiškint. To neodarvinisto manymu, daigo (embriono) plasmos veisimosi celėse jau glūdi visas būsimasis organizmas, visas gyvulys; jis čia yra mikroskopiško pavidalo; padidintas jis atrodytų kaip išaugęs gyvulys. Embrionui augant, skaidymosi procesu įvairios jo dalelės atsiskiriančios ir, savo celėse turėdamos specifinių jėgų, jos diferencijuoja įvairius audinius ir organus. Visą organizmo strukturą, taigi, aprūpinančios tik pačios celės. Tokia yra Weismann'o vadinamoji preformistinė teorija.

Ši teorija buvo sukėlusi daug ginčų. Ir M a c B r i d e sumini prieš ją įvairių faktų, tarp kitų ir Driesch'o eksperimentų iškeltus faktus, jog iš besiskaidančio kiaušinio bet kuri dalis sugeba išaugint visą organizmą. Ir regeneracijos reiškiniai kalbą prieš Weismann'o teoriją. Rezervinius determinantus, kuriuos anas suponuoja kalbamiems reiškiniams išaiškinti, Mac Bride'as atmeta. Argi tai bet kurio gyvulio akies rainutės rezerviniai determinantai vėl atstato akies lęšį, kai jis esti atimamas? Betgi lęšis naturalioj plėtotėj juk išauga iš kitokio audinio. Dar prisideda ir tai, kad ir oda, kurion įstatoma besiplėtojanti akis, pradeda formuoti lęšį. Argi tat— klausia Mac Bride — ir oda turi paslėpusi tų rezervinių determinantų, kurie čia ramiai glūdėjo laukdami iki 20-jo šimtmečio biologas juos aptiko?

Dėl to ir Mac Bride, kaip ir Driesch'as, organybės vyksmams išeiškinti postuluoja entelechiją, kuria tenka imti tikėjimu. Savo teorijos patvirtinimu jis dar laiko ir negalimumą gyvybės vyksmų, kad ir smulkiausių gyvulėlių, išaiškint fizikiniu ir cheminiu būdu. Jis dar sumini tą teoriją, kurią sugalvojo mechanistai amebų pseudopodų (netikrų kojyčių) kilimui išaiškint ir parodo, kad ji neatitinka stebėtiems faktams. Tačiau supranta-

---

[38] Plačiau apie Driesch'o argumentus vitalizmui remti galima rasti K. S a p p e r'i o straipsny: Hans Drieschs Beweise für die Autonomie des Lebens. Archiv f. Gesch. d. Philos. u. Soziol. Nr. F. 30 t. 1925, 226—236 p. ir 31 t. 1928, 18—33 p.

[39] E. W. M a c B r i d e (Karališkoji Kolegija Mokslui ir Technikai Londone), Vitalisme. Scientia 1922, 32 t., 13 pusl. irtoliau. Dėliai jau minėtos (Logos 1933, 112 pusl. 139 past.) priežasties MacBride'o straipsnio turinį atpasakoju tik iš antrų rankų (sekdamas van der Bom'ą).

ma, kad nugriaujant bet kurią vieną mechanistinę teoriją ,dar nėra įrodyta, kad ir jokia mechanistinė teorija iš visa nėra galima.

Tais pačiais, 1922, metais Rignano anketoj kaip vitalistas pasisakė dar Guillemi n o t'a s.[40] Jo vitalizmas yra mnemistinio pobūdžio; o apie šios krypties vitalizmą kalbėsime atskirai toliau.

1923 m. Rignano anketoj randame nemechanistų Thomson'o, Deńdy'o ir Stiles'o atsakymus. Su jais paeiliui ir susipažisime.

J. A. Thomson'as[41] savo straipsny „Metodologinis vitalizmas" nagrinėja šiokius klausimus: 1. Kokios yra ilgai trunkančio (vitalistų ir mechanistų) ginčo racijos? 2. Kokios yra abiejų kovojančių frontų supozicijos? 3. Kas yra organizmuose pažyminga? 4. Mechanistinių formulavimų nepakankamumas. 5. Įvairios vitalizmo formos. 6. Metodologinis vitalizmas.

Šios jo straipsnio skyrių antraštės jau parodo autoriaus minčių kryptį. Jis gyvosioms būtybėms būdingus specifinius patyrimus suskirstęs trimis grupėmis ir kiekvieną organizmą laikydamas *istorine būtybe,* parodo mechanistinų aiškinimų nepakankamumą. Paskui žiūri įvairių vitalizmo formų. Tų formų jis randa tris.

Pirmoji vitalistinė pozicija tai toji, pagal kurią skiritingieji organizmų pažymiai glūdi jų labai dideliame kompleksiškume ir jų sudaromųjų elementų koordinacijoj. Gyvieji padarai sudaro atskirą kategoriją, bet nejuntame reikalo turėt autonominį biologijos mokslą. Šiokia pažiūra nuo mechanistų pažiūros skiriasi tik tuo, kad ji sutinka manyt organizmus stovint atskiroj vietoj ir kad mechanistinis formulavimas įklmsta, mėgindamas juos (mechanistiškai) išaiškint.[42] Šiokį susilpninto pavidalo vitalizmą Tomson'as laiko esant nepatenkinamą.

Antruoju straipsniu vitalizmo pavidalu Thomsonas laiko Rignano skelbiamąjį vitalizmą (apie jį plačiau kalbėsime vėliau), o aiškiausią ir pilniausią vitalizmo pavidalą jis taria esant Driesch'o formuluotąjį, kuriame postuluojama neperceptualinė gyvybinė priežastis, arba entelechija, veikianti organizmus juos diriguodama.[43] Bet — sako jis — mes esame priversti pripažint, kad tai palieka problemą beveik neišsprendžiamą. „Ar ji padaro ką daugiau, kaip tik sujungia draugėn visas sunkenybes surišdama

[40] H. Gulleminot, Paryžiaus Universiteto medicinos fakulteto profesorius.

[41] J. Arthur Thomson (Aberdeen, University), Vitalisme méthodologique Scientia, 1923, 33 t., 25—36 p.

[42] „Cette attitude ne diffère de celle des mécanistes qu'en ce qu'elle admet que les organismes occupent une place à part et que la formulation mécaniste échoue dans ses tentatives d'explication" (32 p.).

[43] ... qui postule une cause vitale non-perceptuelle, ou entéléchie, exerçant sur les organismes une action de direction" (32 p.).

[44] „Fait-il autre chose que de réunir ensemble toutes les difficultés, en les nouant, avec un ruban portant l'inscription: Entéléchie? ... L'explication qu'on nous propose à besoin d'être elle-même expliquée" (33 p.).a

juos kaspinu, ant kurio parašyta: *Entelechija?* ...Mums siūlomasai išaiškinimas reikalingas patsai būti išaiškintas".

Dėl to patsai Thomsonas tesutinka priimt tik tokią vitalizmo formą, kurią jis vadina metodologiniu vitalizmu, „kuris primena situaciją nekonstruodamas teorijų".[45] O situacija turi ir negativinę pusę — būtent, kad mechanistų formulės neteikia atsakymo specifiškai biologiniams klausimams — ir pozitivinę — būtent, kad aprašydami būtybės gyvenimą, mes reikalingi naujų, ultramechaninių sąvokų.

Thomsono pozicija dar geriau paaiškėja iš šių jo žodžių: „Mes sutinkame su vitalistais pripažindami, kad gyvosios būtybės stovi atskiroj vietoj ir teigdami biologijos autonomiją. Gyvoji būtybė ištikrųjų stovi atskiroj vietoj, kadangi ji turi sugebėjimo įsiregistruot patyrimą, surinkt praeitį, kapitalizuot savo laimėjimus; ji turi savęs konservacijos ir savęs preservacijos sugebėjimą, ji veikia turėdama prieš akis tikslus ir, aukščiausių laipsnių pasiekusi, ji sugeba sau pastatyt tikslus; ji taip pat turi variabilumo paslaptį. Bet mūsų pozicija skiriasi nuo vitalistų pozicijos tuo, kad mes prileidžiame tolydumą (tarp neorganybės ir organybės. Pr. D.) ir kad mes atsisakome priimti dualizmo hipotezę".[46]

Thomsono pozicijos akimis žiūrint, klausimas „mechanizmas ar vitalizmas?" esąs tik klaidinga dichotomija. Vienintelis atsakymas tegalįs būti: „nei vienas, nei kitas". Jo manymu, biologas dabar nestovįs prieš alternatyvą: *ar* gyvybinės jėgos teorija, *ar* mašinos teorija; biologas dabar visai turįs teisės reikalaut *organistinės* teorijos terminais tokių sąvokų, kurios nebūtų nei transcendentinės nei mechanikinės, bet kurios būtų tiktai biologinės.

Apie organistinę, arba organizminę, kryptį šių dienų biologijoj vėliau kalbėsime ir plačiau.

Tokiai susilpninto vitalizmo krypčiai, kurią Thomsonas savoj vitalizmo formų klasifikacijoj pastatė pirmoj vietoj, atstovauja, gal būt, A. Dendy.[47] Jo maymu, vitalistų ir mechanistų ginčas yra tik paprasta logomachija (kova žodžiais), kuri sukuria ir suveda į konfliktą dvi minties mo-

---

[45] „La seule attitude qu'il reste à adopter est celle du vitalisme méthodologique qui accepte la situation sans bâtir des théories" (34 p.)

[46] „Nous sommes d'accord avec les vitalistes, en reconnaissant que les êtres vivants occupent une place à part et en affirmant l' autonomie de la biologie. L'être vivant occupe en effet une place à part, parce qu'il possède la faculté d'enregistrer l'expérience, d'emmagasiner le passé, de capitaliser ses acquisitions; il est capable d'auto-conservation, d'auto-préservation, il agit en vue de fins et, aux degrés les plus élevés, il est capable de se poser des fins; il possède également le secret de la variabilité. Mais notre attitude diffère de celle des vitalistes en ce que nous admettons la continuité (entre l'inorganique et l'organique. Pr. D.) et que nous refusons à adopter l'hypothèse du vitalisme" (35 p.).

[47] Arthur Dendy (London, University, King's College), Mécanisme et vitalisme. Scientia 1923, 33 t., 325—332 p.

kyklas, tarp kurių nėsą būtino antagonizmo. Autorius, atrodo, stovįs labai arti mechanistų, jis yra ortodoksiškas evolucionistas, tiki gyvybę kilus iš neorganinės medžiagos, o betgi jis nemechanistas. Jis mechanistams duoda tokių klausimų: „Tesie mums leista duoti mechanistui keletą klausimų. Jis gana apdirbinėjo (malmené) vitalistą, o dabar bus jo eilė būti pamokytam (catéchisé). Ar jis (mechanistas) žino sugebančią galvot mašiną? Ar jis gali išaiškint mintį, žiūrėdamas į ją vien tik kaip į cheminį ir fizikinį procesą? Ar pagamintos minties kiekis gali būt pasvertas cheminėmis svarstyklėmis ir palygintas su smegenų substancijos atatinkamu netekimu ar pasikeitimu? Ar mechanistas gali fizikos ir chemijos terminais išreikšt skirtumą tarp tragedijos ir komedijos? Ar chemija su fizika jam padės išaiškint, kodėl jis myli savo vaikus ir kodėl jis, gal būt, kartas nuo karto, prisideda prie labdaringo darbo?“ (327 p.).

Kaip ortodoksiškas evolucionistas D e n d y taria esant įvairių gyvybės laipsnių — žemesnės ir aukštesnės tvarkos gyvybės. Savotiškas atrodo jo būdas daryt analogijų iš aukštesnės gyvybės į žemesniąją (paprastai daroma atvrkščiai: žemesniosios gyvybės reiškiniai, kaipo atrodą mažiau komplikuoti, imami aukštesniajai gyvybei suprasti). Jis, būtent, įsitikinęs, kad tokios gyvybinės apraiškos, kaip galvojimas ir emocijos, visiškai nepasiekiamos chemikų ir fizikų analizui, kad ir jos atrodo neatskiriamai susijusios su kitėjimais sąlygose materialinio substrato, turinčio daugiau ar mažiau žinomą fizikinę ir cheminę strukturą. „Betgi, evolucijos požvilgiu nėra galima išvesti aiškios demarkacinės linijos tarp žmonių ir žemesnių organizmų ir, kaip biologai, mes esame priversti prileisti, kad žmogaus protiniai ir doriniai atributai, visai kaip ir jo kūno struktura, yra pamaži ir laipsniais ėjusio evolucijos proceso rezultatas. Mes žinome, kad žmogus turi sugebėjimo save kontroliuot ir nugalėt; tat ar jau dėl šios vienos racijos mes negalėtume būt logikos autorizuoti pripažint kontrolės ir nusigalėjimo galią ir žemesniems organizmams, tą galią laikydami esant proporcingą jų organizacijos kompleksingumui, kad ir negalėtume pasakyt, kurame aukšty tie reiškiniai yra pasireiškę pirmą kartą“.[48]

---

[48] „Nous savons que la pensée et l'émotion sont des manifestations de vitalité qui échappent totalement à l'analyse des chimistes et des physiciens, bien qu'apparaissant comme inséparablement associées à des changements dans les conditions d'un substratum matériel ayant une structure physique et chimique plus ou moins bien connue. Pourtant, au point de vue de l'évolution, il est impossibles de tracer une ligne de demarcation nette entre l'humanité et les organismes inférieurs et, en tant que biologistes, nous sommes obligés d'admettre que les attributs mentaux et moraux de l'homme sont, tout comme sa structure corporelle, le rèsultat d'un processus d'évolution lent et graduel. Nous savons que l'homme est capable de contrôle sur soi-même et d'effort, et ne serait-ce que pour cette seule raison, nous sommes logiquement autorisés à attribuer le pouvoir de contrôle et d'effort aux organismes inférieurs, ce pouvoir étant proportionnel à la complexité de leur organisation, sans que nous puissions dire toutefois auquel niveau ces phénomènes se sont manifestés pour la première fois“. (331 p.).

D e n d y'o manymu šitokioj pažiūroj nesą nei dualizmo, nei gyvybinių reiškinių „antgamtinio"[59] aiškinimo. Tie vyksmai, kokia bebūtų jų prigimtis, mums atrodo tik kaip medžiagos savybės tam tikrame jos evolucijos laipsny, ir visa vitalizmo problema, žiūrint į jį kaip stovintį opozicijoj mechanizmui, nustoja turėjus bet kurio mokslinio intereso.[50]

Bet autorius pripažįsta, kad paskutiniame gale ir fizikos bei chemijos reiškiniai taip pat yra neišaiškinami, kaip ir tie, kuriais pasižymi gyvieji organizmai. Bet metafizikinių išsprendimų ieškot, tai jau ne biologo, ne fiziko ir ne chemiko dalykas. Neabejotina, kad logiško gebėjimo turėjimas savaimi yra gyvybės aukščiausios apraiškos, bet tatai viršija biologijos sritį, kaip kad gyvybės žemesnės apraiškos viršija fizikos ir chemijos sritį. Nė vienų šių atvejų netenka statyt užtvarų arba vesti demarkacinių linijų tarp susisiekiančių teritorijų.

W. S t i l e s žvelgia į vitalizmą ir mechanizmą augalų fiziologo akimis.[51] Savo straipsnio pradžioj jis pasako, kokią gyvybės koncepciją jis laiko mechanistine, kokią vitalistine. Paskui įšiuos terminus žvilgteri netolimos praeities požvilgiu. Toliau apžvelgia 19-jo šimtmečio augalų fiziologijos tendencijas, kurios rodė artėjimo į mechanistinę koncepciją. „Nenuostabu, kad akivaizdoj pažangos, padarytos augalų fiziologijos šiąja (t. y. kai dėl augale einamų vyksmų ir ypač augalo maitinimosi fziologijos. Pr. D.) kryptimi, visi fiziologai manė turį pareigos priimt mechanistinį požvlgį".[52]

Tačiau ir šioj plotmėj stovint neišvengta abejojimų ir neišspręstų klausimų. Tatai atpasakosime paties autoriaus žodžiais: „Tačiau, kad ir augalų fiziologija parodė vis didesnės tendencijos virsti augalų organų ir visų augalinių vyksmų biochemija ir biofizika, būta ir esama daugelio tokių, kurie juto, kad šiokia, cheminės filosofijos atsirėmus, augalo fiziologija yra neatitinkama ir nepatenkinama. Tiesa, fizikos ir chemijos atsiremę tyrinėjimai daug prisidėjo praplėst mūsų žinias kai dėl augalo mai-

---

[49] Antgamtiškumo sąvoką autorius, mums rodos, čia vartoja visai ne vietoj, primesdamas vitalistams tai, ko jie visai netvirtina. Juk ir pats Driesch'as visur kalba tik apie gamtinį, o ne antgamtinį gyvybinių procesų aiškinimą. Antgamtiškumas tikrąja prasme tai ne biologijos ir net ne filosofijos, bet teologijos, ir tai tik katalikiškos teologijos svarstymo dalykas.

[50] „Cette manière de voir n'implique ni dualisme ni interprétation ,surnaturelle' des phénomènes vitaux. Ces phénomènes, quelle que soit leur nature, nous apparaissent tout simplement comme des propriétés de matière à une certaine phase de son evolution, et tout le problème du vitalisme considéré comme opposé au mécanicisme cesse d'avoir un intérêt scientifique quelconque." (331 p.)

[51] W a l t e r S t i l e s (Reading, England, University College), Vitalism and mechanism from the point of view of the plant physiologist. Scientia 1923, 34 t., 307 — 316 p.

[52] „It is no wonder then that the mechanistic view of plant life should be assumed by plant physiologist when the study of plant physiology has proceeded to so great and extent along these lines" (310 p.).

tinimosi įvairių atžvilgių; bet galima paklaust, ar šie tyrinėjimai mus tikrai pastūmėjo priekin geriau suprast augalą kaip gyvą organizmą. Ar jie padarė daugiau, kaip tik kad palietė svarbiausios problemos pakraštėlį? Gyvos būtybės skirtingieji bruožai, kuriais ji stovi prieš negyvus daiktus, palieka toki pat neišaiškinti, kaip ir pirmiau. Augalo plėtotė nuo vientisos celės iki subrendusio, galinčio veistis individo ir jo veisimosi: tokios yra augalo kaip organizmo svarbiausios problemos, ir fizikiniai - cheminiai tyrinėjimai dar mums nedavė jokio nurodymo, kaip galima būtų jas išspręsti. Netgi reakcija jaudinimams dar yra vargiai suprantamas dalykas".[53]

Bet vis dėlto iš čia dar nebuvo nueita tiesiai į gryną vitalizmą, imti kokią jėgą, specialiai tvarkančią ar diriguojančią augalo plėtotę, ar tą jėgą vadinsi „gyvybinė jėga" ar „entelechija", kaip kad, pav., padarė Driesch'as ir kiti, stebėdami ir galvodami gyvulių plėtotę. Augalų, fiziologų nepasitenkinimas grynai fizikinė - cheminė koncepcija ėjo iš kitų motivų, būtent, iš augalinio organizmo *vienybės* idėjos, kaip kad šią idėją buvo priėję ir kai kurie gyvulių fiziologai.

Tokią pažiūrą į augalą jau buvo reiškęs anglas Thomas Andrew Knight, savuose, 19-jo šimtmečio pradžios, veikaluose; bet ypatingai per paskutiniuosius dvidešimtį metų buvo kilusi tikra revolucija prieš fizikinę cheminę augalinio organizmo koncepciją. Jos reiškėjais čia buvo vokiečių botanikai: Goebel[54], Vöchting[55] ir ypatingai Klebs[56]. Jų reiškiamos pažiūros nesančios būtinai vitalistinės, nes šios krypties šalininkų tarpe

---

[53] Nevertheless, although plant physiology has in the main been tending more and more towards a biochemistry and biophysics of plant organs and single plant processes, there have been and are those who have felt that this physiology of the plant based on chemical philosophy is inadequate and unsatisfying. While it is true that our knowledge of various aspects of nutrition has been greatly enlarged by investigations or a physical and chemical basis, yet it may be asked whether these investigations have really led us much further towards an understandig of the plant as a living organism. Have they done more than touch the fringe of the main problem? The distinguishing features of living, as opposed to non-living bodies, appear to be as for from explanation as ever. The development of the plant from a single cell to the mature fruiting individual, and reproduction: these are the main problems of the plant as a living organism, and to these, physico-chemical investigations have as yet furnished no indication of an explanation. Even reaction to stimuli is about as little understood" (311—312 p.).

[54] Karl Goebel (1855.III.8—1932.X.9), Leipcigo, Rostoko (1882) ir Müncheno (1891) universitetų profesorius. Apie jo svarbiausias gyvenimo datas, darbus ir biofilosofines pažiūras šiek tiek jau rašė jo mokinys dr. A. Gylys (Kosmos 1925, 260—262 p.). Bet prie jo pažiūrų dar teks šiame straipsny sustot ir plačiau.

[55] Hermann v. Vöchting (1847.II.7—1917.XI.24), Bonn'o (1877), Baselio (1878) ir Tübingeno (1887) universitetų profesorius. Svarbiausi veikalai: Ueber Organbildungen im Pflanzenreich (2 t. 1878—84); Ueber Transplantation am Pflanzenkörper (1892); Ueber die Bedeutung des Lichts für die Gestaltung der blatförmigen Kakteen (1894); Untersuchungen zur experimentellen Anatomie und Pathologie des Pflanzenkörpers (2 t. 1908—18).

[56] Georg Klebs (1857.X.23—1918.X.15) Baselio (1887), Hallės (1898) ir Heidelbergo (1907) universitetų profesorius, įžymus darbais augalų veisimosi ir jų plėtotės fiziologijos srityse.

stovėjo ir toks karštas mechanistas kaip Jacques Loeb. Impulso kalbamoji kryptis botanikoj, Stiles'o manymu, gavusi iš Knight'o darbų. Klebs'o pažiūra į augalo gyvenimą tokia: augalo plėtotės eigą determinuoja jo specifinė struktura ir poveikis, kurio jam daro viršinės ir vidinės sąlygos. Dėl to Klebs'o metodas tyrinėt gyvo augalo problemas yra toks: parinkt paprastą rūšį ir determinuot būdą strukturos, kokis bus gautas keičiant sąlygas. Anglijoj šiai krypčiai atstovauja W. H. Lang'as, kuris savo pažiūras išdėstė prezidentinėj paskaitoj, skaitytoj Britanijos Draugijos Mokslo Pažangai Botanikos Sekcijoj 1915 m. Ir Lang'as dėmesį vyriausiai kreipia į esminę augalo vienybę, pabrėždamas, kad augalas, ar jis yra vienacelis ar daugiacelis, likosi kaip pilnatis visose savo plėtotės stadijose, o tai rodo, kad augale yra sistema santykių, kurie pasireiškia polarumu, svarbiausių ir šoninių šakų savitarpio įtaka ir panašiai. O tai yra, kad mes turime pripažint dalių korelaciją.[57]

Ši nauja arba, Stiles'o manymu, teisingiau pasakant, atnaujinta pažiūra į augalo gyvenimą atrodo kolabiausiai prisiartinusi prie tikros vitalistinės pažiūros, sutinkamos šių dienų botanikoj. Bet aišku, kad ji nėra vitalistinė, nepaisant fakto, kad ji nesiremia fizika ir chemija. Ir fiziologai ir morfologai šią pažiūrą skiria nuo vitalizmo. Klebs'as (fiziologas) kovą tarp priežastingumo ir teleologijos, tarp mechanizmo ir vitalizmo nelaiko esant vaisingą, kadangi ji neiškelianti jokio naujo požvilgio. O. Lang'as (morfologas) sako: „Postuluot specialią diriguojamąją plėtotės jėgą, vadinant ją gyvybine jėga ar entelechija, tai būtų perkirst mazgą, kurį galima tikėtis kuomet nors pavyksiant atmegzti"[58]

Patsai straipsnio autorius W. Stiles savo referatą baigia šiokiomis išvadomis: „Mes sveikiname kiekvieną naują pažiūrą, tinkamą sutelkt naujų duomenų, ar ji (ta pažiūra) būtų mechanistiška, ar vitalistiška, ar nėkatra. Nes yra tikra, jog mes reikalingi didelės daugybės faktų, kad galėtume labiau prisiartint suprast augalo gyvenimą, nei kiek mes jį dabar suprantame."[59]

(B. d.)

---

[57] „Lang further emphasizes the essential oneness of the plant, pointing out that whether it is unicellular or multicellular it may behave as a whole in all stages in its development, indicating that a system of relations exists throughout the plant, expressed in polarity, mutual influence of main and lateral branches and so on. That is, we have to recognise the correlation of parts." (314—15 p.)

[58] „To assume any special director of development, be it entelechy or vital force, is to cut the knot that may ultimately be untied" (315 p.).

[59] „... we may welcome any new point of view which is likely to lead to the accumulation of fresh data whether it is mechanistic, vitalistic or neither. For it is certain that a vast quantity of data is required before we shall be much nearer to an understanding of the life the plant than we are at present" (316 p.).

Tarptautiniai filosofijos kongresai

I. AŠTUNTASIS TARPTAUTINIS FILOSOFIJOS KONGRESAS PRAGOJE

Prof. Pr. Dovydaitis, Kaunas

Šiais metais nuo rugsėjo 2 d. iki 7 d. buvo Pragoje aštuntasis tarptautinis filosofijos kongresas. Jis geriau buvo suorganizuotas ir įvyko jaukesnėje, gyvesnėje atmosferoje negu septintasis toks kongresas, kuris 1930 m. buvo Oksforde. Čekoslovakijos valdžios ir Pragos miesto atstovai sveikindami susirinkusius į kongresą su entuziazmu kalbėjo apie didelę filosofijos reikšmę tautoms ir valstybėms. Kongreso atidarymo iškilmėms buvo pavesta didžioji parlamento salė. Susirinkusiems į Pragos kongresą filosofams tuojau susidarė smagi nuotaika, kad čia į juos nežiūrima kaip į kokius nenaudingus svajotojus. Iš viso uolių kongreso dalyvių buvo apie 600.

Kongrese, kaip paprastai, leista buvo kalbėti prancuzų, vokiečių, anglų ir italų kalbomis. Pirmą kartą tarptautinis filosofijos kongresas vyko krašte, kurio valstybine kalba nebuvo kongrese kalbama.

Kongreso darbai ėjo plenumo ir sekcijų posėdžiuose. Kongresui buvo pristatyta apie 120 referatų, po referatų ėjo diskusijos. Referatai lietė ypač šias svarbesniąsias klausimų grupes: 1) gamtos filosofijos ir logikos problemas, 2) filosofijos santykius su religija ir vertybių klausimą, 3) sociologiją ir filosofinius politikos pagrindus, ypač demokratijos krizės klausimus, 4) filosofijos uždavinius šiais laikais.

1. Gamtos mokslų ir filosofijos santykių klausimu kalbėjo G. Bachelard (iš Dijon) ir H. Driesch (iš Leipcigo).

G. Bachelard karštai įrodinėjo, kad neturi būti statoma iš filosofijos pusės a priori ribos pozityviam mokslui ir patyrimui. Gamtininkas mokslininkas turįs, anot jo, turėti drąsos peržengti ribas, kurias paprastai nustatanti filosofija. Bendrai jo užimta pozicija reiškė laužimąsi į atviras duris, nes filosofijoj paprastai moksliniems tyrimams ribų nenustatoma.

H. Driesch stengėsi nustatyti kompetencijų skirtumą tarp gamtos mokslų ir metafizikos. Filosofija santykyje su gamtos mokslais turi uždavinį logikoje (jo Ordnungslehre) nustatyti prasmę visuotinių pagrindų sąvokų, sutinkamų visur gamtos moksluose (kaip antai, aš, egzistavimas, santykis, visuma ir kiti).

2. Didžiausiame dvasios pakilime buvo kongreso dalyvių klausoma tėvo jėzuito Przywara valandą laiko trukusios kalbos apie santykius tarp re-

ligijos ir filosofijos. Bendra dalyvių nuomonė, tai buvo geriausias iš visų referatas. Jame tėvas Przywara išrodė susitikimo punktus ir skirtumus tarp religijos ir filosofijos. Filosofija svarsto klausimus apie Dievą sub ratione mundi, pradėdama nuo pasaulio daiktų pažinimo ir betarpiškai atsiremdama žmogaus proto autoritetu. Teologija kalba apie Dievą sub ratione Dei, atsiremdama paties Dievo davimu apie save žinoti, kitaip sakant, Dievo apreiškimu.

Po šitokios vaisingos Przywara kalbos, silpnokas atrodė dėstymas žinomo Paryžiaus Sorbonos profesoriaus Brunschwieg'o, kuriam nepavyko klausytojų sužavėti savo išvadžiojimais iš religinio liberalizmo ir mokslinio ateizmo punktų. Jo kalbėjimas apie religinę sąmonę, kad ji turi išsilaisvinti iš praeities įtakos, sudarė įspūdžio, kad jo manymu religija neturi turėti jokio tikro turinio, o jo rekomenduojama grynai dvasinė religija atrodė, kaip tušti, be tikros prasmės žodžiai. Nevyko jam ir ekskursijos į filosofijos istoriją, pasenusi, būtent, giesmė apie Aristotelio ir scholastinės filosofijos dogmatizmą.

3. Didelio susidomėjimo objektu kongrese buvo kalbos, liečiančios demokratijos krizę. Bodrero (iš Paduos) dėstė fašistų filosofijos pažiūras į prancūzų revoliuciją, į dabartinės Italijos korporatyvią santvarką ir į totalitarinę valstybę, Hellpach (iš Heidelbergo) — nacionalsocializmo mokslą, tarp kitko, apie tai, kad tikra kultūra turi būti netolerantiška ir kad humanizmas yra chimera. Amerikiečiai Montague (iš New Yorko) ir Smith (iš Čikagos) pasireiškė kaipo demokratijos gynėjai. Bendrai demokratijos šalininkų buvo kur kas daugiau, negu autoritarinio režimo.

4. E. Utitz (iš Pragos) aiškino, kad filosofija yra griežto tikslumo mokslas, kad ji stato dorovinius filosofui reikalavimus. Kai kurios objektyvios tiesos gali būti pažintos tik tada, kai filosofai į savo filosofinį darbą eina su visa siela, su visa savo būties atsakomybe. Maža, sako Utitz, yra tokių, kurie tinka rimtam filosofijos darbui; čia esą ypač pavojingi ir formalios logikos fanatikai ir gyvenimo reliatyvumo fetišistai.

Kitas tarptautinis filosofijos kongresas nutarta sušaukti Paryžiuje 1937 m. Dekarto „Discours de la Méthode" 300 metų sukaktuvių proga.[1]

II. TARPTAUTINIS TOMISTINĖS FILOSOFIJOS KONGRESAS POZNANIUJE

Šių metų rugpiūčio 28—30 d. buvo Poznaniuje tarptautinis tomistinės folosofijos kongresas, kuriame referatus skaitė ir diskusijose dalyvavo labai žymūs Tomo Akviniečio filosofijos žinovai iš užsienio (de Rooy O. P.

---

[1] Rašant apie šitą Pragos kongresą naudotasi jo aprašymais, tilpusiais šiuose žurnaluose: Philosophisches Jahrbuch (1934, Heft 4, 525—530 p.), Revue neo-scolastique (1934, Novembre, 477—478 p.). Przegląd Powszechny (Nr. 610, 136—140 p.).

ir Boyer S. J. iš Romos, Lavaud O. P. iš Šveicarijos Friburgo, Maritain iš Paryžiaus, Kremer iš Liuveno, Masnovo iš Milano ir kiti) ir iš Lenkijos (kard. Hlond, Prof. Michalski, Chojnacki, Stepa, Siwek, Kowalski, Pastuszka ir kiti).

Negalint čia dėl vietos stokos plačiau šito kongreso eigą, aprašinėti, pažymėsiu tik svarbesnes, įdomesnes jame pareikštas mintis.[1]

1. Kardinolas Hlond pažymėjo, kad naujųjų amžių pradžioje tomizmui pakenkė ypač tai, kad jis daugelio klaidingai per vien laikyta su dekadentiškomis scholastinėmis filosofinėmis sistemomis. Be to, daug kam nepatiko sausa vidurinių amžių tomistų dėstymo forma.

2. Poznaniaus universiteto rektorius Dr. Runge iškėlė Tomo Akviniečio nuopelną, kad jis aiškiai iš pagrindų akcentavo skirtumą tarp mokslo ir tikėjimo ir davė pavyzdį panaudoti patyrimą apskritai filosofijoje ir ypač etikoje.

3. Krokuvos univ. prof. Michalskis nurodė, kad yra trys klaidingos istorijosofijos kryptys: viena materijalistinė svarbiausią rolę pripažįsta materijai, antra rasistų visa ką aiškina rasės, kraujo ypatybėmis, trečia spiritualistinė visa ką aiškina dvasios reikalais Tomas Akvinietis tuos visus elementus žino, pripažįsta jiems savo vertę, bet nė vienam iš jų nepripažįsta kitus paneigiančios reikšmės. Žinoma vyrauti turi dvasios reikalai, bet ypač Dievo valia. Veikia ir Dievo malonė, kuri vienok nenustelbia, bet stiprina ir tobulina prigimtį. Kristus atėjo mus išlaisvinti ne nuo prigimties, bet nuo nuodėmės.

4. Garsusis Maritain savo paskaitoje „apie naują krikščionišką visuomenę“ iškėlė šiuos keturis įsidėmėtinus idealios šiais laikais visuomenės susitvarkymo bruožus: a) Visuomenėje turi būti pripažintos savo teisės asmeniui, šeimai, įvairioms naudingoms organizacijoms ir valstybei, kuri neturi reikšti totalitarinių užsimojimų. b) Valstybė turi ir šiais laikais pripažinti dvasios reikalams pirmenybę. c) Bažnyčia privalo daugiau naudotis moralinėmis priemonėmis ir mažiau pasitikėti valstybės jėgos pagalba. d) Valdantieji daugiau turi atsiminti ,kad jie, kaipo valdantieji, turi žiūrėti ne savo ir ne savo šeimos reikalų, bet visuomenės labo.

Kongresas bendrai gerai pavyko, labai daug buvo dalyvių. Lenkijos universitetai atsiuntė savo atstovų ir sveikinimų. Valdžios atstovai sveikino kongresą ir valdžia rūpinosi kongresui padėti.

---

[1] Cfr. „Przegląd Powszechny“ listopad, p. 279—283; „Ateneum Kaplańskie“ listopad, p. 414—424.

Teol.-Filosofijos Fakulteto leidiniai

I. KNYGOS

1. P. Malakauskis, Moterystės teisės, Kaunas 1923, I 1, 114; Kaunas [2]1932, I—XII+511 in 8°, 15 lit.

2. Pr. Būčys, Teologijos enciklopedijos kursas, Marijampolė 1925, 246 in 8° (nebėra).

3. Al. Grigaitis, Senojo Įstatymo problemos, Marijampolė 1925, 1 dal. 174 in 8°, 5 lit.; Kaunas 1925, 2 dal. 108 in 8°, 3 lit.

4. J. Eretas, Henrich Seuse, Kaunas 1929, 64 in 8°, 3 lit.

5. J. Eretas, Meister Eckehart, Kaunas 1930, I—VII+146 in 8°, 4 lit.

6. J. Eretas, Jonas Tauleris, Kaunas 1930, 128 in 8°, 5 lit.

7. J. Grinius, O. V. Milašius — poetas, Kaunas 1930, I—IV+196 in 8°, 7 lit.

8. Pr. Kuraitis, Pagrindiniai gnoseologijos klausimai, Kaunas 1930, 104 in 8°, 3,50 lit.

9. P. Malakauskis, Viešosios bažnytinės teisės (Bažnyčia, valstybė, jųdviejų santykiai etc.), Kaunas 1931, I—X+268 in 8°, 7 lit.

10. Ant. Maliauskis, Teodiceja, Kaunas 1931, 180 in 8°, 5 lit.

11. J. Eretas, Vokiečių literatūros istorija, Kaunas 1931, I tom. I—XII+250 in 8°, 10 lit.

12. Pr. Venckus, Fundamentalinės teologijos paskaitos (įvadas), Kaunas 1932, 40 in 8°, 1 lit.; Kaunas 1931, 1 dal. I—VII+192 in 8°, 6 lit.

13. Pr. Kuraitis, Ontologija, Kaunas 1931, I 207 in 8°, 6,50 lit.; Kaunas 1933, II 168 in 8°, 6 lit.

14. P. Malakauskis, Bažnytinių teisių šaltiniai, Kaunas 1931, I—X+117 in 8°, 4 lit.

15. J. Grinius, Putino lirika, Kaunas 1932, 108 in 8°, 3 lit.

16. P. Malakauskis, Bažnytinės teisės (įvadas), Kaunas 1932, I—VIII+120 in 8°, 4 lit.

17. J. Eretas, Goethe, Kaunas 1933, I—VIII+263 in 8°, 8 lit.

18. P. Malakauskis, Baudžiamosios teisės[2], Kaunas 1934, I—XII+ +335 in 8°, 10 lit.

19. P. Malakauskis, Įgimtoji teisė, Kaunas 1934, I—VI+116 in 8°, 2 lit.

20. Z. Ivinskis, Lietuvos prekyba su Prūsais, Kaunas 1934, 1 dal.